

CAPÍTOL XVII

L'ESCULTURA I EL MOBLE PINTAT

NO es negarà que, generalment, el color proporciona calitat i noblesa a les coses. Potser algú replicaria que el colorit falsifica sovint les qualitats característiques d'aquelles, tota vegada que els hi dona una aparença del què no són; però de totes maneres s'ha d'admetre que en la generalitat dels casos afegeix bellesa per adquirir tonalitats distintes. La monocromia, i la policromia encara més, fan que els ulls es complaquin en una nova bellesa adquirida per l'objecte; i fan que millori d'una faisó que l'escultura o la talla no permetrien pas.

Sobretot la pintura, comunica bellesa a allò que és de matèria humil, especialment a la que és de fusta. Nostres passats abundaren en un tal criteri. D'aquí que tota la escultura en fusta i especialment l'escultura religiosa fos pintada amb diversitat de tonalitats, i a voltes enriquida amb dauradures i colradures en varietat de tintes.

Les imatges de la Majestat de Déu o del Pantocrator, les del Crucifix i les de la Mare de Déu o dels Sants, que a vegades figuraven al damunt de l'altar, en un bancal o

petit retaule, completaren l'efecte de la seva talla per la pintura. El que hi ha és que són relativament pocs els exemplars d'aquestes imatges que ens hagin arribat intactes o presentant les coloracions primitives.

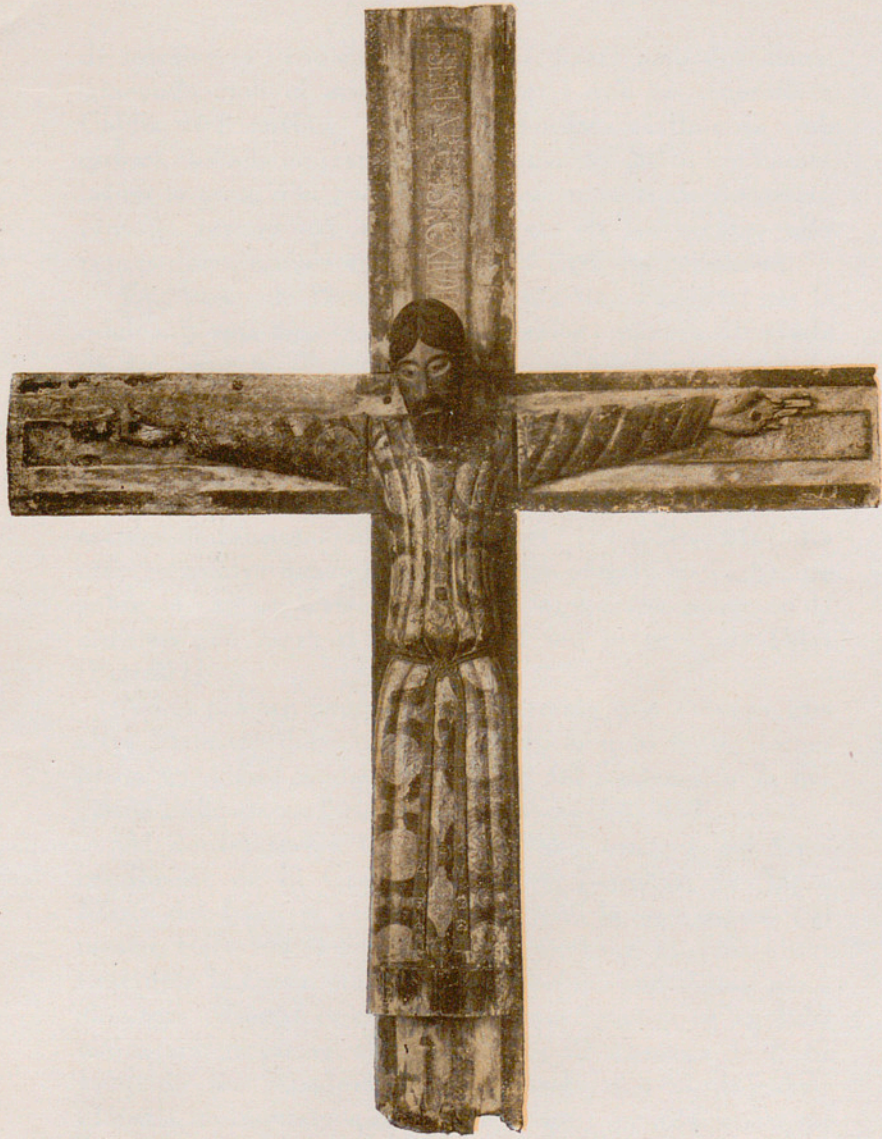
La curosa preparació que hem notat al referir-nos a la pintura sobre taula plana, fou igual pel relleu i per l'obra de bulte complet i isolable. L'enguixat, seguit de l'endrapat o apergaminat i finalment les noves capes de guix, són de notar en aquesta mena d'obres.

Tal com succeïa en tot el que figurava en l'altar, també en les creus-reliquiers i imatges de bulte complet o estàtues, el desig de la gent de tots temps ha estat que fossin el més riques possible. Per això, quan els cabals no arribaven per fer-ho tot de metall preuat, es feia de material més bast, que era daurat curosament a fi que dongués la impressió de peces de vera orfebreria. I quan ni això podia fer-se, s'usava la fusta que era policromada i daurada, a l'objecte de produir una impressió de sumptuositat. La pedra en escultura, destinada a l'interior del temple sant, si no és de relleu, fou cosa rarament emprada, no tenint pas la seva decoració pictòrica la importància obtinguda per la fusta.

El Crucifix no es pot negar que, ja en forma simbòlica de Creu, ja amb aquesta portant la imatge del Redemptor del món, figura de bona hora sobre l'altar; primerament suspesa sobre l'ara santa o posada prop d'aquesta sobre un àstil, i des del segle X situada directament sobre aquella. L'epístola descriptiva de Cuixà, escrita l'any 1040 al bisbe i abat Oliva, explica amb algun detall la manera com la Creu presidia sobre l'altar d'aquell monestir. A un temps poc posterior a la data que acabem de donar, corresponen algunes escultures de Jesús Crucificat que tenim conservades en nostra terra en esglésies o col·leccions arqueològiques.

Si no és la més antiga, és una de les més belles la representació de Crist Crucificat abillada de mantell,

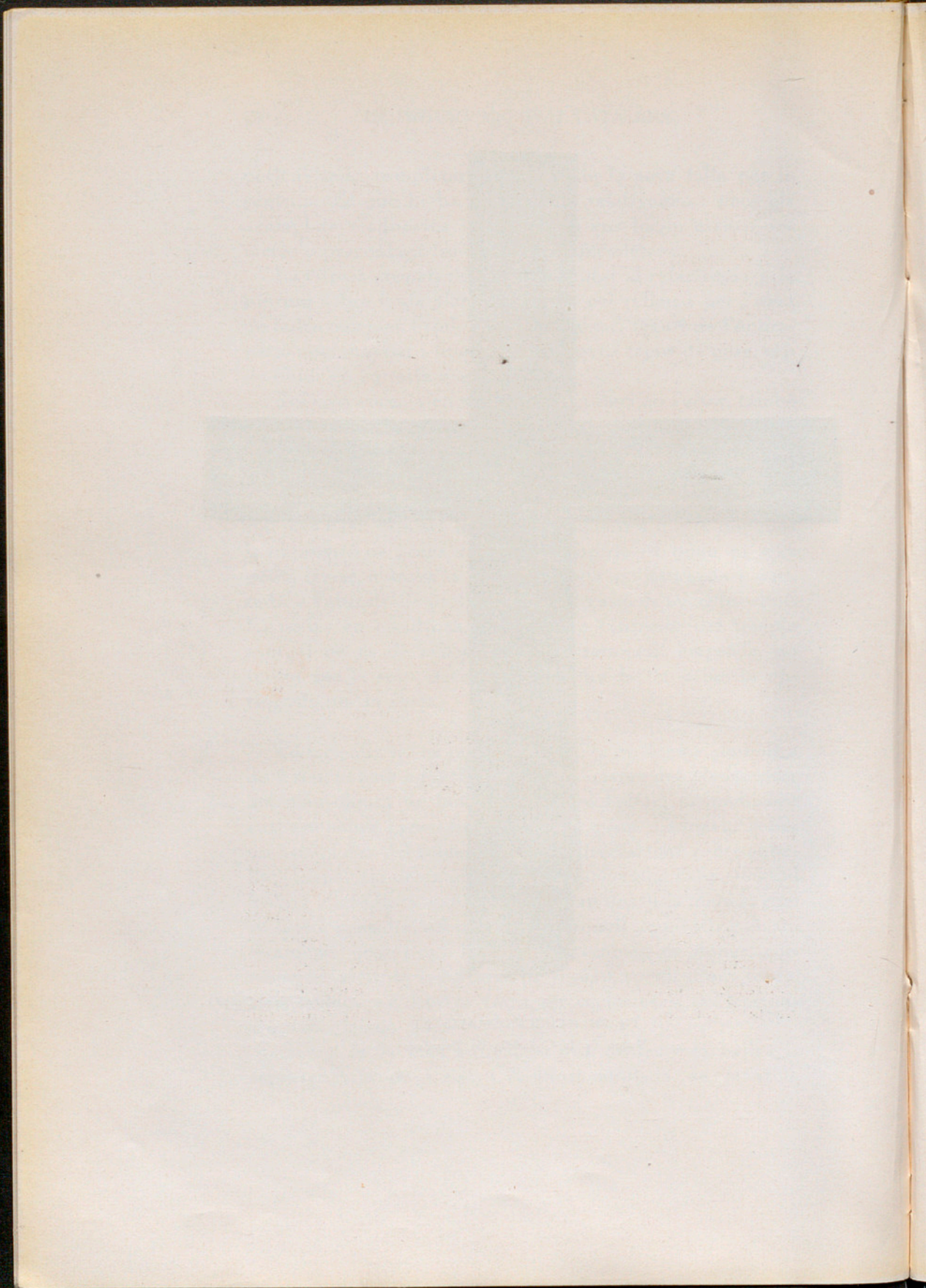

(Clixé Mus. Ciutad.)

Fig. 209. — CRUCIFIX-MAJESTAT
Museu de la Ciutadella de Barcelona

de sobrevesta i túnica fins als peus, fixats amb dos claus, coneguda amb el nom de *Majestat* i que és venerada a Caldes de Montbuy. En els entretallats vestiments amb què va abillada aquesta representació del Salvador immolat en la creu, s'hi poden reconèixer motius de decoració pintats, reproduïnt sens dubte els de les estofes més riques que s'usaven en la dotzena i tretzena centúries.

El Museu de Barcelona posseeix una *Majestat* en la qual, sota una decoració molt posterior i que era allunyada de tot aspecte d'art, hi aparegué en excel·lent estat de conservació una policromia amb motius circulars floronats, deduïts sens dubte de les *pallia rotata* de què parlen els primitius inventaris, vegent-se en l'orla inferior uns temes alfabètics cúfics, a imitació dels que ofereixen certes estofes de fabricació alarb o moresca ¹ [Figs. 209 i 210]. La creu en què va fixada la santa imatge ofereix en l'arbre de sobre el cap de Crist la llegenda que manà posar en la creu en què morí el Salvador el seu jutge Pons Pilat [Fig. 211].

No és pas tan pomposa la policromia que ostenta una altra *Majestat* del Museu de Vich, la qual és de colors llisos, vegent-se també sobre el cap del Redemptor la llegenda indicada en l'exemplar barceloní [Fig. 212].

Al contractar-se en 1260 les cinc imatges del Descendiment de la Creu, com les de l'església de Santa Maria del Mar, el pintor Bernat amb la seva esposa i el mestre Pere Martí de Burgos, prometeren no sols obrar i esculpir la fusta, sinó també pintar-la: *operabimus atque pingemus*. També es pintaren les cinc figures que en 1250 varen encarregar-se al canonge Ripoll Tarascó de Sant Joan de les Abadesses, tota vegada que al descobrir l'Hòstia consagrada que hi havia estat posada arran de l'obratge d'aquell conjunt representant el Descendiment de la Creu, descobriment que es féu en 1426, i que fou

---

(1) Vegi's el *Catálogo*, núm. 17, fig. 67, p. 65.

precisament amb motiu de volguer pintar aquelles escul-
tures.

L'erta imatge de Crist Crucificat que es presenta sols
vestida per una tovallola que li ceneix el cos i l'abriga

(Clixé Mus. Ciutad.)

Fig. 210. — DETALL DE LA POLICROMIA DEL CRUCIFIX-MAJESTAT
Museu de la Ciutadella de Barcelona

fins als genolls, i que sovint en els temps a què fem refe-
rència, fins la meitat de la catorzena centúria, a vegades
ceneix corona reial en la seva testa i està figurada amb
els ulls oberts i, com si fos Déu impassible, anava
igualment encarnada i policromada, extenent-se la seva
decoració fins a la creu, en qual espai terminal dels seus

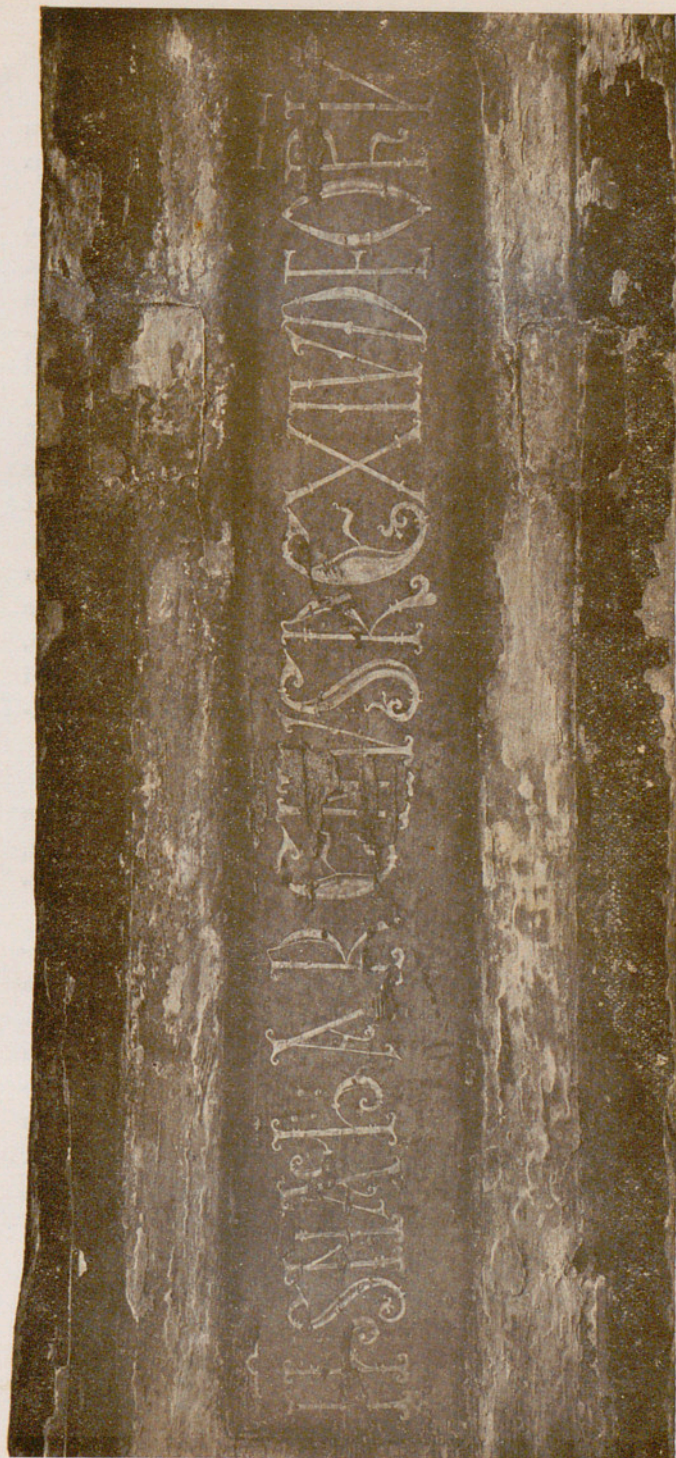

Fig. 211. — DETALL DE LA POLICROMIA DEL CRUCIFIX-MAJESTAT
Museu de la Ciutatdella de Barcelona

(Clixé Mus. Ciutatd.)

braços, s'hi figuraven en escultura i també en pintura plana les imatges de Sant Joan i de la Mare de Déu en actitud afligida.

En el revers d'aitals creus, a vegades de gran dimensió i que són conegudes baix la denominació de *Creus chorals*, s'hi veia sovint l'Anyell de Déu, figurat al mig de la creuera, al que retien homenatge des dels extrems els símbols dels quatre Evangelistes, amb l'àguila al cim, l'àngel a baix i el lleó i el brau respectivament, a la dreta i a l'esquerra. Aquesta mena de pintura és la millor demostració per dir que aquestes creus eren fetes per ésser vistes de les dues cares i que per tant anaven isolades al damunt de l'altar del petit bancal.

També hi han exemples d'algunes creus que no havien portat jamai imatge esculpida. El Museu Episcopal de la ciutat de Vich en posseeix un exemplar d'aquests, que pot ésser de finals del segle XIII, en el qual s'hi troba el Crucifix únicament colorit i en obra plana [Figura 213].

Una de les escultures representant el grup de la Verge i el seu Fillet que guarda la seva primitiva policromia, potser del segle XII, és la venerada en el santuari pireneenc de Núria.

No té decoració tan antiga, puix que es refereix al segle XIII, però de totes maneres és més rica, una escultura de Nostra Dona que fou recollida en una masia dels voltants de Sant Cugat del Vallès i que avui posseeix la ciutat de Terrassa, en virtut del llegat de Don Josep Soler i Palet, imatge que sobretot en el seu mantell i a l'espatlla hi porta reproduït un motiu ornamental circular i amb ocells que prou és inspirat en les riques draperies contemporànies [Figs. 214 i 215].

El Museu Episcopal de Vich, que té tan important col·lecció d'escultures marianes, pot presentar-ne també alguna amb notable decoració que manifesta la seva riquesa amb una profusió d'orles i franges ornamentals que

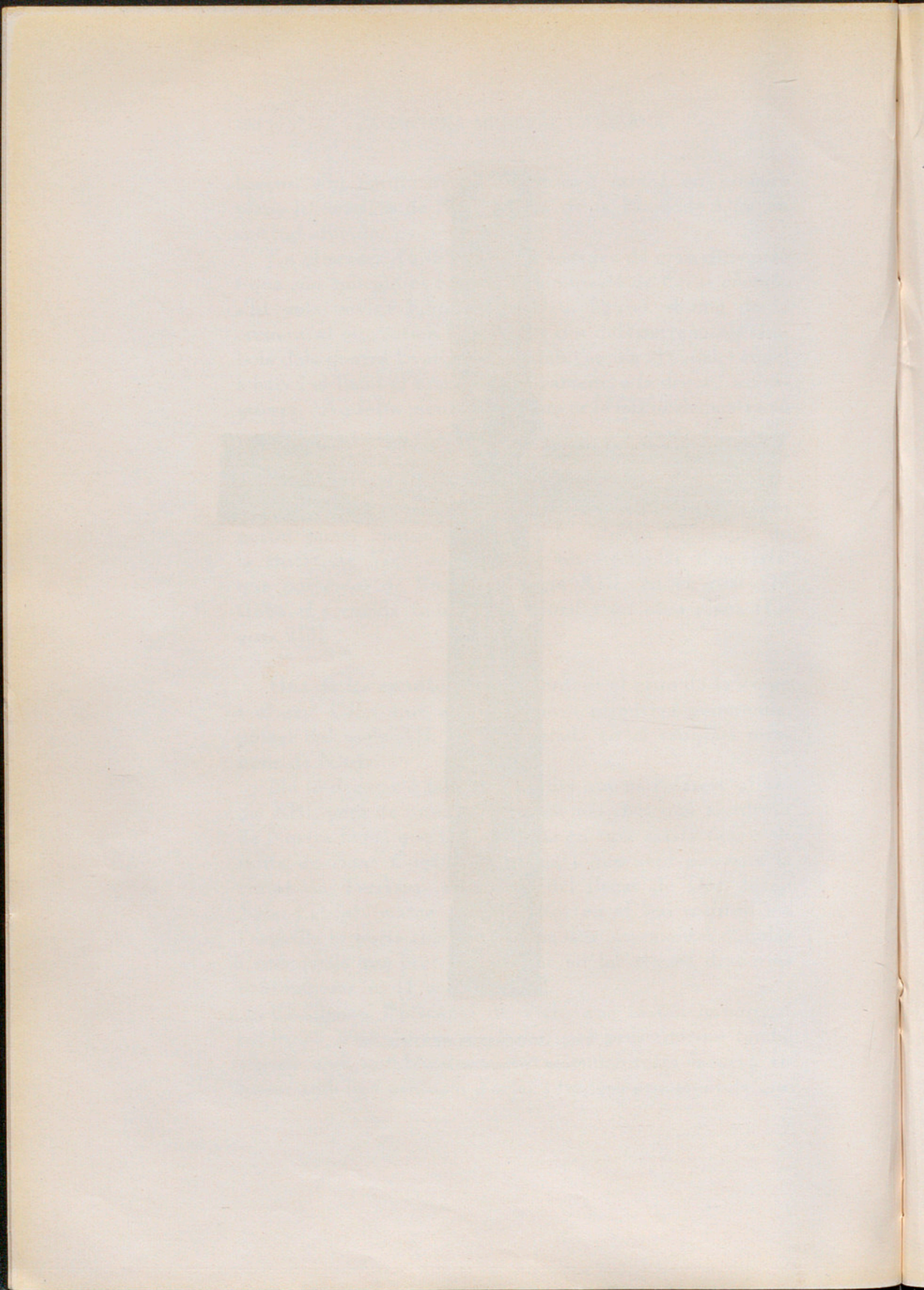

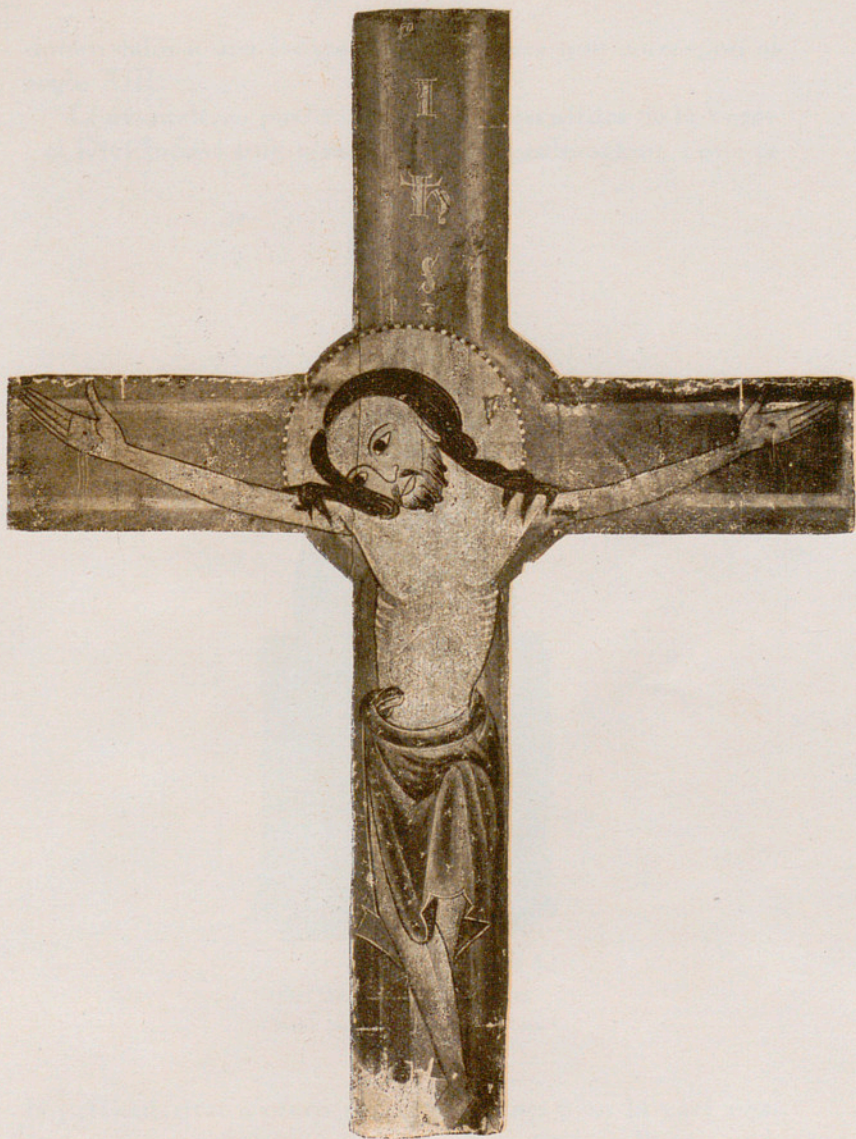
(Clixé Mus. Epis.)

Fig. 212. — CRUCIFIX-MAJESTAT
Museu Episcopal de Vich

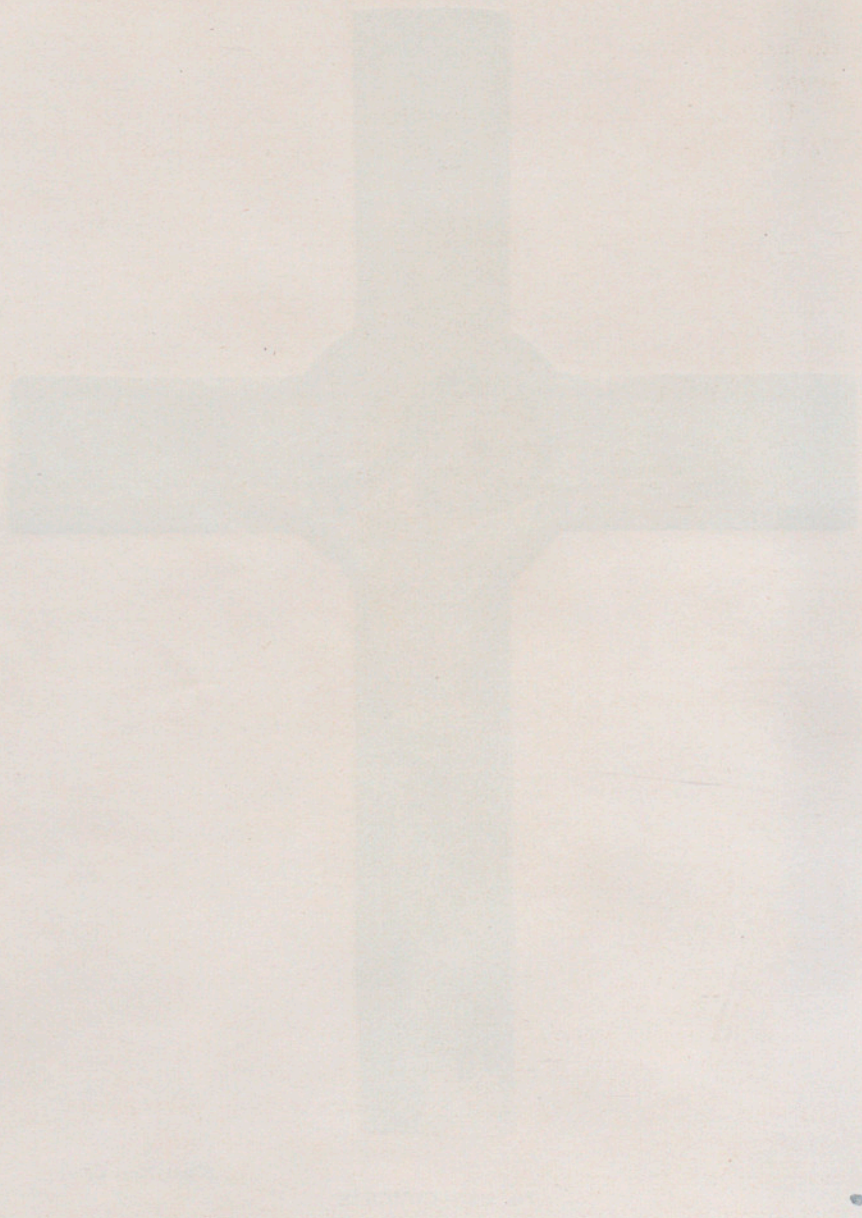

(Clixé Mus. Epis.)

Fig. 213. — CRUCIFIX
Museu Episcopal de Vich

donen valor a una tosquíssima escultura que correspon al segle XIII.

Li és quelcom posterior una altra escultura de la Verge i el Diví Infant amb vives i no lletges coloracions, i que té

(Clixé X.)

Fig. 214. — MARE DE DÉU
Museu Soler i Palet, de Terrassa

la particularitat d'oferir en el seu revers o en la part posterior un record dels antics reconditoris de relíquies que no ha existit mai en tal imatge, però que el pintor volgué consignar al dibuixar-hi una portalada semicircular amb dues ventalles en les quals no hi manquen els perns de ferro, el pany i l'anella.

(Dibuix de Rigol)

Fig. 215. — DETALL DE LA DECORACIÓ D'UNA MARE DE DÉU
Museu Soler i Palet, de Terrassa

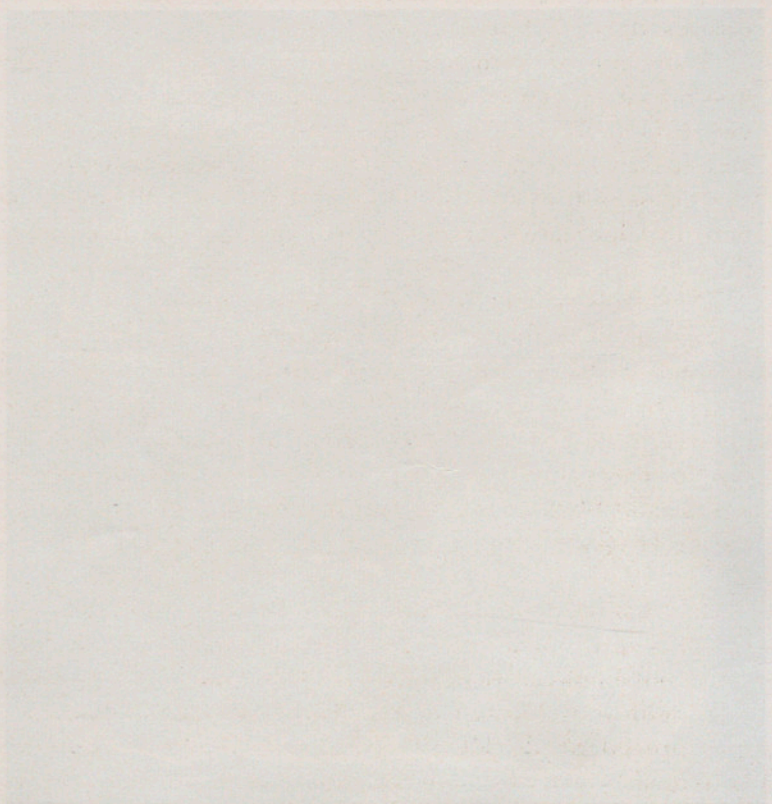

(Clixé Mus. Epis.)

Fig. 216. — ARQUETA-SAGRARI
Museu Episcopal de Vich

La col·lecció Plandiura posseeix en la seva nodrida secció escultòrica primitiva, algunes imatges de talla amb rica decoració policromada, havent-hi sobretot una Majestat en la qual s'hi veu reproduït un motiu deduït de les estofes dotzencentistes.

I ara que ve a tom, no deixarem de consignar el fet que no sabem cap de les figuracions marianes que conserven intacte la seva policromia que sigui originàriament amb la cara i les mans negres. Si alguna, com la de Núria, s'és enfosquit, és a causa del fum dels ciris i llànties que han testimoniats, durant segles, la devoció del poble fidel.¹

Nosaltres podem citar el cas d'una imatge de Nostra Dona que avui figura en el Museu Episcopal de Vich i que ens arribà del tot colorida de negre, i quan volguérem desproveir-la de les capes diferents de pintures que bàrbarament la cobrien, comparegué son decorat primitiu que indicava sens cap mena de dubte que l'ennegriments havia estat obra de la dissetena centúria, però que l'encarnat de la cara era en son origen ben clar de tonalitats.

Els pal·lis de relleu tallats en fusta, i el mateix els retaules que portaven figures embotides, ja hem indicat com també anaven realçats per la policromia. El pal·li de talla dedicat a Déu *in sede majestatis* i als dotze Apòstols, que procedent de Ripoll forma part de les col·leccions episcopals vigatanes, amb tot i ésser de la dotzena centúria, llueix rica decoració policroma i feta a tonalitats transparents sobre fulla d'argent, que sembla pertànyer a la plenitud del segle XIII, donant-ho així a entendre el caràcter de lletra que es troba indicant els noms dels membres del Col·legi Apostòlic, refermant-ho un motiu orbicular, a manera d'hòstia, que es troba orlant la part

---

(1) Ha contribuït a aquest ennegriment d'algunes imatges el fet de què hi hagués el costum de rentar-les amb vi ranci.

superior del marc. Unes posts laterals que porten esplèndida decoració en relleu fet de pasta guixosa, donen igualment indici d'aquesta restauració dotzencentista.

La documentació ja retreta abans d'ara i que fa referència a tres cimboris, contractats en 1308 amb destinació a l'església de Sant Pol de Sant Joan de les Abadesses, compromet la condició de què tots aquests cobricels d'altar devien portar figures embotides, que anirien pintades de *coloribus distemperatis cum oleo de linós et cum omnibus aliis necessariis picturae dictorum cimboriorum*.

La pintura de la fusta la trobem també en l'arqueta eucarística i en la capseta per relíquies. El Museu Episcopal de Vich té d'una i altra curiosos exemplars, que es refereixen als temps anteriors a la catorzena centúria. Així hi ha un baület amb una anella superior, indicador d'haver estat fet per guardar l'Eucaristia suspesa al damunt de l'altar, el qual llueix exteriorment viva coloració romànica. Reproduïm, encar que pertanyi ja al segle XIV, una arqueta-sagrari de les que eren posades sobre l'ara santa [Fig. 216].

Una arqueta, també feta per guardar les *sacra pignora sanctorum* i que hauria anat col·locada sobre el bancal d'un altar, obra del segle XIII, ostenta igualment policromia entre la qual s'hi destaca el monograma cristià.

Les mateixes col·leccions episcopals exposen un pot oval, de fusta tornejada, que fou trobat contenint les relíquies posades en l'acte de consagració d'un altar; obra no posterior al segle XII, que llueix ingènua decoració amb peixos, repetint així un tema que es refereix als principis del Cristianisme. Un altre exemplar del mateix Museu i època, de forma cilíndrica, presenta vària decoració amb elements de la fauna fantàstica tan emprada pels artistes primitius. Ademés uns models de tals reconditoris, que hi ha a Vich i en el Museu Diocesà de Barcelona, són esfèrics i porten ornamentació treta de les llegendes cúfiques.

També es feren arquetes amb ornamentació en petit

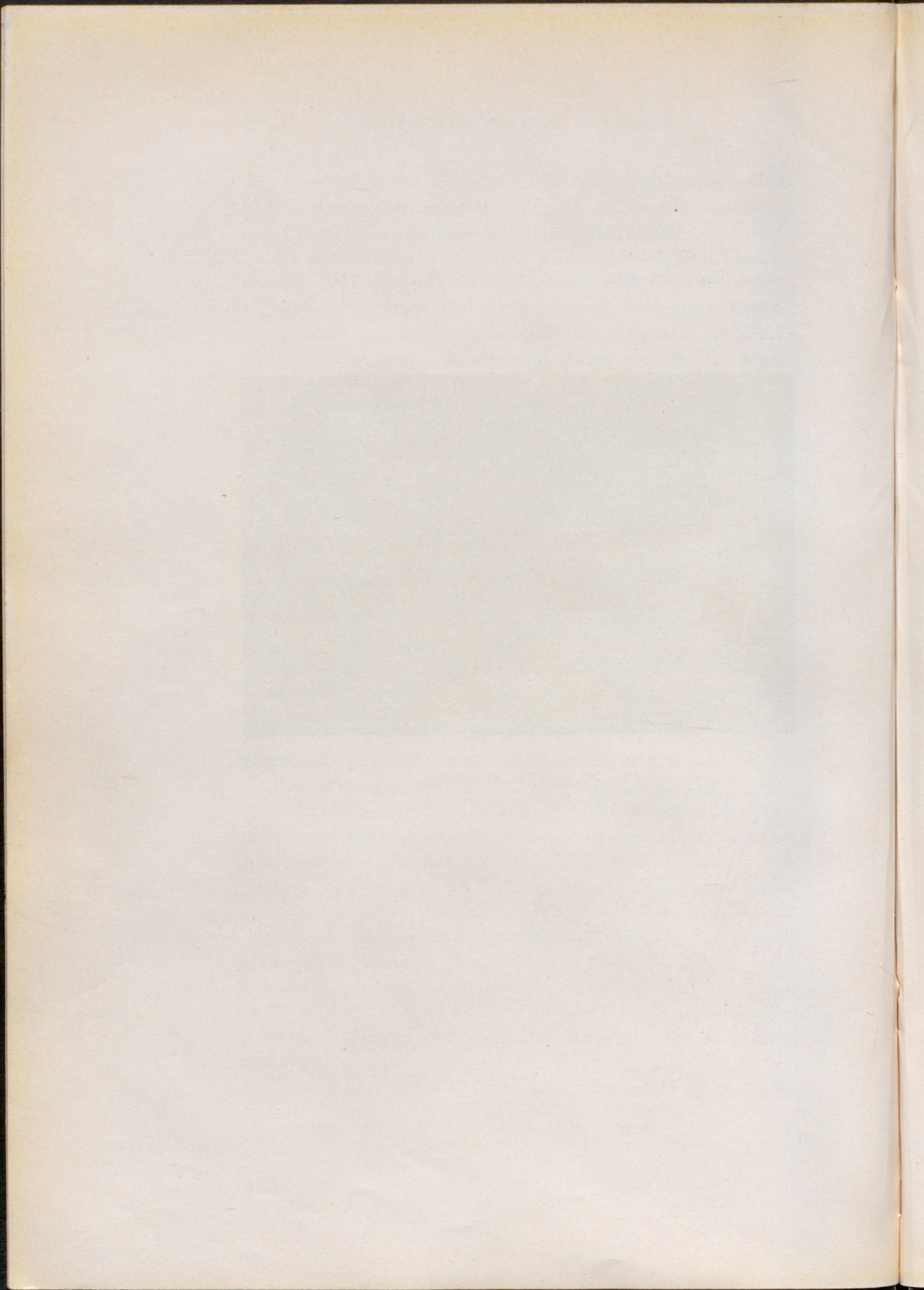

Fig. 217. — ARCA - RELIQUIER
Museu Provincial de Barcelona

(Clixé A. Mas)

relleu de pastillatge. El Museu Episcopal de Vich en posseeix una en forma de sepulcre, que sembla hauria servit de reconditori eucarístic.

Com exemplar d'alt interès artístic i també per sa gran dimensió, mereix ésser adduïda l'arca de relíquies que, procedent de Sant Cugat del Vallès, on havia guardat

(Clixé A. Mas)

Fig. 218. — ARCA - RELIQUIER
Museu Provincial de Barcelona

les relíquies de Sant Candi, posseeix el Museu Provincial de Barcelona. Aquesta, que mideix 0'76 x 1'22 i 0'45 ms., du una inscripció que parla de què, a les nones de maig de 1292, foren trobades les relíquies de dit Sant, data que pot indicar l'època de la construcció d'aquest interessant exemplar.¹ En el fronter, en relleu, s'hi veu un bisbe dret, enmig de la llegenda SANCTVS JACOBVS IUSTVS

(1) *Catálogo del Museo Provincial*, núm. 832 i 996, p. 163. — Vegei's també la nostra monografia *Sant Cugat del Vallès*, p. 8.

[Fig. 217]. A un i altre costat varis personatges asseguts. En la part oposada hi està representada la degollació de Sant Maurici, SANCTVS MAVRICIVS, Sant Candi, SANC-TVS CANDIDVS i els soldats que formaven la legió tebana, qual mort fou ordenada per haver negat l'obediència a l'edicte gentilic de l'emperador Maximia [Fig. 218]. Al voltant de l'àrea hi ha l'esmentada inscripció amb caràc-

(Clixé A. Mas)

Figs. 219 i 220. — ARCA · RELIQUIER
Museu Provincial de Barcelona

ters gòtics, que diu ANNO : DOMINI : M : CC : XC : II : NO-
NAS : MAI : INVENCIO : SACRATISSIMI : CORPORIS : SANCTI
CANDIDI : MILITIS : XPI : ET : MARTIRIS. En ambdós costats
de l'arca s'hi veu un pontífex assegut, dirigint la paraula
a varies dones i soldats [Figs. 219 i 220]. La coberta està
en molt mal estat de conservació, quedant només una
de les seves cares, en la qual hi està representat Jesucrist,
dintre auriola apuntada i voltat dels símbols dels Evan-
gelistes, en actitud de beneir, i sobre la seva testa hi té

l'anagrama JESVS CHRISTVS, tenint als seus costats dos àngels amb l'encenser.

No mancaven bàculs episcopals o abacials fets de fusta tallada o policromada. La catedral de Vich guarda el de Sant Bernat Calvó (1233-1243), amb resquícies d'amples faixes a vària coloració. El Museu Diocesà de Barcelona posseeix el trobat dintre la tomba de l'abat de Sant Cugat del Vallès Fra Guerau de Clascari (1277-1294). La seva talla és molt majestuosa, anant avalorada per una policromia sobre or, digna d'un mestre miniaturista.

A l'arxiu de l'antiga seu de Roda de Ribagorça hi poguérem veure una vella càtedra amb restes d'ornamentació romànica, del segle XIII, tenint cobricel o teguri de quatre pilans.

Dintre el mobiliari casolà hi entrà, com al temple sant, l'oratoriet o plafó que presentava alguna imatge o bé escena religiosa. Aquesta mena d'icones tenen una tradició antiquíssima. Al tractar dels orígens de la pintura sobre taula hi consignarem alguns textos que fan sens dubte referència a això que anem dient. Sant Gregori de Tours parla de què els cristians tenien la imatge de Crist, per commemorar la seva virtut, *in tabulis visibilibus pictam per ecclesias ac domos affigunt*.¹ Sembla fer referència a això el fet de què un tal Pere de Ferses, sacerdot de l'altar del Salvador, en la Seu de Barcelona, als 4 de novembre de 1216, llegués al dit altar una taula pintada, la qual ell tenia en sa casa: *unam tabulam minorem quam habeo in domo mea*.²

El mobiliari usual, no sempre tan humil com semblaven exigir les circumstàncies de temps tan ferrenys com els primitius, algunes poques vegades és aduït en la documentació com a pintat. Una escriptura de l'any 1149,

(1) *De Gloria martyrum*, cap. XXII. — P. L., LXXI; col. 724.

(2) Arxiu de la Catedral de Barcelona: *Liber I Antiquitatum*, número 1051, fol. 367.

datada a 29 d'octubre, fa referència a què un tal Bernat Berenguer, al testar, disposava d'un llit pintat: *lectum pictum*.¹ Un document de maig de 1300, contenint diverses donacions fetes pel rei Jaume II, parla de dues *cruces de iaspi que erant in quadam bustea depicta*.²

En la documentació aduïda, en allò que fa referència a noms de pintors primitius, s'hi fa evident la connexió entre l'ofici dels que exercien la pintura i els constructors de selles, adargues i guarniments de cavall, fent-se veure com no hi mancaren objectes pertanyents a aquestes darres denominacions, que foren daurats i pintats.

Els *Costums* de Lleida, de 1228, parlen de què *nullus pictor ponat argentum pro auro vel in sellis palafredi et scutarii signi integri, illud signum sit de auro tantum, si vero sint signis muniti ille selle illud signum sit auri vel argenti*.

En un estudi que anys passats vàrem publicar referent a vaixella de fusta, exposàvem com devia estar molt en us amb anterioritat al segle XIV, demostrant com algunes vegades anava colorida. El testament d'un Berenguer de Vilanova, fet a 22 de juliol de 1197, diu que deixa a un tal Pere d'Aguilar una plata pintada i a Andreu sacerdot una altra de millor: *Petro de Aguilar meum discum pictum. Andreae Sacerdoti alium discum meliorem*.³ Sabut és que el mot *discus* significa un plat circular i poc fondo que, essent pintat, no és improbable que fos de fusta.⁴

Seria aquest lloc propi per dir alguna cosa sobre la decoració pictòrica dels enteixinats de fusta, si en coneix-

(1) Arxiu de la Catedral de Barcelona: *Liber IV Antiquitatum*; cita aduïda per Don Josep BALARI I JUVANY en sos *Orígenes històrics de Catalunya*, p. 599.

El testament del bisbe Salla d'Urgell, datat a 23 d'octubre de 1003, llega entre altres objectes a l'església de Santa Maria, o sigui a la catedral, *lectum bocetatum* (Arx. Cap. de la Seu d'Urgell: *Dotaliorum liber primus*, fol. 235, doc. 798).

(2) FINKE: *Acta Aragonensia*, VI, p. 914.

(3) Arx. Cap. Vic.: *Liber dotationum*, fol. XXXVIII v.

(4) Vegi's *La vaixella de fusta durant lo segle XIII*, entre les memòries del volum II del primer Congrés d'Història de la Corona d'Aragó.

xéssim algun existent en terra catalana, que pogués donar-se com anterior a la catorzena centúria. El que sembla més antic dels existents és el de l'aula capítular de Sixena que apar referir-se a la primera meitat del 1300.¹

En alguns dels enteixinats existents en nostra terra, i especialment en els de la regió occidental, s'hi ha de reconèixer en ses talles i decoració pictòrica una gran influència o tradició aràbiga. Aquesta tradició potser podríem relacionar-la amb algun dels antics documents que hem donat en la sèrie de notícies sobre els nostres pintors. A aquesta especialitat correspon el document que parla de *pintors mecelmos* o musulmans que, en 1157, decoraven una cambra de la casa que els Comtes de Barcelona tenien a Sant Cugat del Vallès.²

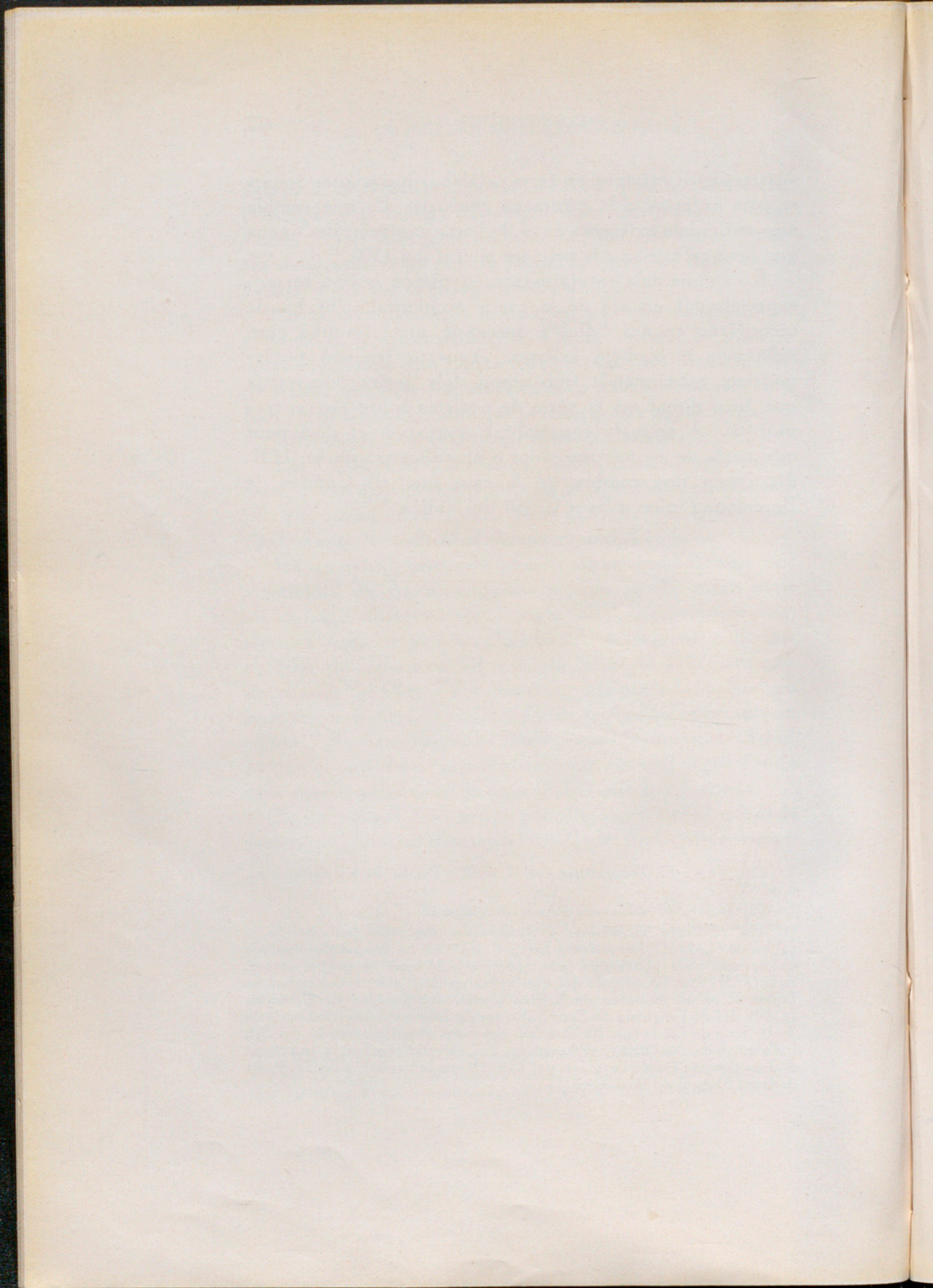
---

(1) Vegi's *Els Trescentistes*, vol. II, p. 97. També hi ha notícies en la p. 83.

(2) Arxiu de la Corona d'Aragó, registre 16.

En el llibre *Techumbres y Artesonados Españoles* (vol. 86 de la col·lecció "Labor"), l'arquitecte Josep F. RÁFOLS ha tractat de diversos enteixinats amb policromia, que tenen relació amb el nostre estudi. Així (p. 37) diu alguna cosa del que hi ha en una galeria del palau de Jaume II en el monestir de Santes Creus, del del Castell d'Alcañiz (p. 40), del de l'església de Sant Salvador de Sagunto i d'un de l'església de la Sang de Lliria (ps. 10, 41 i 56), del del Castell de Verdú (p. 51), i d'alguns de Mallorca i d'Aragó (p. 57). Pertanyents a la província d'Osca descriu els de l'església del Concili, en la capital, i de l'església de Sant Miquel de Barluenga.

ADDICIÓ

EL BRODAT I EL TEIXIT

PODEM considerar com a participants de la pintura les peces brodades i també les teixides, i d'una manera especial les pertanyents a la primera de aquestes indústries artístiques. Els antics, considerant-ho així, donaren la denominació d'*acupicta* i de *pintures a l'agulla* a certes peces de complicada broderia.

En l'estudi de les arts que han estat nomenades del *fissú*, hi ha sovint grans dificultats en separar els conceptes de brodat i de teixit, ja que com succeeix en molts teixits coptes, apar s'hi barregen els dos procediments.¹ Els monuments que es presenten reproduïnt escenes en les quals intervénen personatges abillats luxosament, resulta gairebé impossible destriar si allà s'hi reproduïxen robes teixides o bé brodades. En tals figuracions, sobretot durant els segles V al VIII, hi abunden les peces d'indumentària

---

(1) Ha tractat de la qüestió sobre si en els teixits coptes hi intervé el tissatge i un acabat en brodatura de fil blanc, sostenint que no hi ha brodat, el Camil RODÓN I FONT, en son estudi: *El Arte de la Tapiceria en la Antigüedad*, ps. 24 i segs.

presentant o bé ornamentació geomètrica, o bé motius trets de la fauna i de la flora més o menys fantàstica, o bé escenes històriques en les quals intervénen molts personatges, fent sovint al·lusió a episodis trets dels Llibres Sants. En un sermó d'Asteri, bisbe d'Amasea, de començaments del segle V, hi són enumerats alguns assumptes que enjoiaven els vestits explicant que tota la història de Crist hi estava representada.¹ Les broderies luxosíssimes que decoraven les esglésies i sobretot l'altar, són descrites pel clergue Sidoni Apolinar, en un poema dirigit a cantar la basílica de Lió, construïda pel bisbe Patiens.² Els *Libri Carolini* fan referència a què hi havien *in sericis laneis necnon et lineis multicoloribus vestibus plumario polimitarioque opera formatas imagines*.³

A Catalunya s'hi han conservat fins als nostres dies algunes notables peces de broderia, ocupant el primer lloc entre totes la que constitueix el tapiç anomenat de la Creació, que és preuat ornament del tresor de la catedral de Girona. Es tracta d'una obra que fa 3'65 x 4'15 ms., portant brodat a punt de cadeneta⁴ amb llanes de color i de lli blanc sobre un bast teixit de lli [Fig. 221].

Al centre hi apareix la imatge del Pantocrator assegut i tenint en ses mans el llibre de la vida, que en ses planes obertes deixa llegir: SANCTVS DEVS, i en el camper: REX

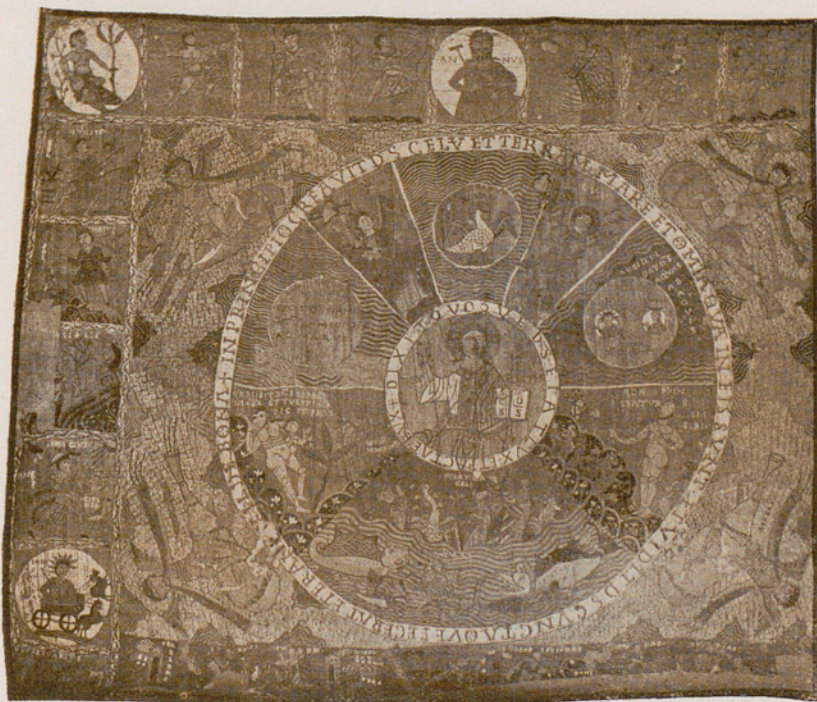
(1) *Patrologia Graeca*, vol. XL, col. 165. — També és notable el que diu en una homilia Teodorete, bisbe de Cyr (Id., vol. LXXXIII, col. 617.)

(2) *Epistolarum*, llib. II, cap. X. — *Patrologia Latina*, LVIII, col. 477.

(3) Lib. IV, cap. XIX. — *Patrologia Latina*, XCVIII, col. 1125.

(4) Un document de maig de l'any 1300, en donar idea de varis presents fets pel rei Jaume II, sembla portar la indicació de què del punt de cadeneta se'n deia de llac: *quoddam marsupium de opere de lac de filo auri et argenti et cirico cum duabus bursetis ejusdem operis*. Cita també *quendam pendonem operis lac de filo auri et argenti et de cirico cum scutis regalibus et aquilis nigris*. En el mateix document s'esmenta, ademés, *una bossa de seda operis de Ungaria* i encara una *camisa sutam ad punctum de Hungaria*. (H. FINKE: *Acta Aragonensia*, vol. II, p. 913 i 914.)

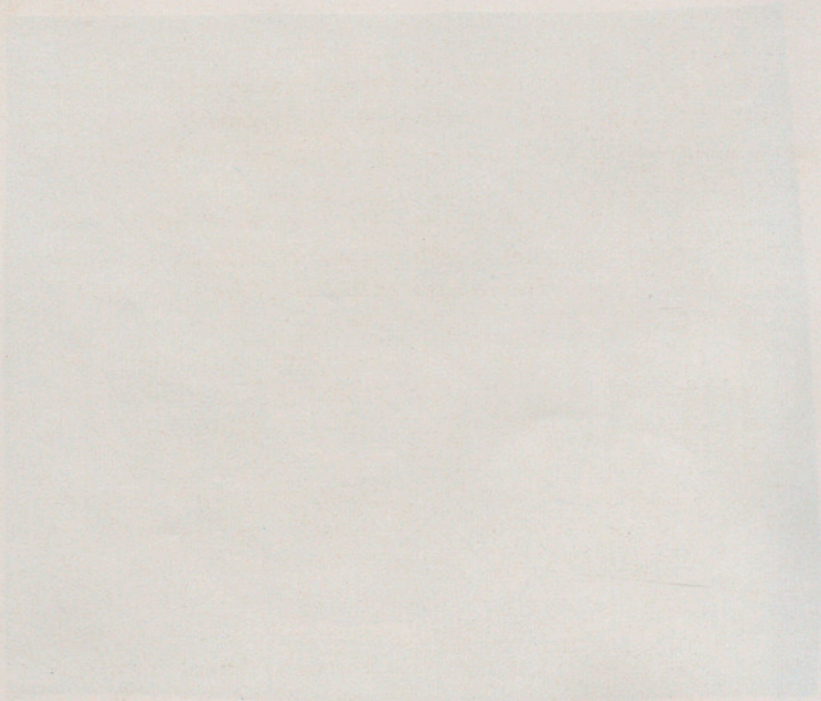

(Clixé A. Mas)

Fig. 221. — TAPÍS DE LA CREACIÓ
Catedral de Girona

FORTIS. Una auriola circular ofereix les paraules: DIXIT QVOQVE DEVS FIAT LVX ET LVX FACTA EST.

Rodegen tot això una sèrie de vuit representacions radials, que són closes per un altre cercol que llueix l'epígraf: IN PRINCIPIO CREAVIT DEVS CELVM ET TERRAM MARE ET OMNIA QVA IN EIS SVNT ET VIDIT DEVS CVNCTA QVE FECERAT ET ERANT VALDE BONA.

El compartiment radial de l'esquerra del mig superior representa l'àngel de les tenebres amb una antorxa a la mà, acompanyant-lo la inscripció: TENEBRE ERANT SVPER FACIEM ABISSI.

En l'espai central s'hi veu un colom blanc que simbolitza l'Esperit de Déu, sostingut sobre el caos, infonent calor a les aigües, llegint-se: SPIRITVS DEI FEREBATVR SVPER AQVAS.

La divisió de la llum de les tenebres segueix figurada per l'àngel de la llum, que té al damunt del seu cap radiant el mot LVX, llegint-se també: ET DIVISSIT LVCEM A TENEBRIS.

Els dos compartiments colaterals als citats, a l'esquerra, ostenten un cercol surant sobre aigua i contenint: FECIT DEVS FIRMAMENTVM IN MEDIO AQVARVM. L'altre de la dreta duu la inscripció: VBI DIVIDAT DEVS AQVAS AB AQVEIS, manifestant el firmament amb el SOL i la LVNA, tal com la mitologia representa a Àpol i Diana, trobant-s'hi també algunes estrelles i la paraula FIRMAMENTVM.

L'espai central inferior al·ludeix a la creació dels reptils, aucells i monstres marins, segons aclareixen les paraules: VOLATILIA CELI MARE CETE GRANDIA. A la dreta, en altre espai, hi ha Déu presentant tots els animals al primer home, que està sol: ADAM NON INVENIEBATVR SIMILE SIBI.

Correspon a aquest enquadrament un altre amb la creació d'Èva, expressant-ho el text: INMISSIT DOMINVS SAPOREM IN ADAM ET TVLIT VNAM DE COSTIS EIVS. No hi manca un arbre, referint-se al del paradís: LIGNVM POMIFERVM.

Els espais que van des del cercle major i l'orla que enquadra el brodat, porten enmig de núvols les personificacions dels quatre vents, corresponents als punts cardinals. Aquestes figuracions són representades per una mena de genis o figures alades nues, les quals van assegudes sobre bóts i ostenten en la boca dos corns cada un, indicadors de la força dels vents. Els mots SEPTENTRION = AVSTER = SVBSOLANVS i CEPHIRVS completen la significació.

El drap de la catedral de Girona anava enquadrat per unes amples orles plenes de compartiments amb figures de gran interès, conservant-se entera l'orla superior, força completa la lateral esquerra, mutil·lada la inferior i essent del tot perduda la de l'altre muntant.

L'enquadrament de l'àngul superior dret dóna dintre un cercle un personatge mig ajegut i oferint una mena de corn, del qual brolla un riu. La figura té en sa esquerra un arbre dret, deixant llegir el mot GEON, que al·ludia a un dels quatre rius que brollaven del Paradís. És de creure que en els altres ànguls del brodat hi haurien semblantment els rius Thison, Tigris i Èufrates.

Fa costat a la fluvial representació descrita, en l'orla superior, la gràfica al·lusió a Samsó armat de la indispensable barra d'ase. Al costat hi surt l'Estiu en forma de segador i amb la llegenda FELIX ESTAS. La Tardor hi està indicada per un veremador i una noguera, NVX.

Resta al mig de l'orla una figura d'home vell amb un gaiato a la mà i una rodella en l'altra, significant l'any, ANNVS. Al seu costat s'hi representa l'Hivern, HYEMS, per un ancià que s'escalfa, acusant-ho dos caps alats, significats per les paraules GELVS - FRIGVS. Un home fangant la terra i posat entre el FRIGVS i CALIDA al·ludiria a la Primavera. Hi ha en últim lloc un home que tond una ovella.

L'orla lateral de la part esquerra de l'espectador principia per la gràfica traducció dels treballs corresponents a alguns mesos de l'any. Comença pel Febrer, FE-

BRVARIVS, representat per un home que porta, penjant en un bastó, diferents aucells, trobant-se prop seu la significació del FRIGVS.

Sobre d'aquesta figuració hi va el SOL en quàdriga, al·ludint a Febus amb la testa radiada, acompanyant-lo la llegenda DIES SOLIS.

El Març, MARCIVS, està grafiat per un home amb una serp ent en una mà i una granota en l'altra, i al seu davant una cigonya, CICONIA. El sol i el fred, FRIGVS, van en la part superior de la composició.

L'APRILIS permet endevinar la figura d'un pagès llaurant la terra amb una arada de rodes, tirada per dos quadrúpets.

El mes de les flors, MAIVS, està dibuixat per un home que té per les regnes un cavall encabritat, oferint el personatge un quadrant sobre el seu front.

Segueix en últim lloc el JVNIVS, com un pescador de canya que, si amb una mà està pescant, amb l'altra té un falcó, lluint el personatge igualment una mitja lluna creixent en la testa.

L'orla inferior, incompleta, porta en sis enquadraments la llegenda de la invenció de la Santa Creu, segons demostren les diferents inscripcions: SANCTA ELENA, IVDEI, IERUSALEM - CVM ORASSET IVDAS.

En aquesta darrera part del brodat gironí hi va cosit un fragment del que deuria haver estat l'orla dreta, fragment que modernament fou trobat entre drapots vells de la mateixa catedral. Sembla que en aquesta part s'hi representarien els mesos que mancaven per acabar la rotació de l'any. Sis eren els compartiments que constituïen aquesta tira, havent-n'hi un de gairebé perdut del tot.

El segon permet veure la mà d'un segador amb la dalla i el SOL enviant-li sos raigs de foc, la qual cosa correspondria al mes de Juliol.

El tercer enquadrament ofereix un camp d'espigues i garbes, sense que en ell hi manqui també la paraula SOL. Deu ésser l'Agost.

En el quart compartiment s'hi interpreta la batuda, trobant-s'hi també el SOL, la qual cosa al·ludiria al mes de Setembre.

El cinquè espai correspondria al mes d'Octubre, ja que en ell s'hi veu un home, el qual treu el fruit d'una VINEA.

Finalment l'últim enquadrament porta una biga o carro de dos cavalls sobre del qual hi aniria la representació de la lluna, llegint-s'hi DIES.¹

Per aquestes curtes notes pot ja endevinar-se l'interès màxim que té el brodat de Girona, que segons creiem no pot pas fer-se més aprop que la segona meitat de la dotzena centúria. Es tracta d'una pessa de veritable raresa i com no se'n sàpiga d'altra, que no sols no tinguí major interès, sinó que ni se li acostí.

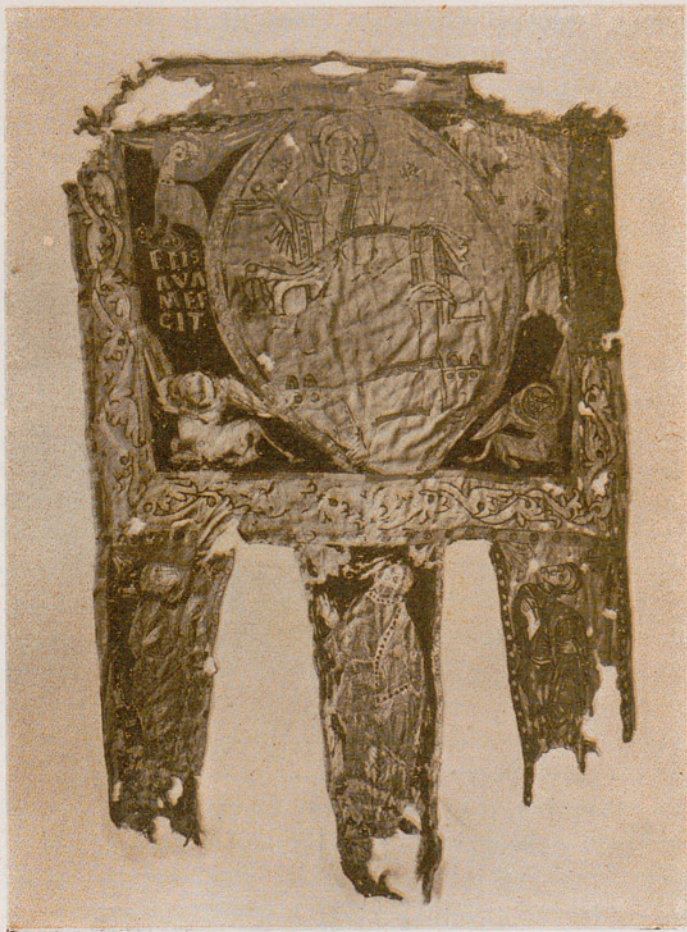
L'inventari de Sant Joan de les Abadesses, del 13 de les kalendes d'abril (19 de març) de 1227, parla de varies draperies de tapissar les parets, algunes de seda, altres de llana, altres de lli, *et alia* (cortina) *quae pendet ex altera in qua est depictus Apocalipsim*, la qual cosa sembla fer referència a un tapís historiat.²

Una altra peça de brodat interessantíssima es conserva encara en nostra terra, essent una de les joies capdals del Museu d'Art i Arqueologia o de la Ciutadella de Barcelona. Al dir això volem fer referència a la banderola, coneguda vulgarment amb el nom d'*estendard de Sant Oth*, procedint de la catedral urgellesa, on era guardada com a relíquia. El sant bisbe d'Urgell a qui fa referència la denominació d'aquesta banderola, cenyí la mitra urge-

(1) Per aquesta descripció del tapís brodat de Girona ens hem valgut de l'article que publicà Don Enric Claudi GIRBAL en la *Revista de Gerona*, vol. VIII, corresponent al mes de gener de 1884, ps. 1-8. N'ha parlat també el senyor Cèsar MARTINELL en la revista *Barcelona Atracció*, octubre de 1928.

(2) *Bulletí del Centre Excursionista de Vich*, núm. 46, setembre-desembre de 1923, ps. 142-43.

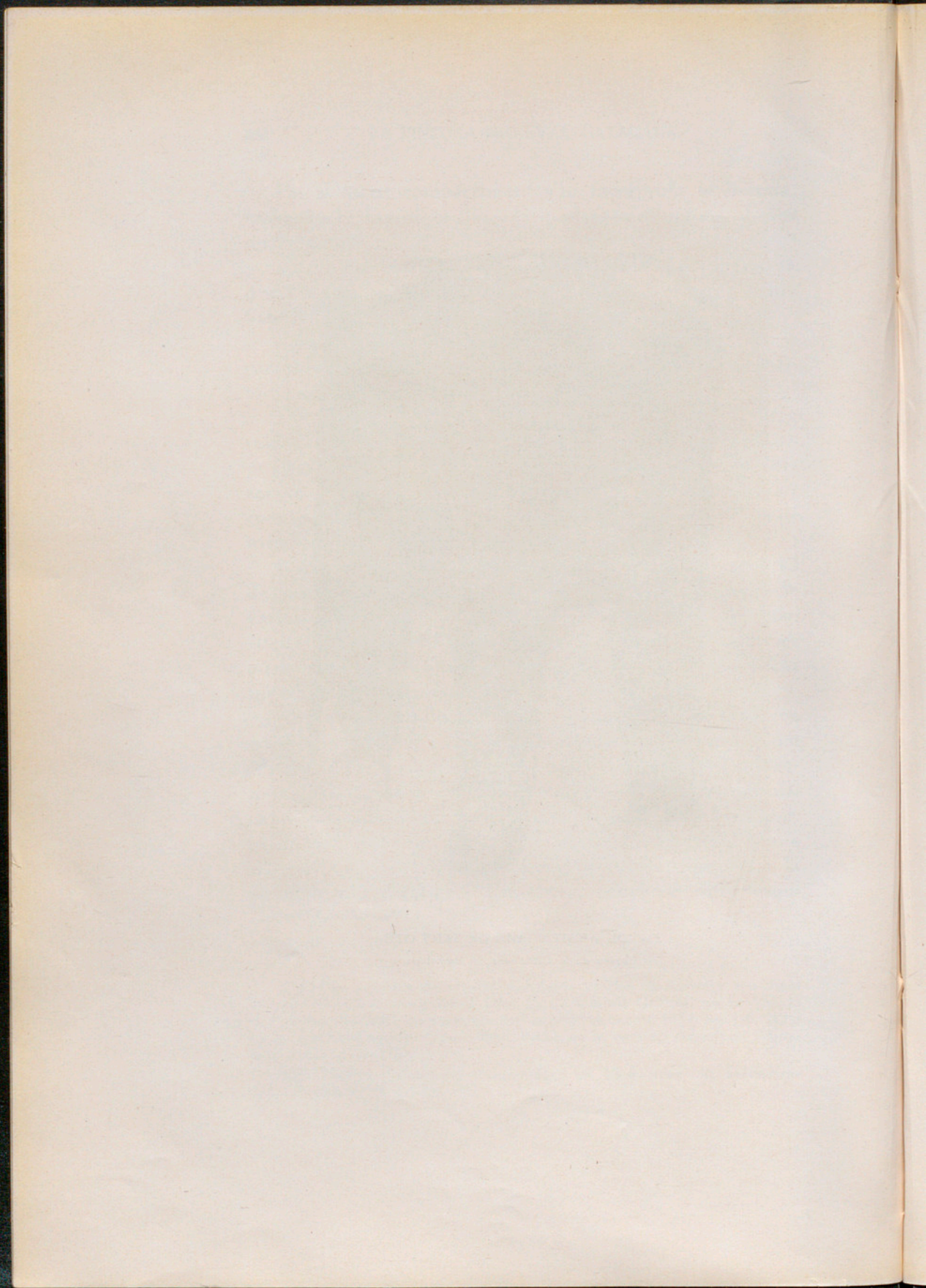

(Clixé Mus. Ciutad.)

Fig. 222. — ESTENDARD DE SANT OTH
Museu de la Ciutadella de Barcelona

llesa entre els anys 1095 i 1122. Mideix aquest banderí 1'05 x 0'69 ms., essent obrat en tela de lli, amb imatgeria brodada en sedes de colors a punt de cadeneta i amb els colors vermell, groc i negre. La seva forma és un quadràngul del qual pengen tres gallarets una mica afuats vers la seva punta, els dos laterals presentant son costat exterior seguint la línia recta del quadràngul [Fig. 222].

Aquest va vorejat per una franja desenrotllant una serpentina amb brots foliats, la qual enquadra un espai ocupat per la figura del Pantocrator *in sede majestatis*, presentant el llibre de la Llei i ostentant en sa mà dreta una petita esfera, anant la sacra representació dintre auriola apuntada i rodejant-la els símbols dels quatre Evangelistes; els corresponents a Sant Joan i Sant Marc van a la part dreta i els demés a l'altre costat. Entre l'àliga i el lleó s'hi troba ben llegidor el nom d'una fembra, que prou deuria ésser la brodadora: ELIS - AVA ME FECIT. Els tres gallarets ostenten figures, probablement femenines, sense auriola de cap mena i dirigint sa mirada envers la representació de l'Omnipotent i com si reclamessin els seus favors. Totes les figures sobresurten sobre camper vermell, exceptuant la de l'Omnipotent que devia ésser en groc.

No és necessari ponderar la importància d'aquesta banderola que, com a tal, és un monument únic en el seu gènere, avalorant-lo les representacions que porta brodades, completant la seva vàlua la circumstància de portar el nom de la seva autora, que la pintà a l'agulla en el segle XII i que no trobaríem estrany hagués estat una contemporània del Sant Bisbe Oth.¹

(1) L'estendard de Sant Oth ens cridà l'atenció en 1908, en la Exposició Hispano-Francesa de Saragossa on figurà. — Ha publicat una interessant i erudita monografia sobre aquest exemplar Don Joaquim FOLCH I TORRES en l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1915-1920, treball que figura també en el fascicle titulat *Adquisicions del Museu de Barcelona*. — Tractà igualment de l'estendard la *Gasetta de les Arts*, núms. 32 i 33, corresponents a 1 i 15 de setembre de 1925. — *Catálogo*, sala II, núm. 34, fig. 90, p. 83.

Com a procedents de l'antic monestir de Sant Martí del Canigó, guarda el Museu de Cluny, de París, dos brodats que han estat atribuïts, d'acord amb una vella tradició, a la comtesa Guisla, esposa del comte de Cerdanya Guifré, fundador d'aquell monestir. D'aquests dos brodats, l'un si no correspon al segle XI, creiem que de

Fig. 223. — BRODAT DEL CANIGÓ
Museu de Cluny, a París

cap manera pot donar-se com a posterior a la tretzena centúria [Fig. 223].

Forma una tira d'uns 60 cms. de llarg, donant una franja amb motius ornamentals deduïts de llegendes àrabis, entre quals traços alfabètics s'hi veuen foliacions estilitzades de variat dibuix.¹

Diu En Jeroni Pujades, que el comte Guifré i sa esposa Isabel es retiraren al Canigó i que «*la condessa, los*

(1) Número 6423 del Museu de Cluny. — D'ell n'ha parlat Monsieur DARCEL en el seu catàleg, reproduint-ho Mr. BRUTAILS en ses *Notes sobre l'Art religiós en el Rosselló*, p. 205. — Aquest escriptor es refereix també a l'altre brodat de Sant Martí del Canigó, del qual, si part emigrà a París (núm. 6422 del catàleg esmentat), una part d'ell s'és conservat en l'església rossellonesa de Castell, constituïnt en conjunt una tovalla d'altar, de lli amb brodats en sedes de colors, desenroïllant motius de tipu arabitzant i que sembla ja correspondre a la catorzena o quinzena centúria. En l'església de Sant Esteve d'Olot s'hi guarda una tovallola d'un obratge per l'estil.

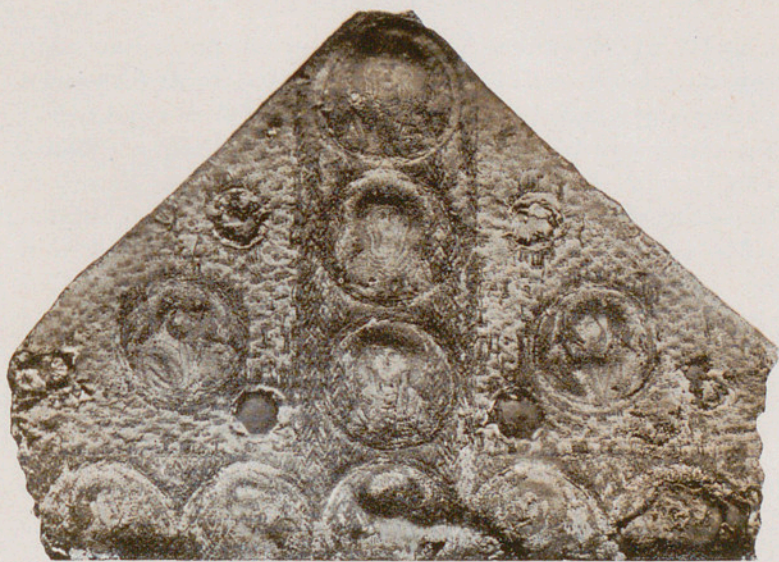
(Clixé Mus. Epis.)

Fig. 224. — MITRA DE SANT BERNAT CALVÓ
Museu Episcopal de Vich

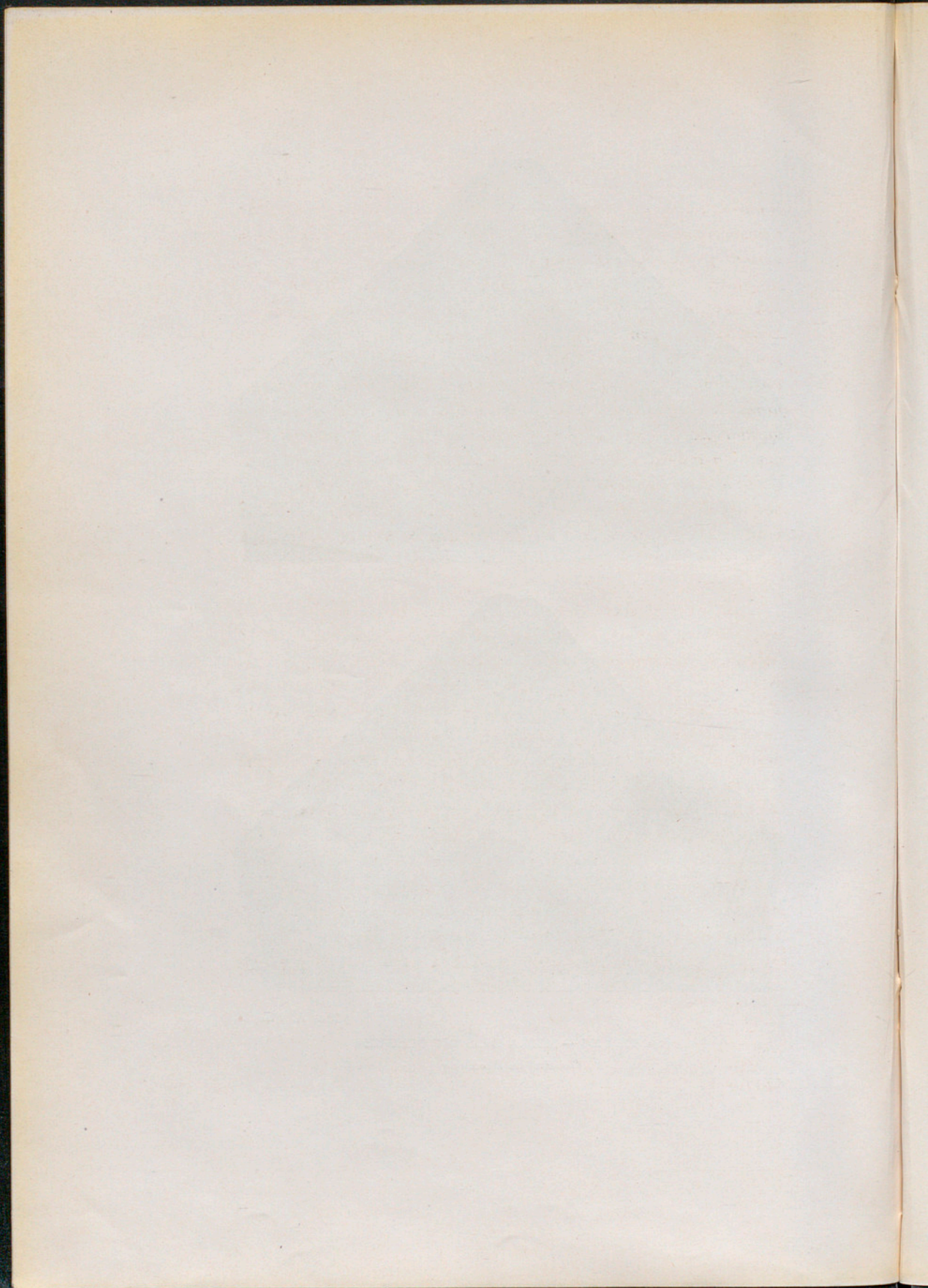

(Clixé A. Mas)

Figs. 225 i 226. — MITRA DE SANT OLEGUER
Catedral de Barcelona

*raños que se alzaba de la oración, se ocupaba en labrar i reparar los fernos, dalmáticas, casullas i capas pluviales, albas i otras ropas de la sacristía. Labraba ricamente y con mucho primor y a maravilla, como se echa de ver por una foalla que se guarda en la sacristía de dicho monasterio, la cual está labrada toda por su mano, recamada toda de seda y con tal artificio que admira a cuantos la ven; y no obstante haber seiscientos años que se hizo, estan los colores de la seda tan vivos como si hoy se acabaran de obrar: hay tradición de que jamás se ha lavado y es medio milagro no estar muy sucia aunque no la hubiesen manoseado sinó para enseñarla a los que van a visitar aquella santa casa. Los monjes tienen por tradición que no solo la labró la condesa con sus manos sinó que de intento y aposta la labró para que sirviese en lugar de manteles o foalla en el altar de Nuestra Señora que está en la iglesia subterránea, porque le viene a medida, la que sin duda tomaria dicha condesa.*¹

Són notables com a exemplars de brodat del mil doscents les mitres de Sant Bernat Calvó, conservada en el Museu Episcopal de Vich, i la denominada de Sant Oleguer guardada en la catedral de Barcelona. La primera d'aquestes és feta de lli brodat de fil d'or i de seda verda, desenrotllant un motiu d'aguiles esplaiades i creus flor-delitzades fetes de petits grans de vidre blau [Fig. 224]. L'altra és completament brodada d'or i seda de variada tonalitat, mostrant les efigies dels Apòstols, dels Evangelistes i de les tres Maries [Figs. 225 i 226].

Dues menes de teixits es distingeixen per llur tècnica més coneixedora als ulls, que no pas fàcilment explicable d'una manera intel·ligible. Són uns els teixits d'alta o baixa llisa, coneguts vulgarment per obres de tapisseria

---

(1) *Crónica Universal del Principado de Cataluña*, llib. XIV, capítol XXIV, vol. VII, p. 365.

o de *gobelins*, i els altres els productes que podríem nomenar ordinaris de teler.

D'uns i altres s'en conserven o se n'han trobat exemplars d'importància cabdal a Catalunya. Entre els primers el procediment d'obratge és deduït o continuació de l'emprat en molts teixits coptes, si bé els de què ens toca parlar els guanyen gairebé sempre en finura i perfecció i en el fet d'emprar millors materials, tals com l'or i les sedes en l'entramat, conservant les més de les vegades l'urdit, fet de fil de cànem o de lli.

Pertanyen a aquesta especialitat els paraments de l'alba de l'abat Arnau de Biure, de Sant Cugat del Vallès; ¹ una franja trobada en la sepultura de Sant Bernat Calvó, bisbe de Vich; ² els paraments quadrangulars de la capa i tunicel·les dites de Sant Valeri, avui en la col·lecció del Lluís Plandiura; un fragment de tira ornamental de les mitres episcopals de l'antiga Seu de Roda; ³ un teixit que sortí de l'urna sepulcral del bisbe de Barcelona Arnau de Gurb; i finalment un fragmentet existent en l'arxiu parroquial de Sant Joan de les Abadesses, que fou trobat embolicant unes relíquies.

Pertanyen a l'altra especialitat de *fissús*, peces com el *pal·li de les bruixes* del Museu Episcopal de Vich; tres mostres del mateix Museu pertanyents als vestits pontificals de Sant Bernat Calvó; ⁴ una estofa verda trobada en el monestir de l'Estany, de la qual n'hi ha part en el Museu de Barcelona; els teixits trobats en les sepultures dels bisbes de la Seu d'Urgell, abril (1257=1269) i Pere

---

(1) Vegi's la monografia que Don Joaquim FOLCH I TORRES dedicà a aquesta alba en el vol. VI de l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1915-20, monografia de la que es féu un tiratge apart.

(2) Vegi's nostre estudi: *El sepulcre de Sant Bernat Calvó*, insert entre les memòries del primer Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, primera part, p. 976.

(3) *L'alba de l'Abat Biure*, p. 27.

(4) Vegi's *El Sepulcre de Sant Bernat Calvó*.

d'Urtg (1269-1293);¹ i algun altre, com la major part de les teles de què foren fets els citats ornaments de Sant Valeri i una mostra recollida en el Museu Episcopal de Vich.

Cap d'aquests teixits, tant els fets a punt de gobelins, com els de tissatge ordinari, sembla producte de telers moguts per mans catalanes, si bé tots ells semblen anteriors a la catorzena centúria.

Molt gran degué ésser la importació d'estofes de preu a nostres contrades en l'època primitiva, o bé pel comerç o bé com a botí de guerra, o bé introduïts pels nostres pelegrins i viatgers. La majoria d'aquests draps rics prou degué procedir d'obraders aràbics de la península ibèrica, obraders molt renomats des dels començos del segle IX.² La Crònica del Rei En Jaume fa referència a la presa de teixits en ses conquestes contra els islamites. Així entre el botí pres als maures de la part de València s'hi esmenta *molt drap de seda*.³ Els serraïns de certs castells que devien rendir-se al Rei Conqueridor reclamaven qualques draps de vestir, entre els que era apreciadíssim el

(1) Estudià les restes de vestuari episcopal procedent d'uns sarcòfegs de la catedral d'Urgell, Don Joaquim FOLCH I TORRES en l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1915-20, p. 782, i en el tiratge apart de les *Adquisicions del Museu de Barcelona*, p. 24.

(2) El *Liber Pontificalis* anomena sovint des del temps del papa Gregori IV (827-844) els teixits *spanisci* (Edició Louis DUCHESNE, vol. II, ps. 75, 122, 128, 130, 132, etc.).

Els serraïns hispans degueren fer preuats teixits des del principi de la seva invasió de la Península. Així un autor oriental afirma que Abd-er-Rahman II, qui regnà des de l'any 825 al 852, fou el primer soldà que introduí l'ús del *firaz*, que és una costosa estofa en la qual hi són inscrits els noms dels regnants, prínceps i d'altres personalitats distingides (Juan Facundo RIANO: *The Industrial Arts in Spain*, p. 251). Per això els teixits hispànics són esmentats com a obra de gran preu ja al segle IX. Així, ademés del *Liber Pontificalis*, la *Vita Sancti Angesisi* qui fou abat de Flavià, Luxeni i Fontenelle, entre els presents que féu en aquesta última abadia (823-833), hi havia *de vestimentis ecclesiasticis pallia, quae dicuntur fundata, tria; staurafia duo; stragalum hispanicum unum* (*Acta Sanctorum Bolandiana*, julii, vol. V, p. 95).

(3) *Crònica*, edició Aguiló, par. 202.

de grana.¹ Quan el mateix monarca posseïa una mesquita a Múrcia, la dedicà a la Mare de Déu, guarnint-la amb capes de samit e daltres draps ab aur.²

Pel febrer de 1274 el Rei En Jaume féu franc i exempt al serraí Alí, *magistrum purpurarum habitantem in Xativa*, i als seus fills Mahomet i Bocaron, per la seda i fil d'or i també tot el que necessitaven *ad pannos ciricos faciendos et cum pannis de sirice ac almagels et alquinals*, que ells haurien fet a Xativa i portat a vendre.³

No es pot negar que també venien estofes preuades d'Orient. Un inventari de la catedral de Vich, de l'any 957, cita *casullas grezeschas, capas grezeschas, curchibaldos grezeschos, pallios grezeschos*.⁴ El testament de Riculf, bisbe d'Elna, datat en 915, menciona *pallium greco et alios duos in Grecia factos*.⁵

(1) *Crònica*, 243-245.

L'historiador serraí, nomenat Al-Makhari, del segle XII, diu de València que en sos obradors s'hi fabricaven els artístics brocats que tan estimats eren en l'Occident. (Citat per Julián RIBERA: *Disertaciones y opúsculos*, vol. II, p. 205.)

(2) *Crònica*, 450. — Prova l'abundància de sederies que hi havia a València el que es conta de què els maures, abans d'abandonar la ciutat, feien venda de *molt bell matalaff de seda e daltres draps ne bells cubertos; ne molt bell drap de seda e d'aur ne de molt bell arnès*. (DESCLOT: *Crònica*, cap. XLIX.) En la campanya de l'Àfrica que féu el Rei Pere II, hi recollí abundància de *roba de seda e al aur e argent*. (Id., LXXXIII.)

(3) Joaquim MIRET I SANS: *Itinerari del Rei En Jaume*, p. 493.

Entre les poblacions que durant la invasió serraïna s'esmenten com a centres de producció textil hi ha Múrcia, de la que Ash Shakandi, escriptor Cordovès de principis del segle XIII, diu que com Màlaga i Almeria, aquella ciutat tenia varies fabriques de robes de seda, denominades *al washinthalathaf*, de variats colors. Era igualment famosa Múrcia, segons aquell autor, per la fabricació de catifes denominades *tantili*, les quals eren exportades a l'Orient i a l'Occident; fent-s'hi una mena d'estores dels més brillants colors, amb les que els murcians tapissaven les parets de llurs cases (RIANO, obra citada, p. 251, i *Science and Department, Catalogue of the Art objects of Spanish production in the Kensington Museum*, p. XXXV). Sapigut és que Múrcia fou conquerida pel rei Jaume en 1266, si bé la possessió de la ciutat passà a ésser del rei de Castella.

(4) VILLANUEVA, vol. VI, ap. II. — Arxiu Capitular de Vich, cal. F, plec †, núm. 51.

(5) Francesc MONSALVATGE: *Noticias históricas*, vol. XXI, p. 330.

En 1067 una donació feta a Roda de Ribagorça, parla de *dossale constantinatum*.¹ Un aranzel de Perpinyà, de l'any 1284, cita adquisicions de *boquerans*, *xamelots* i *burdi alexandrins*, servint-se també de *bagadells d'ultramar* i *draps d'or de Venecia i de Lucca*.²

En 1303, en els comptes de la tresoreria reial, s'indica l'existència de *draps de seda verds de Romania ab obres dor a forma de pinya*.³ En 1319 es fa al·lusió a una *casulla de tartari vellut vermell que havia pertenescut als templers*, i en

(1) VILLANUEVA: XV, ap. LI. — L'inventari de la capella reial en 1258 al·ludeix a un *drap poc de seda qui fou dalexandria, item un drap morisch*. (*Batlletí del Centre Excursionista de Vich*, vol. I, p. 140).

També nostres passats prengueren part en algunes expedicions guerreres contra els serraïns, en terres que pertocaven als reis castellans. Entre aquestes expedicions havem d'esmentar la d'Almeria en 1147, de la qual és fama que en resultà ric botí. Almeria consta com el més important centre productor de riques estofes de l'Espanya musulmana. Els escriptors Edrisi, Ash Shakandi i Al Makhari donen detalls sobre el gran nombre de telers i la magnificència dels teixits de seda que es feien en aquella ciutat. (RIANO: *The Industrial Arts in Spain*, ps. 250 i 253.)

En l'expedició que en temps del rei Pere II de Barcelona, conegut amb el nom d'*el Gran*, en 1292, va fer-se a Sicília i al Sud d'Itàlia, els expedicionaris sovint hi aplegaren abundància de teixits i de joies. Diu el cronista Bernat DESCLOT que una vegada els almogàvers i mariners aportaren-se'n molt bell arnès que hagueren guanyat, ço és *cobertors de seda e de rics draps, e rics vestiments ab penes vayres e ab cendafs* (*Crònica*, cap. CII). En altra ocasió recolliren *molt bell arnes de seda, e rics guarniments*. (Id., id.)

Les campanyes de Grècia i Constantinopla portades a cap pels nostres almogàvers, a finals del segle XIII i principis del XIV, prou degueren contribuir a la vinguda dels sumptuosos teixits d'aquelles terres. Influïren també les relacions comercials des del segle XII (Lluís Nicolau D'OLWER: *L'expansió de Catalunya en la Mediterrània Oriental*).

En l'actualitat s'és iniciada la tendència a suposar fabricació d'estofes preuades entre els hispans de les terres preses als mahometans i sobre tot els habitants de la regió lleonesa. Ha donat lloc a això la troballa d'un diploma de l'any 1022, en el qual s'hi revela l'establiment, en certa masia baix els auspicis del rei de Castella, de tres *muzarabes de rex tiraceros nominafis Vincente et Abibia et Jhoannes cui dedit rex villa de Palierelios cum anulas adiacencias eorum* (M. GÓMEZ MORENO: *Iglesias Mozárabes*, p. 117, on es dona la transcripció íntegra del document.)

(2) Josep PUIGGARÍ: *Estudios de Indumentaria Española completa y comparada*, p. 68. L'autor parla de *opus cyprense* en aquests temps (p. 129).

(3) GONZÁLEZ HURTEVISE: *Libros de Tesorería*, vol. I, p. 253.

parla Jaume II a 20 de febrer.¹ Set anys més tard trobem *unam peciam panni voccati bord de Alexandria ad similitudinem de manil.*² A Lleida, en 1327, s'inventarien draps de *murischo seu arabico, pannos tartareschos, i de opere tartarescho.*³

Ja abans de 1284 s'esmenta un *estan-fort de ras*, el qual podria donar-nos una de les primeres notícies que hi ha sobre la fabricació tan famosa d'Àrràs,⁴ que des del segle XIV s'exercità sobretot en la confecció de tapisseries historiades a les quals es donà vulgarment la denominació de *draps de ras*.

Les primeres notícies que tenim sobre l'existència de bancals, cortines i tota mena de draperies per entapissar les parets, són força imprecises.⁵

(1) RUBIÓ: *Documents*, vol. II, doc. XXXV.

(2) Id., id., doc. LV.

(3) VILLANUEVA: *Viaje Literario*, vol. XVII, ps. 249-250.

Un inventari de Sant Joan de les Abadesses, de 1217, posa multitud de draps luxosos: *pallia quae dicuntur broides — pallium quod dicitur carametico — aliud quod dicitur aquilarum — unum de cisclato — una de purpura rubea — dalmatica de semif croceo — aliam lanneam de alchiscento rubeo* (*Butlletí del Centre Excursionista de Vich*, vol. IV, p. 141).

El Rei Jaume II havia fet entregar a l'altar de Sant Mateu, de Salerno, *quandam peciam de ciricio livido de filo auri de Chipre et quandam aliam peciam de ciricio viridi patronato cum operibus fili auri de Chipre.* En maig de 1300 (FINKE: *Acta Aragonensia*, vol. II, p. 913).

Si és difícil fer-se càrrec de la nomenclatura que serveix per indicar les menes de teixits en els temps moderns, es converteix en impossibilitat al tractar-se de les estofes primitives. Aquestes rebien noms sovint deduïts dels llenguatges usats en els llocs de sa fabricació i especialment de l'Orient grec i de l'Espanya musulmana, mots que eren bàrbarament transcrits en la vella documentació. La designació obeïa a diferents conceptes, originant-se ja de la matèria de què eren fets els teixits, ja del lloc de sa procedència o de la similitud amb els obratges de determinat lloc, ja pels motius que les decoraven o pels colors que intervenien en la composició.

(4) El mateix consta en els comtes de la Casa reial, entre 1258 i 1268. (PUIGGARÍ: lloc citat, ps. 62 i 68).

(5) El testament de Seniofred, levita, en 967 parla d'un *banchale novo* i d'un altre que era *vetus* (B. ALART: *Cartulaire Roussillonnais*, doc. XII, p. 25).

Abunden les donacions a nostres esglésies d'*almoce-llias, tapits, draps de peus, alfombres o catifes*, des de la desena centúria, draps que devien tenir a vegades gran estima per sos treballs entreteixits. És curiosa la ponderació que fa d'un present de tals menes de draps el testament de Ricard, sagristà de Vich, de l'any 1100, que escrivia oferint a la seu vigatana *quator almocellias obtimas ad servitium altaris, ut nullus homo daret eas neque venderet neque mitteret in alios usus.*¹

Joan, cabiscol de Girona, a 6 d'octubre de 1078, llega a Santa Maria de Girona *baschal paliostinum* (*Analecta Sacra Tarraconensia*, volum IV, p. 368).

La *Crònica* del rei En Jaume diu que el rei per rebre uns ambaixadors *faem encorfinar nostra casa de bon graf e fer bons setis* (paràgraf 436).

Una de les primeres citacions de tapisseries fa referència a què entre 1270 i 1273, es compraren de Lió amb destí a la Casa reial barcelonina, uns setis de baldaquí amb les armes reials al voltant (PUIGGARÍ, *id.*, *id.*, p. 65).

En 1297, als idus de juny, es citen *duos pannos narbonenses* que foren empenyats al Capítol de la Seu de Vich per 200 sous, essent l'un *lividum* i l'altre vermell. (C. F. de Vich: *Manual* anònim del temps).

En 1319 la documentació referent a aquest punt ja no té dubtes, veient-se citat entre les pertinenècies a l'Infant Jaume d'Aragó *quodam sobresenyals de panno sirio ad signum regaliu* (RUBIÓ *Documents*, vol. I, document 62 v.)

Dos anys després, un inventari del castell de Llussà esmenta *IIII curtinas franceses de lana croceas ab papagalís viridis et rosís virmileis et cum diversis signis — un banchal longum de simili opero et colore de lana — un banchal viridem longum cum diversis signis de lana grossa — duos banchals longos cum signis et diversis coloribus de lana grossa* (C. F.: *Inventaris dispersos*).

Vegi's nostre estudi *Per la història de la tapisseria a Catalunya*, en la "Pàgina artística" de *La Veu de Catalunya*, núm. 415.

(1) Arx. Cap. Vich, col. 6, núm. 1553.

El testament de Sisebut bisbe d'Urgell, en 839, declara un llegat de *tappites duos* (VILLANUEVA, vol. X, ap. VII).

Entre els béns de la catedral de Vich, en 957, hi consten *tappites veteas III* (*Id.*, *id.*, vol. VI, cap. XV).

La darrera voluntat d'un tal Deila prevere, en l'any 992, fa referència a *tapido uno* (MONSALVATGE, vol. XV, p. 226).

També Berenguer, bisbe d'Urgell, en 1010, disposava de *duos tappicos* (*Marca Hispanica*, p. 973).

Sancia, vescomtesa d'Urgell, en 1016, esmentava *capito I* (MIRET I SANS: *El condado de Castellbó*, p. 347).

Cap d'aquestes menes de draps sembla que fossin de producció catalana. Aquí res demostra que es fessin amb anterioritat al segle XIV altres menes de draps que els usuals pel vestuari i casa, en què hi intervenien únicament el lli, el fil, el cotó i la llana, productes que ocuparen molta gent i dels quals se n'exportaren grans quantitats.¹

En 1088 es feia un llegat d'una *almocelliam optimam* (Arxiu Capitular Vigatà: *Liber Dofaliorum*, fol. LIV).

Onze anys després, el testament de Berenguer, arquebisbe de Tarragona, feia memòria de *unum tapetum cum duabus almozellis* (Id., id., fol. 14).

En 1100, Bernat Berenguer ofería a l'altar de la Confessió, de la Seu barcelonina, *unam almozelliam que maneat nocte et die ad pedem eius nova et minore* (Arxiu Capitular Barceloní: *Liber IV Antiquifatum*, fol. 122).

Ramon Guibert, clergue i canonge de Vich, en 1105 destinava a pagar *meam sepulturam*, unes *almozellias* (Arxiu Capitular Vigatà: *Liber Dofaliorum*, fol. 15).

Bernat, canonge vigatà, en document de 1121 destinava *almocelliam* (Id., id., fol. 20).

Ramon Berenguer, canonge, en 1129 llegava *tappides II* (Id., id., fol. XLVII v.)

Alerand, també canonge, oferí en 1131 *unum tapit et semper stef ante altare* (Id., id., fol. XLIV v.)

A Santa Eulària de Barcelona hi llegava, un tal Bermond, en 1149, *meum tapetum meliorem et omni tempore stef in choro ipsius sedis* (Arxiu Capitular Barceloní: *Liber IV Antiquifatum*, fol. 122).

Amb *tapits* i *vanoves* s'improvitzaven les barraques i tendes de campanya en temps del rei Jaume (*Crònica*, paràgraf 184).

Els comtes de la Casa reial catalana de 1270 a 1273, posen l'adquisició d'alfombres a Múrcia (PUIGGARÍ: lloc citat, p. 65).

En 1321, el Castell de Llussà tenia *unum tapit bonum et pulchrum* (C. F.: *Inventaris*).

(1) Vegi's Antoni de CAPMANY: *Memorias históricas sobre la Marina, Comercio y Artes de Barcelona*, vol. I, part 3.ª).

Els *Costums* de Lleida de 1228 sembla que no tracten més que de draps de llana. Una de les constitucions diu: *nullus color mittatur in pannis, in pila, nec in operatorio et duita daroquina quod sit facta per eabal et rebol et pelades per cabal et aynires et lana maienca ad partem et non s'ayust negre cum blanco*.

CAPÍTOL XVIII

ELS TEMES ICONOGRÀFICS EN LA PINTURA SOBRE TAULA

LA iconografia de les nostres pintures sobre taula, si algunes vegades no té la majestat de la pintura mural, presenta més matització i detall que aquesta. La subdivisió dels temes episòdics va permetre a la pintura sobre taula exposar multitud d'escenes que no es podien pas trobar en els murs de les nostres esglésies. Sobre tot, això es fa evident en tractar de la iconografia dels sants.

Els temes que va representar la pintura sobre taula foren trets dels Llibres Sagrats i dels comentaristes literaris o gràfics d'aquests, intervenint-hi d'una manera molt preminent les actes de la vida dels sants segons els textos dels martirologis, leccionaris i passions. El desig de fer gràfic el detall obligà també a servir-se, com a font informativa, de les obres dels Pares de l'Església i sobretot de les peces predicables, sens excloure els llibres de narracions evidentment apòcrifes.

Allò que hem dit en el capítol VII del nostre estudi ens estalvia d'entrar en detalls sobre l'origen de moltes de les particularitats iconogràfiques que veiem en els nostres monuments. Ara sols ens proposem exposar la manera com els tipus es repeteixen i completen en la pintura sobre taula.

L'APOCALIPSIS.—Les enlairades concepcions apocalíptiques descrites pel vident de Patmos, si les hem trobades en la pintura mural que decorava les nostres esglésies i especialment grafiades en els absis de les mateixes, no deixaren de figurar contemporàniament en el què en podríem dir el mobiliari i utilatge eclesiàstic, omplint d'imponents figures els pal·lis, els plafons dels cimboris i la part preeminent dels retaules, invadint a la vegada fins les parets exteriors del temple i d'una manera molt digne d'esment les portalades.¹

Molts són els pal·lis, cimboris i retaules anteriors a la catorzena centúria en els quals hi apareix presidint la ferrenya imatge del Déu Senyor de totes les coses, vestint l'acostumada túnica i mantell, beneint i ostentant el llibre de la Llei. Generalment va inclòs dins auriola amefllada, però es dona algun cas, especialment en els plafons de cimboris, en els quals l'auriola s'eixampla i devé un vertader cercle. Alguna vegada es troba que l'element auriola ve a ésser constituït per dos cercles combinats l'un al damunt de l'altre, constituïnt una mandorla doble circular, que veiem en dos pal·lis de l'onzena centúria, del Museu de Barcelona, repetint un tema sens dubte importat de França que es troba gravat en la llinda

(1) Vegi's Emile MALE: *L'Art Religieux du XII siècle en France*, p. 381.

Per qui vulgui fer comparació entre els elements gràfics o de pintura en la nostra iconografia i les manifestacions plàstiques de la mateixa, serveix admirablement el material aplegat en el vol. III de l'obra dels senyors PUIG I CADAFALCH, i FALGUERA I GODAY que du per títol *L'Arquitectura Romànica a Catalunya*.

de Sant Genís les Fonts, obra de l'any 1020 o bé del 1021.¹

No sabem cap exemplar català del Pantocrator dintre auriola quadrilobada, model que en altres països es troba força emprat, conforme demostra una pintura mural de la catedral d'Auxerre, un timpà de Sant Miquel d'Estella i un relleu de Quintanadueñas (Burgos).² Un pal·li del Museu Diocesà de Lleida porta auriola floronada, rodejant la representació de l'Omnipotent i les dels Apòstols.³

El seient encoixinat sobre el que reposa la Majestat de Déu és algunes vegades macís i recordant els encauats d'un graó o paret, segons trobem en el pal·li de Sant Andreu, del Museu vigatà, i en un de pastillatge, del Museu de Barcelona. El soli es converteix en un banc de petges rectes, a vegades entapissat amb una estofa o bancal, com veiem a Estet, a Sant Martí de Gombreny, Sant Llorenç, Sant Sadurní, ambdós de Vich, etc.

Li fa de soli un arc, recordant l'esfera mundial, a Solsona, Llanès, Ginestarre i en algun altre pal·li per l'estil. La cadira és tan honorable que recorda el *sedile curulis* dels grans magistrats romans i presenta a aquest

(1) La Bíblia dita de Carles *el Gros*, avui en el monestir de Sant Pau de Roma, i el Sagramentari de Metz de la Biblioteca Nacional de París, ofereixen el Creador assegut sobre una esfera, motiu que donà lloc a l'auriola doble. (VENTURI, vol. II, ps. 321 i 334).

Ha disertat sobre el què en diu *globe-mandorla* el Walter W. S. COOK en *The Art Bulletin*, vol. VI, núm. 2.

(2) GELIS DIDOT ET LAFILLÉE: *La peinture décorative en France*, núm. 5. — A. KINGSLEY PORTER: *Spanish Romanesque Sculpture*, vol. II, làms. 101 i 115.

Pertanyen a la tretzena centúria alguns pal·lis d'aquesta disposició. Així el de Sant Pietro d'Asti (Josep BRAÜN: *Der Christliche Altar in seiner geschichtlichen entwicklung*, vol. I, p. 355, lám. 60); el de la santa capella de Dijon, avui en el Museu (id., id., p. 356, lám. 61); el d'Oelst del Museu de Copenhagen (id., id., p. 99, lám. 133) i el del retaule de Sant Denis (FLEURY: *La Messe*, vol. II, p. 45, lám. CXVIII).

(3) L'auriola dintre la qual hi apareix la *Majestas Domini*, que es troba en el retaule de Sant Miquel *in Excelsis*, dona un floró octilobulat i més alt que ample.

efecte la disposició del soli de tísora amb peüges i braços indicant formes d'animals, en el pal·li marmori de l'altar major de la catedral de Tarragona.

La mà de l'Omnipotent en actitud benedictòria surt en uns pal·lis de l'Apòstol Sant Pere i de Sant Martí, ambdós de la col·lecció Plandiura, i també en el poc ha citat pal·li marmori de Tarragona.

L'auriola que rodeja al Totpoderós en un exemplar del Museu de Vich, més digne de notar per quan resulta la pintura en taula més antiga, no és pas quartejada exteriorment per cap figura que reti homenatge al Senyor. Això és poc usat en la nostra iconografia, puix normal és que rodegin l'auriola àngels o els símbols dels quatre Evangelistes. Quan hi han els primers, a vegades estan en actitud adoratòria, com es pot reconèixer en el cimbori que, procedent de Ribes, posseeix el Museu de Vich. Altres vegades els àngels estan en actitud de sostenir l'auriola, recordant el posat en què es troben les representacions dels alats genis que suporten un *clypeus* o rodella, aon hi va l'efigie del difunt en molts sarcòfags gentilics romans. Com a exemple dels àngels sostenint l'auriola, esmentarem la llinda de Sant Genís les Fonts. Aquests àngels en algun cas presenten els noms dels quatre Evangelistes, als quals supleixen i en porten la representació.

Els símbols dels quatre escriptors evangèlics són cosa ordinària en moltes de nostres pintures sobre taula. El més raonable és que, entre ells es segueix un orde que en podríem dir de dignitat, començant per l'àngel de Sant Mateu, seguint per l'àguila del Deixeble estimat, el lleó de Sant Marc i acabant amb el brau de Sant Lluç. No obstant es donen casos de què un tal orde sofreix modificacions. Un cimbori del Museu de Vich porta força canviat aquest orde, començant per l'àguila i seguint per l'àngel i el brau, havent-hi en últim lloc el lleó, fent-se més evident l'equivocació que sofrí el pintor a l'errar la llegenda acompanyatòria de l'àngel que indica Sant Lluç,

el mateix que es fa en la filactèria que acompanya al brau, propi d'aquest Evangelista. L'orde de preferència dels símbols evangèlics no és pas seguit en el pal·li de Sant Esteve de Llanès i en el de Sant Andreu, del Museu de Vich.

Un retaule de la col·lecció Amatller, de Barcelona, ofereix el Senyor rodejat dels seus Apòstols i sense cap mena d'auriola.¹

JESUCRIST. — Els misteris de la vida de Crist exposats en la nostra iconografia en pintura sobre taula, comencen com és natural per l'escena representativa de l'Encarnació del Verb o l'Anunciació. Aquesta està exposada en multitud de llocs, sempre amb les figures de l'àngel missatger i de la Verge, dretes, manifestant-se alguna vegada, com en un pal·li de Vich, un record dels apòcrifs que fan relació de com Maria estava ocupada en teixir el vel del temple, per la qual cosa ostenta un capdell de fil a la mà. La perplexitat de la Verge pot dir-se que està sempre de manifest, trobant-se sobretot en el pal·li en relleu que fou de Sant Cugat del Vallès, en el qual, com en el pal·li propietat de Don Ròmul

---

(1) Alguns relleus de pedra contemporanis dels pal·lis, retaules i cimboris, repeteixen el tipu pantocràtic. Així el trobem en la portalada de Ripoll, on no hi manquen, acompanyant la figura de l'Omnipotent, els símbols dels Evangelistes i els vintiquatre ancians de l'Apocalipsis. Diferents són les esglésies catalanes en les quals des del segle XII, en els timpans, hi apareix la representació del Pantocrator amb àngels sostenint l'auriola apuntada. Tals són les de Covet, Pelagalls, Ribera del Ció i Sant Sebastià dels Gorgs. Però sovint són els símbols dels Evangelistes els que fan costat a l'auriola, com es veu a Santa Maria de Besalú, a Vilac, a Sampedor, etc. A Sant Pau del Camp de Barcelona i a Sant Pol de Sant Joan de les Abadesses el Pantocrator va acompanyat de Sant Pere i Sant Pau.

El tipu iconogràfic del Pantocrator apareix en llocs no pas tan importants, trobant-se en un capitell del claustre de l'Estany i de Sant Benet de Bages, encapçalant una lauda sepulcral tarragonina. En el timpà del portal de l'església de Sant Feliu d'Amunt sembla que hi havia l'Anyell de Déu dintre una corona circular sostinguda per dos àngels.

Bosch, no li manca el detall del capdell de fil. En el pal·li de Mosoll l'àngel porta un ceptre flordelitzat i la Mare de Déu està amb un llibre a la mà.

En el retaule d'Angustringa, Maria té al seu darrera el seient, del qual s'ha alçat al rebre la celestial ambaixada.

En els retaules escultòrics dels museus barcelonins, la Verge està també indicant gran sorpresa, havent-hi en el del Museu de la Ciutadella, prop de la Verge, la figura de Sant Josep, sens dubte inclosa per omplir un espai i deixar la composició simètrica.

Com es veu, els nostres artistes primitius es serviren, per figurar l'Anunciació, de la fórmula iconogràfica que fos més expressiva o sigui el tipus que ha estat qualificat de siri.¹ En un pal·li del Museu de Solsona s'hi veu l'àngel des d'un núvol superior, parlant amb Maria.

Igualment en expressar la *Visitació* de Maria Santíssima a Santa Elisabet, els nostres pintors, en els pal·lis de Mosoll, Avià, en un de Vich i en un retaule d'Angustringa escolliren la forma més efusiva per significar l'estimació en què es tenien ambdues santes. La Mare de Déu i la de Sant Joan estan abraçades i besant-se, apareixent en un retaule del Museu Provincial de Barcelona una cortina posada darrera de l'agrupació, fent referència a la mansió d'Elisabet.²

El sant *Natalici* del Fill de Déu, acostuma a ésser presentat veient-se a Maria ajeguda en un jaç més que en un llit, seguint amb això un tema bizantí. Molt diversa és la posició de la Mare de Jesús en aquesta mena de

(1) *L'Art religieux du XII siècle en France*, ps. 46, 56 i 119.

L'Anunciació surt representada, entre altres llocs, en el sepulcre de Sant Ramon de Roda, en un capitell de la Seu de Lleida, en les portalades d'Agramunt, Santa Coloma de Queralt i Mura, i en el claustre de Sant Cugat del Vallès.

(2) La *Visitació* apareix en el mateix sepulcre de Sant Ramon de Roda, en un capitell de la Seu de Lleida, en un altre del claustre de la catedral de Girona, de Galligans, etc.

llit, en el qual sovint s'hi distingeix perfectament un coixí. Així hi han artistes que figuraren a Maria en posició del tot ajeguda a terra, per més que altres li alçaren poc a poc el cap i la meitat superior del cos, no mancant-ne que l'arribaren a col·locar del tot verticalment, com pot veure's en el pal·li de la Mare de Déu del Coll, del Museu de Vich.

En el segle XIII s'introdueix el llit de quatre petges el qual devia ésser en l'establia de Betlem, segons pot notar-se en el pal·li procedent de Sant Cugat del Vallès i en altre del Museu de les Arts Decoratives de París.

El Diví Infant no està pas posat en el mateix llit de la Mare, ni tampoc en la menjadora de manera que sembli que aquesta reposi a terra, sinó aixecat d'una manera incomprendible o penjat en l'aire, en lloc proper a sobre el cap de la Verge, no mancant-hi gairebé mai el bou i la mula que l'escalfen amb el seu alè.

Sant Josep, a vegades sense nimbe de cap mena, està assegut vora dels peus del llit o jas on reposa la Verge Mare, notant-se en posició d'un home que dormiteja, la qual cosa permet unir a l'escena del Sant Natalici l'episodi de l'avís que li donà l'àngel per a què fugís amb l'esposa i el Fill a terres egípcies. D'aquesta manera amb la presència de l'àngel es completa l'escena de la Nativitat en el pal·li darrerament citat del Museu de Vich i en el del senyor Bosch i Catarineu.

En el retaule semiesculturic del Museu Provincial de Barcelona no hi manca la presència de la llevadora o serventa de la Sagrada Família, segons una referència a les llegendes dels apòcrifs. ¹

---

(1) Vegi's sobre els orígens del típu iconogràfic del Sant Natalici a MALE, obra citada, ps. 60 i 108.

En els nostres monuments de pedra, el Nadal s'hi troba esculpit varies vegades, tals com en l'esmentat sepulcre de Sant Ramon de Roda, en els capitells de la portalada d'aquesta mateixa Seu i en els claustres de Girona i de Galligans, ademés dels de Sant Cugat del Vallès i l'Estany.

L'*Anunciació als Pastors* la tenim en obres de la tretzena i catorzena centúria. Així en el pal·li del senyor Bosch, on hi està senyalada per dos pastors, drets, als quals dirigeix la paraula un àngel que apareix en l'altura sortint de un núvol. L'escena és repetida amb variants de detall sempre més expressius i gràfics en altre pal·li de la col·lecció Plandiura, en el de Sant Cugat del Vallès; essent tres els homes que es fan capaços de l'anunciació de la bona nova, en el retaule del Museu Provincial barceloní.

L'*Adoració dels Tres Reis* els nostres artistes molt sovint la relacionaren amb la imatge de la Mare de Déu que, amb el Fillet sobre la falda, es trobava presidint dintre auriola els diversos pal·lis on tal escena evangèlica hi està prefigurada.

Els prefigurants del poble gentilic, admès al reconeixement del Redemptor són sempre tres i representen edats ben diverses. Un d'ells alguna vegada està mig agenollat en actitud d'oferir el seu do i ocupant el lloc més immediat al de la Mare i al de Déu Infant.¹ És de notar el vestit dels reis en un pal·li del Museu de Vich, en el qual se'ls veu lluint els cabells trenats.

L'estrella misteriosa no manca pas en vàries de les representacions de l'Epifania, trobant-se en els pal·lis vigatans i en el de Mosoll. Per cert que aquest darrer porta la rara al·lusió al viatge fet des de llunyes terres, a qual objecte Gaspar, Baltasar i Melcior van a cavall, seguint en això un record de l'iconografia bizantina.²

L'escena de les llevadores rentant l'Infant Jesús es troba en els capitells de la portalada de Boló.

(1) Un pal·li del Museu de Solsona prescindeix del detall d'al·ludir a la juvenesa, plenitud de vida i vellesa en els tres Reis, tota vegada que dos d'aquests ofereixen barba negra, per més que el tercer company encara no dugui pèl al voltant del llavi.

(2) R. van MARLE: *La Peinture Romaine au moyen âge*, p. 147.

Un capitell de Sant Pere de Besalú dona el detall dels tres Reis cavalcant en sengles cavalls.

El cicle més complet de l'Epifania és exposat en múltiples episodis en el pal·li de Sant Cugat del Vallès. Els Tres Reis Màgics consulten a Herodes; aquest inqui-reix sobre el què aquells li demanaven amb els savis i doctors de la Vella Llei; els Reis es dirigeixen a Betlem, on adoren al Salvador; i finalment, ficats dintre un sol lit, reben del cel per medi de un àngel l'orde de què tornin per diferenta via al seu país.¹ L'episodi de l'entrevista d'Herodes amb els Reis ve indicat en el pal·li de Sagars.²

La *Presentació de l'Infant Jesús al Temple* és gairebé inconnexa en el pal·li de Mosoll, tota vegada que la Verge amb el Diví Nin ocupa diversa hornacina que la en què hi ha l'ancià Simeó, i altra que ve ocupada pel Patriarca Sant Josep. No obstant, això no és el més usat, sinó que es veu en els nostres artistes la intenció de donar una gran solemnitat a l'acte. Aquest adquireix la importància de una cosa sagrada, per medi de la introducció de un altar que fa d'entremig entre la Mare oferent i Simeó que reb al Messies revelat; però no el pren pas de qualsevol manera, sinó que l'accepta amb les mans velades pel seu mantell o amb una tovallola des de les espatlles, recordant així les tovalloles eucarístiques.³

La *Fugida a Egipte* hi és ben visible en dos pal·lis del Museu de Vich, en els quals s'hi regoneix el pare putatiu de Crist, en hàbit de viatge i amb el gaiato a l'espatlla,

(1) L'Adoració dels Reis, més o menys repartida en múltiples episodis, constitueix un dels temes més usuals de la iconografia primitiva. Així, ademés dels casos en què la pintura l'exposa, enumerarem ràpidament algunes representacions en relleu, tals com el sepulcre de Sant Ramon de Roda, els timpans de la portalada de Mura i del Pla de Cabra, la clau de la portalada d'Agramunt, les entrades de Mura i de Santa Coloma de Queralt i la Seu de Roda, i els capitells dels claustres de Sant Cugat del Vallès, de Tarragona, l'Estany, de la Seu de Girona i de Galligans.

(2) Els dos pal·lis laterals de Sagars, avui en el Museu de Solsona, han donat ocasió a Mr. W. W. S. COOK per estudiar-ne la iconografia en *The Art Bulletin*, vol. X, núms. 2 i 4.

(3) En el claustre de la Seu de Girona, en un capitell, s'hi reproduceix la Presentació.

precedint la somera, sobre la qual va muntada Maria que acarona el seu Fillet. En el més modern dels dos pal·lis vigatans segueix a la Sagrada Família l'*ancilla* de les tradicions apòcrifes.

En un pal·li del Museu de les Arts Decoratives de París, Maria té a la mà un ram, que potser li serviria de ventall. Sant Josep també la precedeix amb una mena de llança a l'espatlla, de la qual penja un farcelllet. No és molt diversa l'escena tal com se troba a França en les pintures murals de Poucé i de Petit-Quevilly i en una vidriera de la catedral de Chartres.¹

No és molt freqüent trobar en nostra pintura sobre taula l'episodi de la *Degollació dels Sants Innocents*. Un pal·li de la col·lecció Plandiura el fa gràfic amb detalls acreditatius de la feresa d'Herodes i dels executors de la sagnant disposició contra els infants betlemites.²

Raríssima ha d'ésser l'escena figurativa de *Jesús Noi entre els Doctors*, que sembla veure's en el tantes vegades citat pal·li de Sant Cugat del Vallès.³

El cicle de la *Passió de Crist* pot dir-se que comença amb la solemniàl *Entrada de Jesucrist a Jerusalem*, on fou rebut en triomf pel poble. Un pal·li del Museu de Vich l'exposa, fent-hi intervenir als Apòstols que constitueixen com un corteig honorable del Salvador, qui munta a la manera femenina sobre un ruquet, mentre apareixen a la porta de la ciutat de Sion i sobre ses muralles vàries figures de reduïda dimensió que victoregen el Fill de

(1) GELIS-DIDOT ET LAFFILLÉE: *La peinture decorative en France*.

La Fugida a Egipte es troba representada en un capitell de Sant Pere de Besalú, en la portalada de la Seu de Roda i en el claustre de Sant Cugat del Vallès.

(2) Plàsticament no manca la representació de la mort dels Innocents a Sant Pere de Besalú i en els claustres de la Seu d'Elna, de Sant Cugat del Vallès i de Girona.

(3) Tal escena es troba en el magnífic retaule de pedra, que provinent d'Anglesola figura avui en el Museu de Boston. El Jesuset hi és posat dret sobre un alt escambell.

David. L'escena aquesta, més simplificada, es troba en un dels pal·lis de Sagars, del Museu de Solsona.¹

El Sant Sopar el trobem en el pal·li d'Urtg, intervenint-hi onze Apòstols tots amb nimbe, els quals estan presidits pel Salvador; en canvi en altre pal·li del Museu barceloní, procedent de la regió aragonesa, els qui seuen als costats de Crist són en nombre de tretze; en una cresteria de cimbori del Museu de Vich, Judes hi és a l'altra part de la taula on seuen els Apòstols fidels, repetint així un tema que ja hem notat al tractar de pintura mural.² [Figura 227].

L'escena del *Lavatori* dels peus dels Apòstols, que tingué lloc en el Sant Sopar, es troba en el mateix pal·li ja trescentista del Museu de Barcelona, procedent de la regió aragonesa³ [Fig. 228].

Els diversos episodis de la *Passió de Crist* els tenim sobretot de manifest en pintures d'època tardana, procedents també d'Aragó. Així en una biga de cimbori del Museu de Barcelona hi ha representada la captura de Crist a l'Hort de les Olives, la Flagel·lació, el Camí del Calvari, el Crucifix, el Davallament de la Creu, el Sant Sepeli i l'Àngel parlant a les piadoses Maries que havien acudit al Sant Sepulcre, manifestant-se en l'exposició gràfica dels assumptes una evident influència bizantina o de caràcter oriental que no té més explicació que per la mediació de qualque manuscrit d'Orient il·lustrat, o per una icona portada de llunyes terres per algun pelegrí.

(1) L'entrada de Jesús a Jerusalem no manca en alguns capitells dels nostres claustres, com per exemple al de la Seu de Girona, Tarragona i l'Estany.

(2) En el claustre de l'Estany pot veure's una representació del Sant Sopar.

En la capella dels Reis, de Sant Isidor de León, además dels Apòstols hi ha Sant Marcià, Tadeu (aquest portant un peix) i un *Marcialis Pincerna* en actitud d'oferir el vi. Judes està al davant de la taula. (Manuel GÓMEZ MORENO: *León*, p. 200, lám. 208).

(3) El Lavatori apareix en els claustres de la Seu de Girona i de Sant Cugat del Vallès.

Fig. 227. — SANT SOPAR
Detall d'un palió del Museu de la Ciutadella de Barcelona

(Clisé Mus. Ciutad.)

(Clixé Mus. Ciutad.)

Fig. 228. — EL LAVATORI

Detall d'un pal·li del Museu de la Ciutadella de Barcelona

El Crist, en la biga de cimbori del Museu de Barcelona, no du pèl a la barba. Entre els botxins que turmenten a Crist hi ha algun negre, detall que també es troba en alguna pintura italiana, del Giotto.

És notable la coincidència de detalls amb les representacions que es troben en el pal·li del mateix Museu i de igual provinença, veient-se en el camí del Calvari a Jesús gairebé nu i portant la Creu al coll amb la creuera dirigida vers la seva esquena. En ambdós exemplars, en l'episodi de la mort de Crist en Creu al cim del Gòlgota hi intervénen nombrosos personatges, no mancant-hi en el pal·li dos àngels i el Sol i la Lluna.

En aquest darrer hi són ben visibles Longí amb sa llança i el jovenet que amb una esponja posada al capdamunt d'una canya ofereix fel i vinagre al Redemptor, tema molt usat per la iconografia oriental, almenys des del segle VI, segons demostra una pintura mural de Santa Maria Antica de Roma.¹

El Sol i la Lluna es troben ja en la pintura del cementiri subterrani de Sant Valentí de Roma, obra del segle VII. Diu un autor que les testes simbòliques que les figuren signifiquen el pleniluni pasqual en el qual va tenir lloc la mort de Crist.²

L'escena del *Descendiment de la Creu* que en escultura està usada en la nostra iconografia, principalment del segle XIII, la tenim en pintura i reduïda a son mínim desenrotllament en un pal·li del Museu de Solsona, prenent major volada en la biga de cimbori poc ha citada. Ella obeeix a l'existència d'un tipu bizantí que es troba ja en la desena centúria en la iconografia oriental. Josep i

(1) La Crucifixió es troba representada en un capitell del claustre de la catedral de Tarragona.

Sant Gregori de TOURS parla de què Jesucrist fou clavat amb quatre claus, dos per les mans i dos pels peus (*Miraculorum*, llibre I, cap. VI. — *P. L.*, vol. LXXI, col. 710).

(2) Orazio MARUCCHI: *Il cimitero e la basilica de San Valentino*, pàgina 49.

Nicodemus estan enfeinats en el treball de desclavar de la creu el cos inanimat del Salvador, havent-hi un d'ells que està com abraçat al cadàver mentre son companyó forceja amb unes tenalles en fer despendre el clau que forada la mà esquerra del Redemptor. En les escultures, de les quals en dóna el tipu capdal el conjunt venerat amb el nom del Santíssim Misteri a Sant Joan de les Abadeses i el mateix en la pintura aragonesa, Maria aguanta el braç dret del seu Fill, com besant-lo, restant l'Apòstol Sant Joan a la part esquerra de la creu en actitud planyívola.¹

LA MARE DE DÉU. — La representació de *Maria Santíssima*, Mare de Déu, presentant el Fillet al poble congregat en l'església, figura en molts dels nostres pal·lis ocupant el lloc d'honor. El Diví Infant no sempre es veu col·locat de la mateixa manera, trobant-se al mig de la falda i entre els genolls de la Mare en varis paraments d'altar, com el de Santa Marguerida, el dels Profetes, el de la Fugida a Egipte i el de Sant Hilari. Està a la dreta de Maria en els pal·lis de figures de pasta guixosa, de Barcelona i de Nova York; quedant a l'esquerra en els de la Mare de Déu del Coll, de Vich; d'Avià, de Barcelona i del senyor Bosch i Catarineu.

El Nen Jesús sempre, almenys en tots els exemplars anteriors a la catorzena centúria, vesteix mantell i túnica disposats com pertocava al Pantocrator, beneïnt i mostrant el llibre de la Santa Llei. La Mare presenta en una de ses mans una flor de lliri, ceptre o una poma, sobretot en els casos en els quals no té ambdues mans ocupades en retenir el seu Fillet. El ja esmentat pal·li del senyor Bosch ens dóna la figuració de Maria alletant el seu Diví Fill.

(1) MALE: Obra citada, ps. 101 i següents.

L'escena del Davallament de la Creu la trobem en la Seu de Lleida i en el claustre de la catedral de Tarragona.

El Jesuset en les pintures no acostuma a dur sa testa coronada, cosa que sovint succeeix en les imatges d'escultura. Maria unes vegades va amb corona i altres no, sense que pugui trobar-se una raó que expliqui aquest detall iconogràfic.

Nostra Senyora està sempre indefectiblement asseguda majestàticament, trobant-se en banc encoixinat en tres pal·lis de Vich i en altre de col·lecció particular, venint asseguda en cadira curul, que ofereix en ses petges formes d'animals en el que coneixem amb el nom de pal·li de Santa Marguerida, pertanyent a la pinacoteca episcopal vigatana. En els dos pal·lis de pastillatge, en el barceloní la Madona va asseguda en arc, i en el de Nova York, el seient va encarreat com una paret. Sobre el coixí alguna vegada s'hi distingeix l'existència d'una rica estofa o bancal.

La representació mariana diverses vegades va dintre auriola apuntada; no tan sovint dintre un edícol u hornacina. Són exemples de la primera disposició varis paraments d'altar vigatans, com els del Coll, Santa Marguerida i pal·li dels Profetes, i ademés el que hi havia hagut a Sant Cugat del Vallès i els dos pal·lis de pastillatge. El d'Avià, el del senyor Bosch i el de Sant Hilari de Vich, donen la segona disposició.

Un sol cas pot esmentar-se d'haver estat usada l'auriola quadrifoliada que en altres terres no es rar veure al voltant de la figura de Déu *in sede majestatis*. Un pal·li del Museu de Vich la usa amb un efecte esplèndid.

A l'exterior de l'auriola alguna vegada hi ha els símbols dels Evangelistes, com succeeix en el pal·li de Sant Cugat del Vallès. En el darrerament citat de Vich quatre àngels per ses llegendes volen significar les representacions dels quatre escriptors evangèlics.

Amb més freqüència els àngels estan en actitud de suportar reverentment l'auriola que circueix al Fill i a la Mare. Així ho veiem en dos dels pal·lis vigatans i en els dos de pastillatge tantes voltes al·ludits. En el pal·li ausetà

dels Profetes aquests àngels són dos únicament, els quals van posats als costats inferiors de la senyal de glorificació.

El parament d'altar amb la figura de Sant Hilari celebrant missa, del Museu de Vich, té com a particularitat la d'incloure sots l'edícol en què va la Mare de Déu als dos arcàngels Gabriel i Rafel, els quals estan drets i reten homenatge a la Déipara, sostenint al seu darrera un ric drap dorsal, en el qual s'hi copia una estofa amb cercols dintre els quals hi van aucells aparellats. És notable que aquest tema dels dos àngels dorsalers es trobi en una pintura mural de l'església francesa de Lavaudieu i en el portal esculpit de Charlieu, ambdues esglésies situades en els departaments de l'Alt Loire,¹ descendint aquesta iconografia de les pintures de les capelles de Baouit en l'alt Egipte i datant de la sisena centúria.²

L'Anunciació de la divinal maternitat de Maria el mateix que la *Visitació* a sa cosina Elisabet i la intervenció de Maria en diversos episodis de l'Infància i Mort de Crist, han estat ja comentats en planes anteriors. Resta únicament tractar de *Maria afavorida amb els set dons del Sant Esperit*, la seva *Mort*, *Assumpció* i *Coronació*.

El primer d'ells el tenim únicament en un pal·li lateral d'altar en el Museu de Vich i en un fragment d'un altre. A propòsit de tal tema iconogràfic no manca qui ha retret diferents representacions en les quals hi apareixen els Set Dons d'una manera per l'estil a les taules vigatanes.³

(1) MALE, Id., id., ps. 33 i 34.

(2) Variés són les portalades que mostren la Mare de Déu dintre auriola sostinguda per dos àngels, essent un exemple d'això les de Cornellà de Conflent, Barbarà i Santa Maria de Manresa. En aquesta darrera els àngels són turiferaris o polsen instruments de corda. A Sant Esteve de Bas són quatre els àngels que fan costat a la Madona, fora l'auriola apuntada.

(3) Així s'hi ha representat una vidriera de la catedral de Le Mans, en la qual s'hi veu el Crist en majestat, notant-s'hi a son entorn set nimbes amb altres tants coloms. També s'ha retret una altra vidriera de la catedral de Saint Denis en la qual s'hi troba Crist dret i en actitud d'imposar una corona al cap d'una fembra que simbolitza la Nova Llei, de la qual a la vegada una altra dona treu un vel que la cobreix. En el

La Mort i Assumpció de Maria figura en un pal·li de Vich i en un del Museu barceloní. En el primer hi apareixen els Apòstols rodejant el cadàver de Maria, el qual reposa en son llit mentre dos àngels s'enduen la seva ànima al Cel. En l'altre pal·li barceloní o sigui el del Mosoll l'assumpte és compost d'una manera originalíssima, fent veure a Maria que jeu a la manera bizantina, reclinant el seu cap en coixí mentre l'acompanyen Jesús i tres Apòstols. La llegenda JACOBI un no sab quin paper hi juga en aquesta figuració, a no ésser que es refereixi als dos Apòstols Sants Jaume el Major i Menor, i a l'altre acompanyant que deuria ésser Sant Joan Evangelista.¹

La mateixa escena i ja amb major subjecció a la iconografia tradicional apareix en dos enquadraments del pal·li

---

pit del Crist hi ha un colom dins d'una auriola de la qual surten altres sis raigs que afecten els nimbes on hi van altres tants coloms. En la catedral de Chartres una altra vidriera porta l'arbre de Jessè al cim del qual hi va assegut el Salvador rodejat de set aurioles amb set coloms. Més directament hi té relació el que figura en l'antipendi alemany de Soest, que en un compartiment ofereix la Madona dreta i coronada, la qual sosté amb ses mans i sobre son pit un gran disc dintre el que hi ha un colom i del qual surten sis raigs contenint sis aurioles més petites, que porten coloms (A. MUÑOZ: *Pittura Romanica Catalana*, p. 19 del tiratge apart). Aquest darrer tipu fou molt abans reproduït per DE GAUMONT (*Abécédaire ou Rudiment d'Archéologie*, p. 229). Vegi's també la obra citada del MALE (p. 165) on es reproduïx la vidriera de Saint Denis, i Karl KUNSTLE: *Iconographie der Christlicher Kunst*, volum I, ps. 61 i 240.

També es veuen els set coloms al cim de l'arbre de Jessè rodejant la figura de Crist, en una il·lustració del Psaltiri de Sant Lluís i de sa mare, Blanca de Castella, obra de començaments del segle XIII, guardada en la Biblioteca de l'Arsenal de París. Per l'estil és una miniatura d'una Bíblia del segle XII de la Biblioteca del Palau Lambeth (E. G. MILLAR: *La miniature anglaise*, p. 41).

(1) Cap d'aquestes representacions correspon al tipu bizantí de la mort de la Mare de Déu, en el qual s'hi figura el Crist prenent l'ànima de la seva Mare per a conduir-la a la glòria. Tampoc s'hi veu la influència dels Evangelis apòcrifs, ja que en la taula vigatana els Apòstols són en nombre complet, o sigui dotze.

En el Congrés de Belles Arts de Roma, de 1912, l'Achile BERTINI CALOSSO tractà del tipu iconogràfic de la *Dormitio Virginis*, tema al qual atribueix origen egípciu, de temps molt anterior a la vinguda de Crist. De totes maneres les més antigues representacions de l'Assumpta són egípcies, veient-se ja en algun teixit copte del segle V (*Atti dell X Congresso*, ps. 84-88).

de relleu de Sant Cugat del Vallès. En el primer sembla reconèixer-s'hi el llit de la Verge que es veu rodejat pels Apòstols, havent-hi en el segon, ademés, la figura de Jesús que reb l'ànima de la seva Mare.¹

Un pal·li lateral del Museu de Barcelona es refereix a l'*Assumpta* figurant-la pujant al Cel, sostinguda per dos àngels.²

La *Coronació de Maria Santíssima* la tenim en una taula del Museu Vigatà, exposant la glorificació de Nostra Dona pel seu Fill, qui la té asseguda al seu costat. Aquest assumpte no és exposat de la manera tradicional, en l'acció mateixa de posar el Fill de Déu l'insígnia de reialesa sobre la testa de la seva Mare.³

ELS SANTS.—La veneració als *Sants*, que té entre nosaltres una antiguitat que s'acosta a les primeres manifestacions del Cristianisme en nostra terra, ve confirmada per la pintura primitiva sobre fusta. Les imatges dels sants hi són posades de la manera més honorífica, ocupant lloc preeminent en els edícols i teulats que protegien l'ara santa, en els pal·lis que la cobrien i en els senzills retaules que aquella arribà a suportar. I no hi figuren solament com a motiu de decoració i com un record dels episodis de la seva existència, sinó presidint la congregació dels

(1) Aquest tema iconogràfic sembla entreveure's en un capitell de la portalada de Mura, obra del segle XIII, i en el claustre de la Seu de Girona.

(2) L'església francesa de Liget (Indre et Loire) té una pintura mural molt per l'estil, corresponent al segle XII (GELIS-DIDOT ET LAFILLÉE: obra citada, núm. 6).

La Mort de la Verge Maria està en relleu en un capitell del claustre de Sant Cugat del Vallès.

(3) A Santa Maria la Major, de Roma, aquest assumpte figura en la conca absidial, acompanyant a la Verge en son triomf un llarg corteig de màrtirs oferint unes corones a la Mare i al seu Fill. (Vegi's les *Actes del Congrés de 1912*, p. 66).

La figuració de Vich té punts de contacte amb la que hi ha en el portal de l'església de Senlís (MALE: obra citada, ps. 184 i 435).

fidels sota mateix de la conca absidial on hi havia pintada sobre el mur la imatge del Pantocrator o de la Deïpara, substituïnt en altres ocasions aquestes preeminents manifestacions iconogràfiques.

L'auriola apuntada sovint rodeja la imatge d'un sant que no sols hi és figurat dret, sinó també assegut en honorífic setial, com si diguéssim *in sede majestatis*. De aquesta darrera faisó es presenten les imatges de Sant Pere i Sant Pau en dos teguris de la col·lecció Plandiura i en diversos pal·lis tals com el de Sant Vicens del Museu Diocesà de Lleida.

Més encara. No sols rodegen aquestes imatges devotes quatre àngels, sinó també alguna vegada (i això potser és excessiu) els símbols dels quatre Evangelistes, com succeeix en un exemplar de pal·li del Museu darrerament esmentat.

És natural que els *Apòstols* tinguin entre tots els sants una certa principalitat i que figurin en la iconografia primitiva més sovint que els demés benaurats. Ells varies vegades omplen els paraments laterals del plafó on hi va la imatge del Creador o de la Verge Mare, tal com succeeix en pal·lis d'escultura que avui figuren en el Museu de Vich i en la col·lecció Plandiura. També apareixen repartits en agrupacions de tres en algun dels pal·lis de petit relleu de pasta guixosa i no manquen pas en obres pictòriques tals com el pal·li de la col·lecció Espona i en altres del Museu de Barcelona i del de Lleida sens que siguin absents d'altres col·leccions. A Lleida van col·locats dintre auriols elíptiques lobulades.

Fóra impossible identificar quins són els dotze Apòstols que amb preferència ocupen tal lloc d'honor, si no anessin acompanyats de filactèries o volums en què s'hi consignen les llurs denominacions. Però com que els Apòstols resulten més de dotze, comptant-hi Sant Pau i Sant Maties, d'aquí que es presenti una dificultat d'enquibir-los tots en els dotze compartiments. A això alguna

vegada va donar-s'hi solució adjuntant dos noms, com els de Sant Simó i Judes, en una sola figura, o bé posant la imatge de Sant Pau i al damunt una inscripció delatòria del nom d'altre apòstol que no tenia lloc per la seva efigieció.

Així no sempre són els mateixos els dotze Apòstols que componen la sèrie dels propagadors de la doctrina de Crist, resultant també que no tots ells tenen lloc fixe en el parament d'altar. Això darrer no té res que veure amb les representacions dels dos prínceps dels Apòstols, els quals és constant que ocupin el lloc immediat al del Diví Mestre, reconeixent-se'ls per la seva disposició tradicional de característica fisonomia i per mostrar respectivament les místiques claus i el glavi, que en un pal·li barceloní de pastillatge l'Evangelitador dels pobles gentils resulta pres per la punta.

No sempre hi són tots els Apòstols en un pal·li, sinó que poden citar-se exemplars que en contenen solament vuit (com els de pastillatge de Nova York i Barcelona) o sis (com el de Sant Hilari de Vich) o cinc (com el de Valltarga), havent-n'hi només que tres en un pal·li de Barcelona.

Sant Pere i Sant Pau vénen representats en diferents taules sols, tal com resulta en dos petits cimboris de la col·lecció Plandiura i en dos pal·lis laterals del museu vigatà, el qual ademés posseeix una pintura en la que hi figuren tots dos Apòstols. Els episodis de la seva vida i sobretot el llegendari semihistorial de ses relacions amb Simó el màgic, s'exposen gràficament en la taula de Eril-la-Vall i la del Museu de Brussel·les.¹

---

(1) Sobre aquest llegendari bo és conèixer *Les Actes de Pierre*, de les quals donà el text Mr. Léon VOUAUX.

La portalada de Ripoll conté varies escenes del martíri de Sant Pere i Sant Pau. El *Quo Vadis?* es veu en un capitell del claustre de la Seu d'Elna. Sant Pau presideix en el pal·li de relleu de la catedral tarra-gonina.

Sant Andreu té sa llegenda exposada en un pal·li del Museu de les Arts Decoratives de París, i per cert que la creu en la qual entrega la seva ànima el benaventurat germà de Sant Pere, no és en cap dels exemplars que té forma d'aspa o creuera de dos extrems fixats a terra. Els museus de Vich i Barcelona tenen altres pal·lis dedicats al mateix benaurat Apòstol, essent notable la iconografia del primer.

Sant Bartomeu ve figurat en el seu martiri de ser-li tretà la pell, en un pal·li de l'església de la Sang de Llíria.

Sant Jaume el Major, ademés de tenir dedicat un pal·li a Llíria, té l'exposició grafiada dels seus miracles en favor dels pelegrins, en un retaule del Museu Diocesà de Solsona.

Sant Joan Evangelista és conegedor alguna vegada per presentar sa mà dreta junt a la cara en actitud dolorosa, segons es veu en el pal·li de relleu de Santa Maria de Tahull. Ja hem dit que en les representacions del Sant Sopar acostuma a ocupar-hi el lloc esquerre immediat a Crist.

Judes, el deixeble traïdor del Diví Mestre, el veiem ocupant el darrer lloc en un pal·li de la col·lecció Plandiura, per més que la seva presència hi sigui per inspirar terror, tota vegada que se'l veu penjat en un arbre i amb les entranyes sortides del cos.

Els altres *Sants* no deixen de tenir representació en la nostra iconografia, alguna vegada essent impossible precisar quin és el nom que correspon a les imatges. Així en el frontal de Planés hi figuren quatre sants bisbes, essent nou en un retaule del Museu de Barcelona i tretze els que ocupen tots els llocs en un pal·li del Museu Diocesà de

---

L'aparició de Crist Ressuscitat i fent-se conegedor a l'Apòstol Sant Tomàs està plàsticament figurada en el claustre de la catedral de Tarragona.

Lleida. Cap característica especial ofereixen aquestes imatges, que en altres temps portarien el nom que els hi corresponia.

Sant Aciscle o *Isclé*, figura en un pal·li referent a sa germana Santa Victòria.

Sant Antoni Abat es parteix amb Sant Bartomeu un pal·li trescentista de Lliria.

Sant Candi i els màrtirs de la Llegió Tebea es troben en la caixa de relíquies del sant, avui guardada en el Museu Provincial de Barcelona.

Sant Cebrià o *Ciprià* té dedicat un pal·li existent en el Museu de Vich, expressant en deu compartiments altres tants episodis d'aquest sant bisbe de Cartago, que amb tot i ésser africà, tant influí en els afers de l'Església Hispana del seu temps.

Sant Climent Papa, el tenim de manifest amb son llegendari en dos paraments d'altar de la col·lecció Plandiura, tantes vegades anomenada, fent recordar les representacions gràfiques d'aquest sant que es troben en l'església subterrània de Sant Climent, de Roma, pertanyents a l'onzena centúria.¹

Un retaule d'altar del Museu de Barcelona ofereix amb abundància de detalls el que fa referència a la història de *Sant Domènec* o *Domingo*, fundador de l'Orde de Predicadors, si bé ni pel seu temps, disposició del conjunt i procedència, gairebé no deuria tenir entrada en el present capítol.

El sant Diaca *Esteve* té interessant representació iconogràfica en la nostra pintura sobre taula. En els paraments d'altar de Llanès i Guils hi té de manifest el que fa

(1) MARLE: Obra citada, làms. XXXII, XXXIII i XXXIV, planes 137-139.

Sant GREGORI DE TOURS, al segle VII, parla de Sant Climent, explicant el llegendari amb el miracle del nen que restà un any adormit prop del sepulcre del Sant. (*Miraculorum liber*, caps. XXXV, XXXVI i XXXVII. — *P. L.*, LXXI, col 737).

referència a la seva elecció i martiri, i no hi manca la relació a la llegendària invenció de ses relíquies.

El bisbe de Poitiers *Sant Hilari* el tenim figurat en un compartiment de un pal·li del Museu vigatà, celebrant la santa Missa assistit d'un acòlit.¹

Sant Joan Baptista sembla omplir un pal·li de don Ròmul Bosch i Catarineu.²

El patriarca *Sant Josep* adquireix un lloc preeminent en el cicle del Sant Natalici de Crist, havent ja dit nosaltres, abans, alguna cosa referent a la seva iconografia. Farem notar, no obstant, que sovint se'l troba sense que el nimbe orli el seu cap.

El papa *Sant Lleó* està representat dret amb els vestits pontificals, en un pal·li d'obratge en petit relleu de pasta guixosa, del Museu de Barcelona.

Els *Romans Pontífexs* en nostra pintura en taula, dels temps que estem estudiant, no ceneixen mai tiara sinó solament la mitra episcopal.

Sant Llorenç és altre sant levita tingut en gran veneració i per això té curiosa iconografia. Pot veure's en un pal·li del Museu de Vich, en un parament d'un altre del Museu de Barcelona i en un de Solsona. El primerament esmentat ofereix sobretot un màxim interès per la seva iconografia referent a la passió del benaurat levita i adjutori del papa Sant Sixt. El pal·li del Museu de Solsona dóna els episodis de la vida de Sant Llorenç.³

(1) Vegi's MALE: obra citada, p. 204.

(2) L'escena del Baptisme de Jesús es troba en nostres pintures murals i en un capitell del claustre de la Catedral de Tarragona.

(3) Una de les primeres representacions amb el Sant cuït a la graella es veu en un còdex de Lucca, del segle X=XI, pertanyent a la Biblioteca Pública (A. GOLDSCHMIDT: *Die Deutsche Buchmalerei*, vol. II, lám. 112).

El tros d'un pal·li amb el martiri de Sant Llorenç, dóna a Walter W. S. COOK lloc per a tractar de la iconografia d'aquest Sant (*The Art Bulletin*, vol. VIII, núm. 2).

Un mosaic de la tomba de Gala Plàcidia a Ràvena, obra del segle VI, sembla fer referència a aquest Sant (KUNSTLE: *Ikongrafie der Heiligen*, p. 396).

Sant Martí de Tours, el sant francès d'adopció, té diferents representacions en nostra pintura anterior a la catorzena centúria, trobant-se no sols en la partició de la capa, sinó en altres episodis de la seva beneïda existència. No manca qui ¹ ha dit que la figuració de l'acte caritatiu del jove soldat catecúmen, que es troba en un pal·li del Museu de Vich, apareixia per primera vegada en la iconografia cristiana, per més que aquesta asserció no ha estat admesa per tothom. De totes maneres ella demostra el seu gran interès iconogràfic. ²

Sant Quirc o *Quirze*, l'infantó fill de Santa Julita i màrtir com ella, el trobarem en un pal·li del Museu de Barcelona.

Sant Sadurní, l'evangelitzador de Toulouse, el tenim figurat en episodis de la seva història i martiri, en un pal·li del Museu de Vich. ³

El màrtir espanyol *Sant Vicents*, compareix en un pal·li del Museu lleidatà, essent curiosa l'aportació gràfica de detalls pertanyents al martiri de Sant Llorenç en aquesta taula.

Entre les *Santes fembres* devia tenir-hi lloc *Santa Cecília*, la qual té dedicat un pal·li del Museu de Barcelona, procedent de la parròquia cerdanesa de Bolvir. El curiós text de les actes del seu martiri hi és seguit amb admira-

(1) MALE: obra citada, p. 225.

(2) Walter W. S. COOK, en l'obra citada, quadern I, p. 4, ha retret una miniatura d'un Sagamentari de Göttingen, procedent de Fulda i datat per allà l'any 975, en què es troba tal representació.

L'Adolf GOLDSCHMIDT ha publicat una miniatura d'un còdex del segle X-XI de la Biblioteca de Bamberg, en la qual s'hi troba Sant Martí a peu, partint la capa amb un pobre (lloc citat, vol. II, lám. 109). Un dels marfils de la Caixa de San Millán de la Cogolla porta un relleu en el qual hi ha l'enterrament del Sant, compost d'una manera semblant al compartiment del frontal del Museu Episcopal de Vich, en el qual es representen les exèquies de Sant Martí. Un personatge aixeca una petita creu d'equilàteral espiga que està al capçal del sepulcre. Un clergue encensa el cadàver, al qual dos enterramorts figuren en son sarcòfag. (A. KINGSLEY PORTER: *Romanesque Sculpture of the Pilgrimage Roads*. lám. 649).

(3) Vegi's MALE: obra citada, p. 189.

ble exactitud en aquella formosa obra pictòrica, per desgràcia en mal estat de conservació.

Santa Cristina figura en un pal·li del Museu de Vich, amb la seva invicta constància davant del suplici.

Santa Eugènia, amb tot el seu estrany llegendari, l'hem vista ja en un pal·li o retaule del Museu de les Arts Decoratives de París. No insistirem en la referència als episodis que hem descrit abans.¹

Santa Julita i son fillet *Sant Quirce* o *Quirze* es troben representats en pintura mural romana² ja al segle VII, tenint dedicat un pal·li del Museu de Barcelona. En aquesta darrera pintura una mà barbra hi exposà amb tota feresa els detalls de la confessió que de la seva Fe feren la citada mare i el seu infant, rodejant els quatre compartiments l'agrupació d'aquells màrtirs de Crist dintre honorífica auriola amefllada disposada, d'una manera tal que, si no fossin les llegendes indicadores de què es tracta de Sant Quirze i Santa Julita, un podria pensar-se que es troba al davant d'una representació de la Mare de Déu, sense que es vegi clar si la Santa màrtir està dreta o posada *in sede majestatis*.

Santa Llúcia té exposada la llegenda del seu martiri en part d'un retaule, propietat de don Ròmul Bosch. Potser el primer compartiment d'aquest retaule posa en el gest de la santa, que té una de les mans a l'altura de la vista, indici de sa advocació contra les malalties dels ulls.

Santa Marguerida figura en un pal·li del Museu de Vich, referint-se en aquest sa humil professió de pastoreta i els extraordinaris episodis del seu martiri.

Entre les santes fembres hi té també lloc preeminent la protomàrtir *Santa Tecla*, de llegendari molt relacionat amb el de l'Apòstol Sant Pau.³ El martiri de Santa Tecla

(1) La seva llegenda es troba representada en un capítell de Vezelay (Id., id., p. 242).

(2) MARLE: obra citada, ps. 57 i 59, planxes XI, XII i XIII.

(3) Léon VOAUX: *Les Actes de Paul et ses lettres apocryphes*.

es troba ja indicat gràficament en una de les capelles de la necròpolis de Baouit, del segle VIII.¹ Tenint com té, aquesta santa dedicada la catedral metròpoli de la nostra província eclesiàstica, no és d'estranyar que es trobin diversos assumptes de la seva passió exposats en relleu en el pal·li marmori d'aquella catedral tarragonina.

Santa Victòria la tenim en un pal·li pertanyent a don Alexandre Soler i March.

Sant Miquel Arcàngel figura com a decididor de la sort de les ànimes amb el detall gràfic de les balances, en algunes de les nostres pintures sobre taula, vegent-se'l a Urtg, a Vich i a París.

L'aparició en el Mont Gargan figura també en els dos exemplars primer i últimament citats, no faltant en aquest la referència a la llegenda francesa del Mont de Sant Miquel. La llegenda de l'infant qui permanesqué un any dintre el mar i junt al sepulcre de Sant Climent, que es troba en un pal·li de la col·lecció Plandiura, degué donar origen al cas prodigiós semblant ocorregut en el Mont Saint Michel de França.

L'*Arcàngel Sant Gabriel* el qual tanta intervenció tingué en els misteris de l'Encarnació del Verb, l'hem trobat sobretot i preferentment en les representacions de l'Anunciació.

Ell i *Sant Rafel* reten homenatge a la representació de la Mare de Déu amb l'infant Jesús, sostenint el dorsal com ja hem dit.

Ja hem manifestat com els sants *Angels* figuren al costat de les més solemnes representacions del Pantocrator, la Deípara i els Sants, als quals ells confessen la seva glòria. Els hem vist també en diversos episodis del cicle de la infància del Salvador i en els d'alguns sants, com és l'Apòstol Pere. Ara sols afegirem que un parament lateral

---

(1) Dom H. LECLERCQ: *Archeologie Chrétienne*, vol. II, p. 139.

d'altar del Museu de Vich deixa veure un àngel amb un rull a la mà, com per acreditar l'assistència a l'ara santa.

No és rar observar com en les escenes referents al martiri dels sants, a l'ésser aquests presentats davant del jutge, pretor, procònsol, rei o emperador, baix la imputació del cristianisme, i també a l'ésser ordenat el suplici dels sants, el jutge inic ofereix sempre una actitud despectiva, vegent-se la posa d'estar assegut en el tribunal tenint les cames creuades i l'una sobre l'altra, l'esquerra sobre la dreta. Tal actitud, característica dels tirans, ha estat objecte d'un estudi de Mr. Henry Martin, qui ha volgut demostrar que al segle XI i següents era considerada com una senyal del poder reial, convenint no solament als qui abusaven del poder, sinó també a les persones constituïdes en màxima potestat civil.¹

L'ANTIC TESTAMENT. — Pocs són en veritat els temes iconogràfics inspirats en els llibres de la Vella Llei que hi ha en la pintura sobre taula. *Adam* i *Eva*, que tantes vegades hem trobat en les decoracions murals, sols els veiem una vegada en l'acte de cometre el seu pecat, en un pal·li del Museu Diocesà de Solsona.²

Els sis profetes, *David*, *Isaïes*, *Jeremies*, *Ezequiel*, *Daniel* i *Zacaries*, els trobem en un altre pal·li del Museu de Vich. Hem cercat una explicació en què figuri precisament el profeta Zacaries entre les representacions del

(1) *Gazette des Beaux Arts*, 1913, p. 173-188. — Tal actitud, amb el temps ha esdevingut banal, essent al segle XVIII pròpia només dels grans senyors i dels mestres (*Joyaux d'Enluminure à la Bibliothèque Nationale*, p. 30).

(2) Vegi's COOK: *The Art Bulletin*, vol. VIII, núm. 4, i vol. X, núm. 2.

En la portalada del monestir de Ripoll hi ha una variada sèrie d'episodis del Vell Testament. En la de la Seu de València hi han dotze capitells en els que hi ha la narració del Pentatèuc, des de la creació dels esperits i els astres fins que Moisès reb les taules de la Llei. El cicle del Gènesi informa la pedra en el claustre de la Seu de Girona, en el de Sant Pau del Camp, en el de la catedral de Tarragona, en el de Sant Cugat del Vallès i en el de la Seu d'Elna.

Rei Profeta i dels altres quatre vaticinadors que són comptats amb raó baix el mot de *Majors*, i hem de confessar que no sabem donar-ne altre que la relació que tingué Zacaries a l'anunciar l'entrada de Crist a Jerusalem, assumpte que precisament figura també en el mateix pal·li. Aquest profeta, (capítol IX, verset 9), empra les paraules: *Exulta satis filia Sion, jubila filia Jerusalem: Ecce rex tuus veniet tibi justus et Salvator: ipse pauper et ascendens super asinam et super pullum filium asinae*. L'Evangelistista Sant Mateu (capítol XXI, verset 5), recorda el compliment d'aquesta profecia i la d'Isaïes (capítol LXII, verset 11), no tan clara com la de Zacaries, al narrar l'entrada de Crist a Jerusalem.

Els dos mitjos arcs pertanyents al baldaquí de Tosses, avui en la col·lecció Plandiura, mostren en els llunetols dues figures juvençanes vestint mantell, túnica i calçat, nimbada la testa, les quals segons les filactèries que porten resulten ésser els profetes Daniel i Jeremies.¹

ELS NOVÍSSIMS. — El *Judici*, *Infern* i *Glòria*, estan perfectament indicats en la taula d'Urtg, que figura en la col·lecció Plandiura, i també en el retaule del Museu de les Arts Decoratives de París, sempre relacionant-los amb el culte de l'Arcàngel Sant Miquel, qui assisteix al tremebunde judici de les ànimes i les pesa amb ses obres bones, defensant-les contra de les urpades del maligne esperit.²

(1) Un capitell de Sant Cugat del Vallès sembla referir-se als Patriarques de l'Antiga Llei.

(2) S'ha volgut trobar concomitància entre el judici de les ànimes segons la iconografia cristiana i la creència aràbiga. Amb referència a la darrera, transcriurem el que diu don Julià RIBERA, arabista ben competent: "Quan el mort és a la fossa i són fora els qui acompanyaven el difunt i aquest queda en la soletat del sepulcre, compareixen dos angellassos de nom Mòncar i Nasquir, de molt mal gènit, els quals prenen el mort, el fan seure i pregunten a Mahoma: què hi dius d'aquest home? Si es tracta d'un creient el Profeta contesta desseguida: Jo dono testimoni que fou servent de Déu i del Profeta. Se li fa veure aleshores

El *Cel* està figurat en la taula d'Urtg com una mansió de felicitat, que el pintor no sapigué exposar d'altra manera que en forma d'uns solis on seuen els benaventurats, coronats i presentats com els reis. Sant Pere és el qui reb les ànimes de mans dels àngels i obre la porta de la mansió de felicitat.

L'*Infern*, en canvi, és la mansió del dolor, figurada per una caldera de foc en la qual hi romanen les ànimes rèprobes, agarrotades i sofrint les burles dels dimonis, que amb figures grotesques executen les ordres que els dicta Llucifer, qui està assegut en una espècie de càtedra, indici de sa superioritat.¹

La *Purgació de les ànimes* temporalment, per mitjà del foc, pot veure's en un tros de pal·li del segle XIII, conservat al Museu de Vich, donant una manifestació iconogràfica de gran raresa en l'esmentat segle. Pot dir-se que tal representació és inspirada en un text de Tertulià, contingut en el capítol XIII del seu tractat *De pudicitia*, en el qual es diu que l'home impúdic sigui entregat a Satanàs, no per a condemnar-se, sinó per a esmenar-se i ésser perdonat.²

---

l'altra vida i li diuen: aquí tens el seient que en l'*Infern* tenies preparat, però ara se t'ha canviat per l'estància felicitat. Si el mort fou un hipòcrita o un infidel, ningú no dona testimoni per ell, i els angelassos li donen un cop de martell molt fort que retruny per entre les sepultures veïnes (*Disertaciones y opúsculos*, vol. II, p. 255). Vegi's també Miquel ASÍN Y PALACIOS: *El justo medio en la creencia. Teología Dogmática de Algazel*, p. 325. També la vella teogonia egípcia porta el pesatge de les bones obres dels difunts (vegi's Adolphe ERMAN: *La Religion Egyptienne*, p. 144).

(1) L'*Infern* és representat com una caldera en el claustre de la Seu de Girona. En els capitells de Sant Quirze de Culera hi ha la lluita entre els àngels i dimonis, aquests darrers representats com a serpents. Els turments infernals estan indicats en un capitell de Sant Pau del Camp, i els diables, de figura més aviat ridícula que ferotge, es veuen en un capitell de l'Estany, on hi han també uns àngels tocant el corn, i el Judici final.

(2) *Imo incestum illum, non in perditionem Satanae ab Apostolo traditum, sed in enmendationem, quasi postea veniam ab inferitum, id est concussationem carnis, consecuturum, igitur et consecutum* (*Pat. Lat.*, vol. II, col. 1004. — Vegi's també Pierre BATIFFOL: *Études d'Histoire et de Théo-*

LA NATURALESA. — L'home, rei de la creació, fou representat amb gran mirament pels pintors de nostres més antigues pintures sobre taula. Les efígies del Pantocrator i de la Verge eren els prototipus de tota perfecció humana. De l'home en distingiren la seva edat, segons es veu sovint en les figuracions dels tres Reis que anaren a adorar a Crist. Algunes vegades procuraren fer notar el contrast que hi havia entre els sants màrtirs i els seus botxins, als quals s'estudiaren en fer-los repulsius. Una biga de baldaquí del Museu de Barcelona posa entre els saigs que martiritzaren el Crist uns homes de faccions ben negres, com si fossin de raça etiòpica.

Els *astres* figuren poquíssimes vegades en les pintures que estem estudiant. El Sol i la Lluna compareixen alguna ocasió fent costat a la representació de l'Omnipotent. Les estrelles es veuen més com a detall de decoració en alguns campers, que com a referència a l'assumpte on es troben.

Els *animals* els veiem sovint tenint intervenció en els episodis de caràcter històric. Generalment estan efigiats de manera que apareguin les seves característiques de forma, per més que sa estatura sigui reduïda en comparació a la figura humana.

Els dos mitjós arcs pertanyents al baldaquí de Tosses, avui en la col·lecció Plandiura, mostren en els llunetols interiors sis medallons circulars cada un, trobant-s'hi un cabirol, la sirena, altre animal en forma de béc amb testa d'aucell i banyes, una mena de garça, l'elefant amb sa torre al damunt i finalment un griu. En l'altre s'hi troben una àguila bicèfala esplaiada, un dragó alat de triple testa i sirena de doble cua, un llagardaix de sis potes, el dromedari i en últim lloc una figura de gripau.

Les plantes i arbres són també relativament de reduïda

---

logie positive, vol. II, dissertació sobre *Les origines de la Penitence*, pàgina 93.)

El Si d'Abraham figura en la portalada de Ripoll i en el claustre de la Seu de Girona.

dimensió, tenint més aviat aspecte de cosa estilitzada que no pas observada directament en la natura.

La mitologia hi té poca representació, limitant-se a alguna sirena o altre ésser imaginari pertanyent a allò que s'anomena *monstres*. D'aquests darrers n'hi ha alguna vegada representació que no cap pas dintre el quadro referit per Sant Isidor, Arquebisbe de Sevilla, traient-ho dels escriptors antics, tals com Plini i Solí.¹ Així en una biga de sobre altar que figura en les col·leccions episcopals vigatanes hi ha un monstre en forma d'home amb gran cap i dues cames sense braços ni ventre. Al trobar-se amb representacions així en el lloc més sant de l'església, un arriba a reconèixer justes les violentes frases de Sant Bernat de Claraval.²

És impossible trobar com a responents a la veritat les gràfiques al·lusives a *edificis* que es veuen en nostra pintura sobre taula. Els castells, presons, portes de les ciutats, els palaus i esglésies hi són únicament com a referències al·lusives, no pas com a còpia d'una cosa real. Per això no es mirà pas el posar-los de una dimensió que resultés molt reduïda en comparació amb les figures humanes.

El *temps*, al·ludit baix la forma del treball corresponent als dotze mesos de l'any, es troba en el marc de dos pal·lis d'altar de procedència navarresa i ja trescentistes, que formen part de la col·lecció Plandiura. L'hem vist en el tapís de la catedral de Girona, i compareix en la portalada de Ripoll i en el claustre de Tarragona.

(1) *Etimologiarum*, llibre XI, cap. III.—*De portentis* (P. L., volum LXXXII, col. 419.)

(2) En el claustre de l'Estany hi han en relleu escenes de prometatge, de focador i d'amor, i representació de la dansa. Aquesta darrera es troba també en el claustre de Galligans, figurada per una sèrie de dansarines cap per avall. En el claustre de Tarragona s'hi veuen escenes de borratxera.

CAPÍTOL XIX

ELS TEMES DECORATIUS EN LA PINTURA SOBRE TAULA

LA preocupació que tingueren els nostres pintors en simular que ses obres de fusta eren preuats *metalls*, és cosa demostrada per totes aquelles. Així hi veiem quasi sempre la simulació de daurats o argentats en combinació amb els engarços de pedreria de viva coloració. Per això els teguris, pal·lis i retaules primitius imiten en ses proporcions i aspecte general les *tabulae*, que sols podien posseir les esglésies catedrals o annexes a les grans abadies.

L'orfebreria constitueix, no sols en les nostres obres de fusta sinó també en els pocs exemplars que es conserven i són fets de mans no catalanes, allò que en podríem dir l'arquitectura o l'ossatura d'aquells ornaments de l'altar, com ho demostren els marcs i les franges divisòries per contenir diversitat d'assumptes, que són indicadores del desig de simular o imitar veritables obres degudes a orfebres.

L'argentat i el colorit i a vegades la fulla d'or, amb tot

i l'oxidació que han sofert, sobretot els argentats, treuen ses matitzacions metàl·liques sots les pintures i vernissos i en mig de les pàtines que avui velen les estridències.

Gairebé sempre l'ornamentació i els assumptes desenrotllats per mitjà de la pasta guixosa, havien rebut més o menys autèntica fulla d'argent, que avui no sempre és arribada fins a nosaltres, no sols en la seva integritat sinó ni tan sols els senzills indicis. Sobre els campers de coloradura ara a vegades hi veiem el solc del punxó o burell que omple aquells espais de motius de decoració que recorden els cisellats de les obres sortides dels obradors dels orfebres.

Els colors vius i estridents semblen donar les vítries coloracions de l'*esmalteria*, vegent-se en algunes de les obres dels nostres Primitius una tal abundància de color groc que un arriba a pensar si amb ell voldria també imitar-se les tonalitats daurades de l'orfebreria o del mosaic.

Els pal·lis, teguris i bancals constituïen per si sols una decoració esplèndida de l'altar en nostres esglésies rurals, en les que no era possible hi entressin costoses obres de metall.

Segons l'Antoni Muñoz, els pal·lis per l'estil del de Sant Vicens de Lleida, que porten les figures pintades en pla i sobre camper de pastillatge en relleu més sortit que les figures, més aviat que imitar els pal·lis d'orfebreria per l'estil del de Milà, sembla que vulguin donar l'efecte de les icones bizantines, de les quals se'n veuen moltes en els convents seculars del mont Àthos, que porten només pintats la cara i les mans de les figures, estant el reste cobert amb una planxa de metall estampada i de les quals n'hi ha que la planxa metàl·lica deixa veure descoberta la figura tota entera.¹

(1) *Pittura Romànica Catalana*, p. 5.

Dóna una idea de la distribució generalment notada en els baldaquins i frontals romànics catalans, un ornament teixit en llanes de diferents colors, existent en la col·lecció de Don Ròmul Bosch i Cata-

La intenció de produir obres d'orfebreria es veu confirmada no sols pels relleus de pasta guixosa que donen bultes de les formes usuals en les gemmes tallades, sinó també per l'adjunció de vertaders vidrots que es fixaven en l'enguixat de preparació de la policromia. L'exemple d'això no hem pas d'anar a cercar-lo a l'estranger, en obres com la placa-pal·li de l'altar de Rachis, a Cividale, sinó que el tenim en obres tan nostres com el pal·li de Sant Cugat del Vallès i en la imatge de la Mare de Déu d'Andorra, de la Seu d'Urgell.

Pocs en nombre i varietat són els *motius de pura ornamentació* que poden trobar-se en les nostres taules pintades.

Així i tot no hi manquen en elles els de tipu geomètric, generalment deduïts de les línies rectes creuant-se entre si i formant enquadraments o reticulats.

De les formes geomètriques s'originen els meandres o greques, encara que en la pintura del mobiliari de fusta hi tenen una participació totjust d'existència, sens l'abundància i varietat rica que es noten en les decoracions murals.

Els entrellaçats, en canvi, hi tenen una relativament nombrosa representació.

Els brots serpentejants combinats amb fullatges i flors estilitzades apareixen amb alguna varietat, donant algunes vegades orles que són una exquisidesa de bon gust.

Els motius deduïts de la *flora* i de caràcter vegetal més o menys enginyosament estilitzat, constitueixen frisos, florons i altres peces dignes de tot elogi.

La *fauna*, tant la que podríem anomenar nostra i real, com l'exòtica i la deduïda de les antigues produccions

---

rineu, teixit classificable com a copte del segle V o VI. En ell ocupa el centre una auriola gairebé circular rodejada per quatre animals fantàstics i acompanyada de quatre compartiments aparellats i sobreposats, en els quals s'hi veuen parelles de figures, una d'elles un querubí de sis ales, i totes portant nimbe circular al voltant de la testa.

mítiques o fantàstiques, intervé ben sovint com a tema decoratiu en nostres primitives pintures sobre taula. En el capítol anterior hem esmentat les estranyes figuracions d'animals que es veuen en dos cimboris.

Un pal·li del Museu de Vich té en son marc combinacions d'animals monstruosos afrontats i lligats entre sí pels seus colls i per ses cues.

Entre la fauna ornamental s'hi troba repetit infinites vegades el lleó rapant i més escassament l'àguila bicèfala.¹

En els ornaments de fusta propis dels altars algunes vegades s'hi reconeixen imitacions de costoses *estofes*. Hem ja esmentat un pal·li del Museu de Vich on els dos arcàngels Gabriel i Rafel sostenen al redós del soli de la Mare de Déu un bancal o dorsal en el qual s'hi copia una mostra dels *pallia rotata cum avibus*. Un altre exemplar de la col·lecció Plandiura, al vestí Sant Martí de Tours amb els ornaments pontificals, fa venir a la memòria els vestiments litúrgics que tenia la Seu de Lleida i eren coneguts amb el nom de Sant Valeri.

Algunes escultures, com una Majestat del Museu de Barcelona i altra molt venerada a Caldes de Montbui, presenten pintades veritables còpies de teixits de preu. Moltes escultures de la Mare de Déu, entre les quals sobresurt una del Museu Soler i Palet, de Terrassa, mostrant decoració policroma i daurada o colrada a tons transparents, assenyalen una filiació que procedeix de costosos teixits.

No manquen en alguna ocasió les imitacions de *traços alfabètics* arabitzants, donant idea de les llegendes cúfiques. Una imatge de Crist Crucificat pertanyent al tipu de les

---

(1) La catedral de Lleida té capitells amb representacions de camells i elefants. Els temes trets de les faules clàssiques apareixen en nostres capitells, veient-se en els claustres de la catedral de Tarragona i en un altre de Sant Joan de les Abadesses.

En el volum I de ELS PRIMITIUS (ps. 550 i 551) es diu quelcom dels animals representats en el mosaic del paviment de l'església monacal de Ripoll.

Majestats és d'això un curiós exemplar. Al segle XIII, en alguna escultura de la Mare de Déu també s'hi dissenyaven en les orles unes imitacions de llegendes hebraïques.¹

Des de la fi de la tretzena centúria que intervénen en nostra decoració els *temes heràldics*, trobant-se ja, com hem dit, en el pal·li de Santa Perpètua, del Seminari de Barcelona.

O. S. C. S. M. E.

---

(1) Els temes decoratius tretts dels teixits i dels ivoris orientals no són gens rars entre els capitells romànics, sobretot en el claustre del monestir de l'Estany. Sobre aquestes qüestions pot veure's l'obra del MALE, ps. 336 i 340.

TAULA ALFABÈTICA

- Abadesses* (Sant Joan de les),
p. 48, 361, 362, 366, 482,
492, 496, 503, 513, 534.
(Església de Sants Joan i
Pau), p. 361, 403, 404,
453.
- Abd-er-Rahman II, p. 493.
- Abellà de la Conca*, p. 45.
- Abib, p. 134.
- Abraham (Si de), p. 529.
- ABRIL (Bisbe d'Urgell),
p. 492.
- Acaia*, p. 138, 139.
- Aciscle (Sant).—Vegi's Iscle.
- ADALBERT (Ramon), p. 66.
- Adam i Eva, p. 141, 142,
143, 479, 526.
- Adargues pintades, p. 472.
- Adoració dels Reis, p. 145,
147, 267, 304, 333, 411.
—V. Epifania.
- Adrall* (Santa Maria de),
p. 66.
- ADROHER (Borrell), p. 32.
- Advent, p. 28.
- Agata (Santa), p. 408.
- Agnus Dei, p. 256, 359, 503.
- Aguilar (Pere de), p. 472.
- AGUILÓ (Joan), p. 353.
- Agramunt*, p. 504, 507.
- Airvault*, p. 37.
- Ajax, p. 5.
- ALART (Joan Bernat), p. 496.
- Albigesos, p. 434.
- Alcañiz*, p. 473.
- Alexandre (Procònsol),
p. 296.
- Alexandria*, p. 433.
(Teixits de), p. 496.
- Alfa i Omega, p. 116, 232,
268.
- Alfombres, p. 498.
- ALFONS, p. 36.
- Alfons III, p. 397.
- ALI (teixidor), p. 494.
- AL-MAKHARI, p. 494, 495.
- Almeria*, p. 494, 495.
- Almocelia, p. 497, 498.
- ALPATOFF (Miquel), p. 6.
- Alletament de l'Infant Jesús,
p. 513.—V. Jesús.
- AMASEA (Asteri de), p. 476.
- Amatller (Col·lecció), p. 415,
503.
- Ambaixada de l'àngel, p. 413.
—V. Anunciació.
- AMBRÒS (Sant), p. 34.
- Amer* (Santa Maria de),
p. 109.
- Amèrica*, p. 34.

- Amunt* (Sant Feliu de),
p. 503.
- Anada de Jesús al Temple,
p. 333.—V. Jesús.
- Ancians de l'Apocalipsis,
p. 503.
- Ancona, p. 396.
- Andreu (Sant), p. 135, 137-
142, 147, 156, 162, 163,
166, 296, 297, 299, 416,
501, 520.—V. Apòstols.
- Aneu* (Esterra de), p. 380.
- Angels, p. 106, 155, 157,
168, 222, 251, 333, 367,
369, 370, 371, 380, 381,
383, 434, 502, 503, 514,
525.—V. Evangelistes.
- Angesisi (Sant), p. 493.
- Anglesola*, p. 404.
- Anglesola (Ramon d'),
p. 402.
- Anglidici (Procònsol), p. 385.
- Anguistrina*, p. 407, 408, 409,
504, 515.
- Anima, p. 202, 203.
- Animals, p. 529.
- Anyell de Déu.—V. Agnus
Dei.
- Anna (Profetessa), p. 35.
- Antic Testament, p. 526.
- Antinoe*, p. 4.
- Antipendi.—V. Pal·li.
- Antoni Abat (Sant), p. 338,
339, 343, 521.
- Anunciació a la Verge, p. 46,
147, 171, 178, 194, 258,
266, 333, 398, 407-409,
411, 415, 417, 503, 504,
515, 525.—V. Maria.
- Anunciació als pastors, p. 35,
47, 258, 267, 333, 506.
—V. Jesús.
- Apergaminat, p. 22, 450.
- Apocalipsis, p. 52, 482, 500.
- APOLINAR (Sidoni), p. 476.
- Apol·ló (Temple de), p. 273.
—V. Sol.
- Apòstol.—V. Andreu, Bar-
tomeu, Felip, Jaume, Joan,
etc.
- Apòstols, p. 30, 35, 36, 38,
43-45, 47, 49-51, 78, 79,
81-91, 106, 123, 125, 127-
130, 134, 156, 159, 161,
222, 235, 236, 237, 239,
241, 300, 314, 316, 317,
319-322, 328, 346, 359,
372, 376, 403, 415, 416,
419, 465, 503, 508, 509,
518-520.
- Aquisgran* (Catedral), p. 34.
- Aragó*, p. 433.
- ARANDES (Gaspar), p. 34.
- Arbre del Bé i del Mal,
p. 142.
- Arc i Arcuació:
Apuntat, p. 281.
Geminat, p. 343.
Semicircular, p. 343.
Trilobat, p. 168, 248, 257,
258, 300, 334, 365, 405.
De St. Martí, p. 314, 369.
- Arcàngel.—V. Miquel, Ga-
briel i Rafel.

- Arcegal* (Santa Maria de), p. 361.
- ARCO (Ricardo del), p. 400.
- Arimatea (Josep de), p. 392, 394.
- Aristides, p. 12.
- Armengou (Bernat), p. 361.
- Arnau, p. 360.
- Arnau (Comte), p. 213.
- Arnau (Guillem), p. 32.
- Arqueta, p. 395, 463, 466, 467, 469.
- Arràs* (Draps de), p. 495.
- Ascensió del Senyor, p. 35.
—V. Jesús.
- ASH-MAKANDI, p. 494-495.
- Asperella, p. 16, 19.
- ASIN (Miquel), p. 528.
- Assís*, p. 67.
- Assumpció de Maria, p. 24, 47, 105, 106, 236, 243, 515, 516, 517.—V. Maria.
- Asti*, p. 37, 501.
- Astres, p. 529.—V. Estrelles, Sol i Lluna.
- Atal (Rei), p. 4.
- Athos* (Mont), p. 20, 531.
- AUREOLUS.—V. ORIOL.
- Auriola:
Apuntada o Ametllada, p. 52, 57, 71, 92, 100, 116, 127, 137, 138, 148, 156, 161, 162, 167, 226, 235, 266, 294, 304, 314, 346, 372, 500, 514, 518.
Circular, p. 380, 389.
Floronada, p. 501, 518.
Doble, p. 81, 86, 500.
Orbicular, p. 379.
Quadrifoliada, p. 178, 501.
- Auxerre* (Catedral de), p. 501.
- Avant-altar, p. 26.—V. Pal·li.
- Avenas*, p. 37.
- Avià*, p. 168, 504, 513, 514.
- Avinyó*, p. 404.
- B**ACUS (Sant), p. 6.
- Bàculs episcopals policromats, p. 471.
- Badalona*, p. 276.
- Bagdad* (Teixit de), p. 353.
- Bages* (Sant Benet de), p. 503.
- Balaguer.—V. *Vilanova i Geltrú*.
- BALARI, p. 472.
- Baldaquí, p. 353-363.—V. Cimbori.
- Baltasar, p. 122, 172, 258, 411.—V. Epifania i Reis.
- Baltimore*, p. 231.
- Bamberg*, p. 523.
- Bancal, p. 396.
- Baptisme per immersió, p. 433.
- Barbarà*, p. 515.
- BARCELÓ I PRATS (Antoni), p. 34.
- Barcelona*, p. 9, 10, 44, 51, 57.
Arxiu Capítular, p. 31, 63, 471, 472, 498.
Arxiu de la Corona d'Aragó, p. 397.
Catedral, p. 63, 489-491.

- Museu de la Ciutadella,
p. 47, 50, 52, 53, 57, 59,
61, 64, 65, 67, 78, 82-85,
87, 89, 90, 91, 156, 159,
162, 163, 165, 168, 169,
171, 173, 188, 189, 191,
229, 231, 233-235, 237,
239, 241, 243, 287, 289,
291, 293-295, 327, 329,
331-333, 365, 380, 381,
383, 389-394, 414, 421,
423, 425, 434, 435, 437-
439, 451, 453-455, 482,
481, 500, 501, 504, 509,
512, 513, 518-524, 529,
534.
Museu Diocesà, p. 305,
307, 308, 309, 311, 466,
471, 535.
Museu Provincial, p. 66,
408, 467, 469, 504, 505,
506, 521.
Sant Pau del Camp,
p. 503, 526, 528.
Santa Maria del Mar,
p. 453.
Barnola (Antoni de), p. 127.
BARRAQUER (Gaietà), p. 47.
BARTOMEU, (Mestre), p. 398.
Bartomeu (Sant), p. 156,
161, 338, 339, 343, 520,
521. — V. Apòstols.
Bas (Sant Esteve de), p. 515.
Basilea, p. 34.
BATIFFOL (Pierre), p. 353,
528.
BEATUS, p. 52, 353, 555.
Beaune, p. 37.
BEDA (Sant), p. 7.
Benavent, p. 45.
Berenguer (Bernat), p. 472.
Berenguer, bisbe d'Urgell,
p. 497.
Berenguer (Guillem), p. 29.
Bergen (Museu de), p. 363.
Berlin (Museu del Kaiser
Frederic), p. 416.
Bernat Calvó (Sant), p. 33.
487, 491, 492, 530.
Bernat (Ramon), p. 32.
BERNARD (Arnau), p. 66.
BERNEÇ (Pere), p. 399, 400.
BERTAUX (Emili), p. 10, 37,
77, 78, 85, 86, 99, 100,
109, 113, 116, 124, 137,
141, 148, 155, 168, 174,
187, 188, 210, 213, 215,
247, 400.
BERTINI (Achile), p. 516.
Besalú, p. 503, 506, 508.
Betlem, p. 299, 304, 333,
411, 415.
Bielsa, p. 346.
Bisbes, p. 421, 423, 425.
Biure (Arnau de), p. 492.
Baouit, p. 525.
BOCARON (teixidor), p. 494.
Bobí, p. 167.
Boeci, p. 14.
BOFARULL (Pròsper de),
p. 31.
BOFILL (Arnau), p. 32.
Boló, p. 506.
Bolvir, p. 287, 523.

- BONNEFOI (L. de), p. 404.
Bordone, p. 37.
 Bosch i Barrau (Eduard),
 p. 78.
 Bosch i Catarineu (Ròmul),
 p. 155, 202, 203, 205,
 258, 259, 261-265, 322,
 323, 325, 326, 415, 417,
 441, 503, 504, 512, 513,
 514, 522, 524, 529, 531.
Boston, p. 35, 404, 508.
 BOURASSÉ (Francesc J. J.),
 p. 18.
 BRAUN (Josep), p. 36, 37,
 50, 67, 78, 85, 86, 100,
 109, 116, 137, 148, 162,
 168, 174, 181, 187, 188,
 210, 247, 352, 357, 360,
 363, 365, 366, 380, 384,
 402, 403, 405, 416, 421,
 501.
Breda, p. 403.
 Brodat, p. 475, 491.
Broddetorp, p. 402.
Brussel·les (Museu del Parc
 del Cinquantenari), p. 333,
 335, 336, 337, 519.
 BRUTAILS (J. August), p. 397,
 404, 486.
Burgal (Sant Pere del), p. 44.
 BURGOS (Pere Martí de),
 p. 453.
Burgos, 36, 48, 402, 405.
 CABROL (Ferran).—V. LE-
 CLERCQ.
 Cadira, p. 501.—V. Càtedra.
 CAI PLINI SEGON, p. 4, 12.
Caldes de Montbuy, 453, 534.
 Calvó.—V. Bernat (Sant).
 Calpurni, p. 333.
 Calvari, p. 35.—V. Cruci-
 fixió.
 Camí del Calvari, p. 328,
 390, 509, 512.
 CANAL (Fra Josep de la),
 p. 29.
 Candi (Sant), p. 469, 521.
Canigó, p. 397, 486.
 Cantons (Rafel), p. 52.
Capcentelles (Sant Fost de),
 p. 276.
 CAPMANY (Antoni de),
 p. 498.
 Capsa pintada, p. 472.
 Captura de Crist, p. 509.—
 V. Jesús.
Cardós (Esterrí de), p. 50,
 161.
 Carlemany, p. 6, 15.
 Carles el Gros (Rei), p. 501.
 Carolini (Libri), p. 6, 7.
Carrière (St. Denis), p. 403.
Cartago, p. 279, 287, 352.
Castella, p. 396.
 Castelló (Bernat de), p. 362.
 CASTELLNOU (Mestre), p. 400.
Catalunya, p. 8, 68, 345,
 384.
 Càtedra episcopal policro-
 mada, p. 471.
 Cauterium, p. 12, 13.
 Cebrià (Sant), p. 276, 277,
 279, 280, 281, 282, 283,

- 284, 285, 286, 287, 352, 521.
- Cecília (Santa), p. 287, 288, 289, 293.
- Cel, p. 528.
- Cena.—V. Sant Sopar.
- Cerdanya*, p. 33, 162, 167, 416.
- Cerusa, p. 17.
- Cèsar, p. 5.
- Cestrum vericulum*, p. 12.
- CETINA (Francesc), p. 400.
- Cicle de la Infància de Jesús, p. 304, 333, 504, 505.
- Cimboris, p. 365-389, 394.
- Ciriaca (Vídua), p. 92, 96.
- Circumcisió, 398.—V. Jesucrist.
- Città di Castello*, p. 34.
- Cividale*, p. 34, 37.
- Cixibo, p. 429.
- CLASCARI (Fra Guerau de), p. 471.
- Climent (Sant), p. 255, 256, 267, 268, 338, 521, 525.
- Coblença*, p. 402.
- Cogolla* (San Millán de la), p. 523.
- Col·legi Apostòlic.—V. Apòstols.
- Coloma (Santa), p. 361.
- Colombina (Santa), p. 357.
- Colònia*, p. 36, 402.
- Colradura, p. 531.
- Coll* (Mare de Déu del), p. 103, 109, 505.
- COOK (Walter W. S.), p. 10, 23, 50, 52, 57, 78, 85, 127, 137, 142, 247, 369, 501, 507, 522, 523, 526.
- Conca*.—V. Abellà de la.
- Condemnats, p. 303.
- Conflent* (Cornellà del), p. 404, 515.
- Conopeu, p. 357.
- Constança*, p. 35, 357.
- Constantí el Gran (Emperador), p. 34.
- Constantinopla*, p. 14.
- Copenhagen*, p. 402.
- Copons (Bisbe), p. 28.
- Copons (Pons de), p. 357.
- Coptes (Teixits), p. 492, 532.
- Corbins*, p. 401.
- Corinte*, p. 5.
- Cornellà*.—V. *Conflent*.
- Coronació de la Verge, p. 181, 182, 183, 354, 515, 517.—V. Maria.
- Creació, p. 47, 479.
- Creador, p. 137, 314, 372, 429.—V. Pantocrator.
- Crescenci, p. 96.
- Cristina (Santa), p. 268, 269, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 524.
- Crist.—V. Jesús.
- Crucifixió i Crucifix, p. 139, 328, 398, 449, 450, 459, 509, 512.
- Crucifix-Majestat, p. 411, 454, 455, 457.

- Cruïlles (Guilabert de), p. 399.
- Cruïlles (Berenguer de), p. 399.
- Cuiro, p. 16.
(De cavall, de pergami).
p. 16, 18, 19.
- Cuixà (Sant Miquel de), p. 31, 33, 358, 359, 397, 450.
- Cullera (Sant Quirze de), p. 528.
- Curulis sedile, p. 501.
- Chartres (Catedral de), p. 508.
- Chia, p. 252, 257.
- Daniel** (Profeta), p. 124, 366, 526, 527.—V. Profetes.
- DARAMBERG (Ch.), p. 5.
- DARCEL, p. 486.
- Davant altar.—V. Pal·li.
- David (Profeta), p. 124, 526.
- DAVO (Joan), p. 400.
- DAVO (Nadal), p. 400.
- DE GAUMONT, p. 516.
- Deci (Emperador), p. 96, 97, 232, 250, 426.
- Decoratiu (Tema), p. 252, 531.
- Degollació dels Innocents, p. 267, 508.
- Deixeble Estimat, p. 44.—
V. Joan Evangelista (Sant).
- Delfos, p. 5.
- DESCLOT (Bernat), p. 494, 495.
- DESCHAMPS (Paul), p. 35, 357.
- Dézert (Sant Guillem du), p. 37.
- DESDEVISSÉS DU DÉZERT.
p. 78, 109.
- Déu Omnipotent, p. 257.—
V. Pantocrator.
- Devallament de la Creu,
p. 142, 398, 453, 466, 509, 512.—V. Jesucrist.
- Dextera Domini.—V. Mà de l'Omnipotent.
- Dia, p. 489.
- Diable, p. 219, 303, 528.
- DIACONUS (Joannes), p. 7.
- DÍAZ (Agustí), p. 34.
- DIEHL (Carles), p. 6.
- DIEULAFOI, p. 168, 380.
- Dijon (Santa Capella), p. 37.
- Dijous Sant, p. 67.
- Dinamarca, p. 36.
- Diumenge de Rams, p. 142.
—V. Jesús.
- Doctor Meliflu (Sant),
p. 448.—V. Bernat (Sant).
- Domènec o Domingo (Sant),
p. 66, 434, 435, 437, 438, 439, 440.
- DOMÈNECH I MUNTANER
(Lluís), p. 398.
- Domicià (Emperador),
p. 256.
- Dragó infernal, p. 422.
- Dromedari, p. 529.

- DUCHESNE (Lluís), p. 493.
Duero (Església de Sant Joan de), p. 360.
Durro (Sant Quirze de), p. 293.
- E**delbert (Rei), p. 7.
 Edicol, p. 351-363, 514.
 Edificis, p. 530.
Edral (Santa Maria), p. 32.
 EDRISI, p. 495.
 Egeas, p. 138, 139, 140, 167.
Egipte, p. 3, 12, 13, 104, 147, 258.
 Elefant, p. 529.
 Elena (Santa), p. 481.
 Elies, p. 6.—V. Profeta.
 Elionor (Reina), p. 399.
 ELISABA, p. 485.
 Elisabet (Santa), p. 179, 227, 266, 504.
Elna, 28, 31, 33, 397, 400, 508, 526.
Encamp, p. 236.
 Encarnació del Verb, p. 35.
 —V. Anunciació a la Verge.
 Endrapat, p. 22, 450.
 Eneas, p. 32.
 Enguixat, p. 450.
 Enni, p. 273, 274.
 Enreixat (Motiu), p. 78.
 Enric II (Sant), p. 34.
 Enteixinats policromats, p. 473.
 Entrada de Jesús a Jerusalem, p. 122, 142, 508.
- Envill*, p. 346.
 Epifania, p. 193, 403, 414, 415, 417.
Eril-la-Vall, p. 256, 257, 519.
 ERMAN (Adolf), p. 528.
 Ermengol (Sant), p. 31.
 Ermengol (Comte), p. 28.
 Ermesindis (Comtesa), p. 29, 30.
 Escultura pintada, p. 449, 465.
 Esmalteria, p. 531.
Espanya, p. 20, 443.
 Esperit Sant (Dons de l'), p. 185, 187, 304, 515-516.
Espinelves, p. 127.
 Espona (Santiago. Col·lecció de), p. 125, 127-130, 372, 518.
 Estacions (Quatre), p. 480.
Estamariu, p. 365.
Estany (Monestir), p. 503, 507, 509, 530, 535.
 Estefania, p. 31.
Estella, p. 501.
 Estendard, p. 482, 483.
Esterrí d'Aneu.—V. *Aneu*.
Estet, p. 267.
 Esteve (Sant), p. 131, 133, 134, 167, 503, 521.
 Estilita (Sant Simeó), p. 7.
Estocolm, p. 402.
 Estofa, p. 534.—V. Teixit.
 Estrella, p. 506.
 Eucaristia, p. 26, 440.

- Eugènia (Santa), p. 430, 431, 433, 524.
- Eulàlia (Santa), p. 346, 401, 448.
- Evangelí, p. 122, 359.
- Evangelistes, p. 29, 30, 35, 36, 37, 45, 46, 58, 92, 103, 121, 130, 137, 148, 167, 178, 236, 268, 314, 322, 360, 372, 373, 375, 376, 456, 485, 502, 514, 518. — V. Joan, Lluç, Marc i Mateu.
- Excelsis* (Sant Miquel in), p. 501.
- Ezequiel, p. 124, 526. — V. Profeta.
- FÄH** (Adolf), p. 78, 109.
- FALGUERA (Antoni de), p. 360, 365, 500. — V. PUIG I CADAFALCH.
- Farfa* (Bíblia de), p. 353.
- Fauna, p. 533.
- Fayum*, p. 4, 12.
- Felip (Sant), p. 133, 156, 161, 166, 416. — V. Apòstols.
- Felip (Rei), p. 32.
- Felip (Cònsol), 433.
- Feliu (Sant), p. 399.
- FERRANDO (Pere), p. 398.
- FERSÉS (Pere de), p. 63.
- Filadèlfia*, p. 345.
- Fill de Déu Humanat, p. 121. — V. Jesucrist.
- FINKE (Enric), p. 86, 472, 476, 496.
- Flagel·lació, p. 328, 390, 509. — V. Jesucrist.
- Flavià (Hilarià), p. 308, 310.
- FLEURY (Rohault de), p. 352, 360, 507.
- Flora, p. 533.
- FOLCH I TORRES (Joaquim), p. 8, 23, 78, 85, 247, 287, 366, 380, 408, 485, 492, 493.
- Fontfroide* (Monestir de), p. 33.
- Fornells (Dalmau de), p. 361.
- Fornis, p. 19.
- Frontal, p. 26. — V. Pal·li.
- Frontanyà* (Sant Jaume de), p. 443.
- Fry (Roger), p. 231.
- Fugida a Egipte, p. 35, 174, 175, 177, 179-181, 267, 299, 303, 304, 333, 398, 505, 507, 508. — V. Jesucrist.
- Gabriel** Arcàngel (Sant), p. 103, 105, 171, 178, 193, 232, 235, 258, 266, 361, 412, 503, 504, 505, 515, 525, 534.
- Gala Placídia, p. 522.
- Gàlícia*, p. 443, 448.
- Galiè (Emperador), p. 433.
- Gamaliel, p. 134.
- GARCIA de Cuixà, p. 358, 396.

- Gargan* (Mont), p. 300, 422.
 Gaspar, p. 50, 122, 172, 258, 411.—V. Reis.
 Gaufred (Guillem), p. 29, 397.
 GAYET, p. 4.
 Gebhardt (Bisbe), p. 35, 357.
 GELIS-DIDOT, p. 501, 508, 517.
 Gener (Gerard), p. 66.
 Gènesi, p. 142, 526.
 Gentils (Apòstol dels).—V. Sant Pau.
Getsemaní, p. 328, 390.—V. Jesucrist.
Ginestarre, p. 501.
 GIORGIS (Joan), p. 11, 13.
 GIRARD (Paul), p. 5.
 GIRBAL (Enric Claudi), p. 482.
Girona:
   Catedral, p. 28, 29, 30, 133, 353, 355, 357, 398, 476, 497, 504, 505, 507, 508, 509, 517, 526, 529.
   Sant Pere Galligans, p. 504, 505.
 GIOTTO, p. 512.
 Glòria, p. 300, 303, 528.—V. Cel.
 Gobelins (Teixits), p. 492-493.
 GODAY (Josep).—V. PUIG I CADAFALCH.
 Gòlgota, p. 392.—V. Calvari.
 GOLDSCHMIDT (Adolf), p. 22, 523.
Gombreny, p. 68, 155, 501.
 GÓMEZ MORENO (Manuel), p. 405, 495.
 GONZÁLEZ HURTEVISE, p. 495.
Gorgs (Sant Sebastià dels), p. 503.
 Gòtic (Art), p. 34.
Gottingen, p. 523.
 GREGORI DE TOURS (Sant), p. 352, 471, 512, 521.
 GREY BARNARD (George), p. 51.
 Guadalquivir (Riu), p. 345.
 Guifre (Comte), p. 486.
 Guilabert (Bisbe), p. 31.
Guils, p. 167, 168, 521.
 Guillem Ramon (Comte), p. 33.
Guilleries, p. 109.
 GUIMET (E.), p. 4.
 Guisla (Comtesa), p. 29, 486.
Guixols (Sant Feliu de), p. 31.
 Gurb (Arnau de), p. 46, 492.
Gurb (Masia de Quadras), p. 403.
HERACLÍ, p. 16, 17.
 Heràldica, p. 535.
Herault, p. 37.
 Herodes, p. 47, 147, 267, 333, 508.
 Hilari (Sant), p. 217, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 513, 515, 519, 522.
 Homar (Gaspar), p. 51.

- Home, p. 529.
Honsera (Vall de), p. 346.
- I**bèrica (Península), p. 443.
 Iconoclastes, p. 8.
 Iconopintura, p. 5.
 Imatges negres, p. 465.
 Incens, p. 17.
 Infància de Jesús, p. 266,
 267, 404, 408, 411, 412,
 515.—V. Jesucrist.
 Infern, p. 300, 303, 527,
 528.
 Influència bizantina oriental,
 p. 167.
 Influència goticista, p. 327.
 Innocents (Sants), p. 333,
 398.
 Institut d'Estudis Catalans,
 p. 10, 255.
 Isaïes, p. 124, 526.—V. Pro-
 feta.
 Iscle (Sant), p. 345, 521.
 Isidor (Sant), p. 15, 352,
 530.
Itàlia, p. 349.
 Ivori, p. 12.
- J**acint (Sant), p. 433.
 Jaume el Major (Sant), p. 156,
 161, 166, 194, 341, 344,
 416, 421, 443-448, 516,
 520.—V. Apòstols.
 Jaume el Menor (Sant),
 p. 516.—V. Apòstols.
 Jaume el Just (Sant), p. 467-
 469.
- Jaume el Conqueridor (Rei),
 p. 397, 493, 494, 497.
 Jaume II (Rei), p. 397, 402,
 472, 476, 495.
Javierre, p. 346.
 Jeremies, p. 124, 366, 526,
 527.—V. Profetes.
Jerusalem (Joan bisbe de),
 p. 134, 147, 443, 481.
 Jesucrist o Jesús, p. 6, 43,
 46, 66, 86, 105, 133, 156,
 174, 193, 222, 226, 258,
 299, 300, 314, 334, 359,
 433, 503, 513, 514.—
 V. Anunciació, Cicle de
 la Infància, Natalici, Cir-
 cumcisió, Presentació al
 Temple, Alletament, Fugi-
 da a Egipte, Jesús entre els
 Doctors, Entrada a Jerusa-
 lem, Sant Sopar, Captura,
 Passió, Flagel·lació, Camí
 del Calvari, Crucifixió,
 Mort, Devallament de la
 Creu, Sant Sepel·li, Ascen-
 sió.
 Jesús entre els Doctors, p. 47,
 508.
 Joan Baptista (Sant), p. 322,
 323, 325, 326, 327, 349,
 362, 522.
- Joan Evangelista (Sant)
 p. 43, 81, 133, 156, 161,
 165, 187, 188, 226, 303,
 328, 362, 376, 392, 394,
 402, 416, 456, 513, 520.

- V. Apòstols. Evangelistes.
- JOAN (Mestre), p. 361.
- JOAN PINTOR, p. 252, 257.
- Joan II (Rei), p. 30.
- Jofre (Guillem), p. 354.
- Jordà (Guillem), p. 33.
- Josep (Sant), p. 104, 105, 106, 147, 174, 181, 193, 258, 267, 299, 304, 411, 505, 507, 508, 522.
- Josep d'Arimatea, p. 512.
- Judes Tadeu (Sant), p. 156, 416, 421. —V. Apòstols.
- Judes (Traïdor), p. 44, 303, 328, 376, 390, 509, 520.
- Judici de les Animes, p. 199, 201, 202, 527.
- Jueus, p. 167.
- Julia (Jutge), p. 274.
- Julita (Santa), p. 291, 293, 294, 295, 296, 401, 524.
- Junyent (Oleguer), p. 44, 372.
- Jütchland*, p. 36, 42.
- K**ieff, p. 5, 15.
- KINGSLEY PORTER (Artur), p. 35, 37, 501, 522.
- Komburg*, p. 36.
- Kopenhagen*, p. 36.
- KÜNSTLE, p. 516, 522.
- L**aci, p. 429, 430.
- LAFFILLÉE. — V. GELIS-DIDOT.
- LAMPÉREZ (Vicens), p. 360.
- Laquearia, p. 351-363, 369.
- V. Cimbori.
- Lavatori dels peus, p. 328, 509, 511. —V. Jesucrist.
- Lavatori de Pilat, p. 398.
- Le Mans*, p. 515.
- LECLERCQ (Enric), p. 352, 525.
- León*, p. 405, 509.
- Les Fonts* (Sant Genís), p. 501.
- Liesa*, 349.
- Limoges*, p. 36, 402, 415.
- Lipsanoteca, p. 396.
- Lisbeol*, p. 36.
- Lisbjerg*, p. 402.
- Londres*, p. 47, 67, 226.
- Longí, p. 328, 512.
- LOUMYER (G.), p. 15, 16, 21.
- Lucça* (Draps de), p. 495.
- Lucil, p. 97.
- Lúcul (Lluci), p. 5.
- Lüneburg*, p. 67.
- Luxemburg* (Sant Quiri de), p. 403.
- LL**adre (Bo i Mal), p. 35, 328.
- Llanàs*, p. 131, 133, 501, 503, 521.
- Llegendes cúfiques, p. 534.
- Llei (Doctors de la), p. 47.
- V. Jesucrist.
- Lleida*, p. 10.
- Catedral, p. 247, 495, 504, 513, 534.
- Museu Diocesà, p. 45, 46.

- 49, 236, 248-251, 314,
316, 317, 319-321, 415,
501, 518, 520, 521, 523,
531.
Església de Sant Llorenç,
p. 403.
Lleó (Sant), p. 522.
Llevadora de la Mare de Déu,
p. 505, 508.
Llíria, p. 338, 339, 344, 473,
420, 421.
Llit, p. 505.
Llit pintat, p. 472.
Llorenç (Sant), p. 24, 86,
92, 93, 95, 96-99, 141,
229, 231-235, 251, 312-
314, 501, 522, 523.
Llucià (Prevere), p. 134.
Llúcia (Santa), p. 440, 441,
443, 524.
Lluc (Sant), p. 156, 376.—
Lluís el Piadós (Rei).—
V. Evangelistes.
Lluna, p. 512, 529.
Llussà, p. 497.
Llussanès, p. 137, 231.
- M**a de l'Omnipotent, p. 255,
286, 502.
Madrid, p. 52.
Mahalta, p. 31.
Mahoma, p. 527.
MAHOMED (Teixidor), p. 494.
Majestas Domini, 449.—
V. Pantocrator.
Majestat (Crucifix), p. 465,
534, 535.
- Màlaga*, p. 494.
MÀLE (Emili), p. 500, 505,
513, 515, 516, 517, 522,
523, 535.
Mallorca, p. 353, 401, 448.
Manacor, p. 353.
Mandorla, p. 100, 133.—
V. Auriola.
Manresa, p. 345, 515.
MANSI (Joan D.), p. 6, 14.
Mar Negre, p. 256.
Marc (Sant), p. 156, 376.—
V. Evangelistes.
Marcel (Sant), p. 405.
Marçal (Sant), p. 36.
MARGARITONE D'AREZZO,
p. 349.
Marguerida (Santa), p. 107,
109, 110, 111, 112, 113,
114, 115, 524.
Maria Mare de Déu, p. 6, 7,
24, 29, 30, 46, 49, 51, 52,
57, 100-106, 110, 116,
122, 147, 165, 168, 174,
178, 187, 193, 222, 258,
259, 261-267, 294, 299,
304, 328, 357, 384, 392,
413, 414, 415, 434, 456,
461, 462, 449, 503, 504,
505, 506, 507, 513-517,
529.—V. Anunciació, Ci-
cle de la Infància, Cruci-
fixió, Devallament de la
Creu, Assumpció, Mort de
Maria, Coronació, Esperit
Sant.
Maries (Tres), p. 392, 394.

- MARLE (Ramon Van), p. 506, 521, 524.
- Martí de Tours (Sant), p. 57, 66, 68, 69, 71-79, 81-85, 109, 141, 227, 231, 252, 253, 255, 346, 501, 502, 523.
- Martí (Gabriel), p. 66.
- Martí (Rei), p. 402.
- Martí (Infant), p. 400.
- MARTÍN (Enric), p. 526.
- MARTINELL (Cèsar), p. 482.
- MARUCCHI (Horaci), p. 512.
- Maryland*, p. 231.
- MAS (Arxiu), p. 39, 43, 44, 46, 48, 53, 55, 59, 61, 64, 65, 79, 82-84, 87, 89-91, 125, 127-131, 143, 145, 149, 151, 152, 163, 169, 171-173, 189, 191, 229, 245, 248-251, 294, 295, 300, 305, 308, 309, 311, 316-321, 339, 341, 346, 355, 405, 425, 426, 435, 444-447, 489.
- MASDEU (Josep), p. 361, 403, 404.
- MASSÓ I TORRENTS (Jaume), p. 30.
- Mataplana* (Sant Joan de), p. 155.
- Mateu (Sant), p. 92, 156, 161, 376, 421.—V. Evangelistes.
- Maties (Sant), p. 421.—V. Apòstols.
- Maure, p. 429, 430.
- Maurici (Sant), p. 470.
- Mave* (Santa Maria de) p. 48, 405.
- Maximià (Emperador), p. 470.
- MAYER (August L.), p. 10, 78, 85, 86, 100, 116, 117, 137, 148, 168, 174, 366, 369, 379, 380.
- Medea, p. 5.
- Melància, p. 433.
- Melcior, p. 122, 172, 258, 411.—V. Epifania, Reis.
- Mesos de l'any, p. 481, 530.
- Messies, p. 116, 123, 172.—V. Jesucrist.
- Mestres florentins, p. 404.
- Mestres grecs, p. 167.
- Mestres hispànics, p. 226.
- Metall, p. 531.
- MICHEL (André), p. 77.
- Michel* (Mont Saint), p. 525.
- Milà*, p. 34, 531.
- MILLAR (E. de), p. 516.
- Miniatures, p. 13.
- Minuci Timinià (Procònsol), p. 307.
- Miquel Arcàngel (Sant), p. 202, 205, 210, 215, 216, 300, 303, 362, 366, 422, 426, 427, 525, 527.—V. Arcàngels.
- Miquel II (Emperador), p. 6.
- MIRET I SANS (Joaquim), p. 494, 497.
- Mitra, p. 487, 489, 491.
- Moble pintat, p. 449.

- Moguda* (Santa Perpètua de la), p. 304.
 Moisés, p. 526.
 Monocromia, p. 449.
 MONSALVATGE (Francesc), p. 28, 33, 133, 494, 497.
 Monstres, p. 529, 530.
Montblanch, p. 404.
 Moncar, p. 527.
Montgrony (Sant Pere de), p. 210, 213.
 (Santa Maria de), p. 213.
Montserrat, p. 400.
 MORAGUES (Pere), p. 404.
 Morgades i Gili (Josep), p. 10.
 Mort de Crist, p. 392.— V. Jesucrist.
 Mort de la Mare de Déu, p. 188, 189, 191, 398, 516.
 Mosoll, p. 188, 504, 506, 507.
 Movibles (pintures), p. 5.— V. Pintura sobre fusta.
 Mozàrabes (Teixidors), p. 495.
Munic, p. 36, 349, 416.
Munts (Sant Llorenç dels), p. 18.
 MUÑOZ (Antoni), p. 6, 9, 10, 50, 67, 78, 85, 86, 100, 109, 116, 137, 142, 148, 155, 174, 181, 187, 188, 210, 213, 215, 247, 268, 349, 516, 531.
Mura, p. 504, 507, 517.
Múrcia, p. 494, 498.
Narbona, p. 357.
 Narcís (Sant), p. 399.
 Nasquir, p. 527.
 Natalici de Crist, p. 35, 47, 147, 168, 169, 171-174, 258, 266, 299, 332, 411, 505, 522.— V. Jesucrist.
 Naturalesa, p. 529.
Navarra, p. 67, 402.
 Neró (Emperador), p. 257, 334, 338.
 NEUSS (Wilhelm), 353.
New-York, p. 50, 51, 55, 513, 519.
Nicea (Concili de), p. 14.
 Nicèfor (Patriarca), p. 14.
 Nicetas, p. 14.
 Nicodemus, p. 134, 142, 392, 394, 513.— V. Descendiment de la Creu.
 Nicolau de Bari (Sant), p. 57, 67.
 NICOLAU D'OLWER (Lluís), p. 495.
 Nimbe crucífer, p. 92, 249, 384.
Nimes (Sant Gil de), p. 31.
 Noailles, Mariscal (Biblia del), p. 353.
Noruega, p. 363.
 Novíssims.— V. Judici, Infern i Glòria.
Nüremberg, p. 36.
Núria (Santuari), p. 456.
Odder, p. 402.
Oelst, p. 36.

- Oleguer (Sant), p. 489, 491.
 OLET O SAULET (Bernat),
   p. 403.
 Olimbri, p. 113.
 OLIVA (Bisbe i Abat), p. 30,
   358, 450.
Olot, p. 403.
 Omnipotent.—V. Pantocra-
   tor i Mà de l'Omnipotent.
 Oratori, p. 471.
Orense, p. 36.
 Orfebreria, p. 24.
Orient, p. 7.
 Orientals (Influències),
   p. 162.
 Oriol (Levita), p. 32.
 ORLANDO (Deodati), p. 416.
Orós, p. 380.
Oscà, p. 247, 252, 327, 346,
   349, 399, 426, 429.
 Oth (Sant), p. 398, 482,
   483.—V. Estendard.
 OUSPENSKI (Porfiri), p. 5.
Ovarra (Monestir), p. 405.
Oviedo, p. 34.
Palafrugell, p. 34.
 Paliotto, p. 34.
 Pallia rotata, p. 453.—
   V. Teixit.
 Pal·lis, p. 26, 27, 350.
Palma, p. 448.
 PALOL (Ramon de), p. 404.
 Pàmfil, p. 12.
 Panteleimon (Sant), p. 6.
 Pantocrator, p. 35, 36, 37,
   45, 49, 50, 71, 77, 78, 81,
   85, 92, 128, 134, 148, 167,
   226, 232, 248, 268, 269,
   365, 380, 389, 416, 449,
   476, 485, 500, 502, 503,
   513, 518, 529.
 PARASOLS I PI (Pau), p. 362.
 Pare Etern, p. 30.—V. Pan-
   tocrator.
París:
   Saint Denis, p. 515.
   Biblioteca Nacional, p. 353,
   518.
   Museu de les Arts Decora-
   tives, p. 67, 296, 349, 422,
   427, 430, 505, 508, 520,
   524, 527.
   Museu de Cluny, p. 34,
   486.
   Museu del Louvre, p. 4,
   402.
Parma, p. 37.
 Pasqual (Cònsol), p. 440.
 Passió de Crist, p. 142, 327-
   329, 331-333, 389, 403,
   404, 448, 508, 509.—
   V. Jesucrist.
Patràs, p. 138.
 Patriarques, 527.
 Patró (Cònsol), p. 283.
 Pau (Sant), p. 37, 134, 156,
   161, 194, 195, 197, 198,
   202, 203, 210, 211, 213,
   214, 257, 322, 338, 366,
   377, 380, 413, 414, 421,
   434, 440, 503, 524, 518,
   519.—V. Apòstols.
 PAULET (Gualcelm), p. 362.

- Pàusias, p. 5.
 Peanya d'altar, p. 63.
 PELLICER I PAGÈS (Josep M.),
 p. 30, 359.
 Pentecosta, p. 400.
 Pere (Sant), p. 32, 50, 81,
 92, 133, 156, 161, 194,
 195, 197, 198, 202, 203,
 207, 209, 210, 213, 226,
 256, 257, 299, 303, 322,
 333-338, 354, 366, 379,
 403, 414, 416, 434, 440,
 502, 503, 518, 519.—
 V. Apòstols.
 Pere II (Rei), p. 494, 495.
 Pere III (Rei), p. 399, 400,
 401.
 Peretallada (Guillem de),
 p. 133.
 Pergamí, p. 71.—V. Aper-
 gaminat.
 PERIS (Gonçal), p. 66.
 Perpètua (Santa), p. 304,
 305, 307, 308, 309, 310,
 311, 312.
Perpinyà, p. 361, 362, 495.
 (Arxiu dels Pirineus
 Orientals), p. 363, 401.
 PERPINYÀ (Joan), p. 401.
Perusa, p. 416.
 Pessebre, p. 505.—V. Jesu-
 crist.
 Peyre (Emili), p. 296.
Pi Joan (Josep), p. 44, 167,
 404.
 Pilat (Pons), p. 328, 453.
 Pintors musulmans, p. 473.
 Pintura mural, p. 11, 68.
 Sobre fusta, p. 3, 5, 7, 11.
 A la cera i a l'encàustic,
 p. 11, 12, 13, 14, 15.
 A l'oli, p. 466.
 Al tremp, p. 12, 15.
Pisa, p. 416.
Pistoia, p. 402.
Pla de Cabra, p. 507.
 Plandiura, Lluís (Col·lecció),
 p. 43, 45, 66, 67, 161,
 252, 253, 255, 257, 266,
 267, 300, 333, 366, 372,
 377, 379, 429, 465, 492,
 502, 506, 508, 518, 520,
 521, 525, 527, 529, 530,
 534.
Planès, p. 57, 58, 520.
 PLINI (Segon), p. 5, 15, 21,
 530.
Poblet, p. 357, 397.
Poitiers, p. 222.
 Policromia, p. 449.
 Pontífexs, p. 522.
 PORTER (A. KINGSLEY),
 p. 403.
 Praxíteles, p. 12.
 Presentació al Temple,
 p. 47, 174, 194, 507.—
 V. Jesucrist.
 Profetes, p. 30, 116, 117,
 119-124, 365, 366, 369,
 513-515, 526.—V. Ezequiel,
 Daniel, David, Isaïes, Jere-
 mies, Zacaries, etc.
 Proto (Sant), p. 433.
Pruit, p. 98.

- PUIG I CADAVALCH (Josep)**,
 p. 360, 365, 500.
PUIGGARÍ (Josep), p. 10, 63,
 68, 86, 100, 109, 113,
 116, 127, 148, 155, 174,
 181, 187, 279, 287, 495,
 496.
PUJADES (Jeroni), p. 31, 396,
 486.
PUJOL I TUBAU (Pere), p. 398.
Puntapeu d'altar, p. 63.
Purgatori, p. 219, 528.
Purificació de la Verge,
 p. 105, 398.—V. Maria.
- Queralt (Santa Coloma de)**,
 p. 504, 507.
Quern, p. 36.
Quidlinburg, p. 416.
Quintanadueñas, p. 501.
Quirc o Quirze (Sant),
 p. 291, 293-296, 523,
 524.
Quo Vadis?, p. 519.
- Rafel (Sant)**, p. 222, 515,
 525, 534.—V. Arcàngels.
RÀFOLS (Josep F.), p. 473.
RAMANAT (Bartomeu), p. 15.
Ramon Berenguer I, p. 29,
 31.
Ramon Guillem de Cerdanya,
 p. 397.
Ràvena, p. 522.
RAYMUNDUS (Magister),
 p. 403.
Reconditori, p. 395, 461.
- Redemptor**, p. 415, 416,
 419.—V. Jesucrist.
Reis Màgics, p. 47, 121, 147,
 172, 179, 193, 258, 413,
 415, 506.
Retaule, p. 395-406.
Retaulet, p. 471.
Retrat, p. 3, 5, 12, 13.
Rhodes, p. 15.
Rhone, p. 37.
RIAÑO (Joan Facundo),
 p. 493, 494, 495.
Ribagorça, p. 405.
RIBERA (Julià), p. 494, 527.
Ribes, p. 57, 202, 369, 372.
Ricart (Sagrístà), p. 497.
Riculf (bisbe), p. 494.
RICHERT (Gertrudis), p. 10,
 78, 85, 86, 100, 109, 116,
 127, 137, 142, 148, 155,
 156, 162, 168, 174, 181,
 187, 188, 194, 202, 210,
 236, 247, 279, 287, 293,
 312, 366, 369, 416, 421,
 434.
Rigol, p. 462.
Ripoll, p. 30, 358, 396, 503,
 519, 526, 529, 534.
Rius del Paradís, p. 480.
ROCA (Josep M.), p. 400.
Roda de Ribagorça, p. 471,
 492, 495, 504, 505, 507,
 508.
Roda (Sant Pere de), p. 353,
 363.
RODÓN (Camil), p. 475.
ROGER (Teòfil), p. 18, 24.

- ROHAULT DE FLEURY (Carles),
p. 32, 34.
- ROIG I JALPÍ (Fra Joan Gaspar), p. 30.
- Roma*, p. 7, 334.
- Laterà, p. 440.
- Santa Maria la Major,
p. 517.
- Santa Maria Antica, p. 11,
512.
- Sant Valentí, p. 512.
- Biblioteca Vaticana, p. 353.
- Rosenheim*, p. 416.
- Rosselló*, p. 397.
- ROULIN (Eugeni), p. 36, 402.
- Rovira (Joan de), p. 362.
- RUBIÓ I LLUCH (Antoni),
p. 398, 496, 497.
- Romania* (Draps de), p. 495.
- Run* (Conca del), p. 252.
- RUPIN (E.), p. 36.
- Sadurní** (Sant), p. 148, 149,
151-155, 523.
- Sagars*, p. 142, 507, 509.
- SAGLIO (Eduard), p. 5.
- Sagrada Família, p. 304.—
V. Jesucrist, Maria, Josep.
- Sagunto*, p. 473.
- Sähl*, p. 36, 402.
- Salas* (Mare de Déu de),
p. 400.
- Salerno*, p. 36.
- Salvador, p. 7, 28, 38, 44.—
V. Jesucrist.
- Salla (Arnau), p. 31, 32.
- Salla (Bisbe d'Urgell), p. 472.
- Sampedor*, p. 503.
- Samsó, p. 480.
- Sància d'Urgell, p. 497.
- SANCHIS I SIVERA (Josep),
p. 66, 344, 400.
- SANPERE I MIQUEL (Salvador),
p. 363.
- Sant Sadurní (Guillem de),
p. 32.
- Santa Pau*, p. 403.
- Santes Creus* (Monestir),
p. 473.
- Sants, p. 57, 449, 517-520.
- Saragossa*, p. 35.
- Sarcòfac, p. 3.
- Sarroca* (Sant Martí), p. 415.
- SARTHOU I CARRERES (Carles),
p. 344.
- Satur, p. 310.
- SEKNAASE, p. 67.
- SEDA (Mino de), p. 355.
- Selva del Mar*, p. 52.
- Selles pintades, p. 472.
- Seniofred (Levita), p. 496.
- Sepeli de Jesús, p. 67, 142,
394, 398, 509.—V. Jesu-
crist.
- Septimi Sever (Emperador),
p. 307.
- Septuagèsima, p. 28.
- Sergi (Sant), p. 6.
- Serpentines, p. 161.—
V. Flora.
- SERRA (F.), p. 203, 205, 259,
261, 262, 263, 264, 265,
323, 325, 326, 347, 377,
441.

- SERRA I ABELLÍ (Martí),
p. 34.
Serrabona, p. 396.
Sescorts (Sant Martí), p. 109.
Seu d'Urgell, p. 492, 493.
Sèvres Deux, p. 37.
Si d'Abraham.—V. Abraham.
Siena, p. 67, 349, 416.
SIENA (Guido de), p. 416.
SIENA (Ugolino de), p. 416.
Sieso (Mont de), p. 426.
Silos (Monestir de), p. 36, 402.
Símbols dels Evangelistes,
p. 49, 134, 162, 226, 266, 346, 389, 396.—V. Joan, Lluç, Marc, Mateu.
Simeó (Sant), p. 105, 174, 194, 507.
Simó Cireneu, p. 328.
Simó el Màgic, p. 257, 334, 519.
Simó (Sant), p. 156, 161, 416, 421.
Sinai (Monestir de), p. 5.
Siponto (Santuari de), p. 426.
Sisebut (Bisbe), p. 213.
Sisini, p. 256.
Sixt (Sant), p. 92, 99, 314, 440.
Sobrecels, p. 362.—V. Cimboris.
Soest, p. 97, 416.
Sol, p. 333, 481, 512, 529.
Solesmes, p. 36.
Soler (Arnau de), p. 354, 357.
Soler i March (Alexandre),
p. 345, 347, 525.
Soler i Palet (Josep),
p. 456.
Soli, p. 501, 514, 518, 530.
Solsona, p. 10, 66, 143, 145, 147, 168, 231, 312, 313, 333, 394, 443-448, 501, 504, 506, 507, 509, 512, 520, 522, 526.
So'n Parelló, p. 353.
Sopar (Sant), p. 300, 327, 376, 509, 510.—V. Jesucrist.
Sòria, p. 360.
Stips d'altar, p. 235.
Stroddetorp, p. 36.
Suècia, p. 36.
Surriguerola (Sant Miquel de), p. 300.
Sydon (Eckart von), p. 109, 116.
Tabernoles (Sant Sadurní de),
p. 66, 380, 421.
Tabula, p. 4, 26-36, 375.
Tadeu (Sant Judes), p. 519.
Tabull (Sant Climent de),
p. 44, 255, 256, 408.
—(Santa Maria de), p. 38, 43, 520.
Tamarit, p. 434.
Tapís, p. 476, 477-482, 496, 530.
TARASCÓ (Ripoll), p. 553.
Tarima d'altar, p. 63.
Tarragona (Catedral), p. 34,

- 37, 39, 502, 507, 509,
513, 522, 529, 534.
Tàrrega, p. 52.
Tartària (Draps de), p. 496.
Taulella, p. 7.
Tebea (Llegió). — V. Candi
(Sant).
Tecla (Santa), p. 37, 39,
524.
Teguri, p. 351-363.
TEIXIDOR (Fra Josep), p. 400.
Teixinat, p. 389, 394. —
V. Cimborig.
Teixit, p. 475, 491-498.
Teixits d'Alexandria. —
V. *Alexandria*.
Temes iconogràfics, p. 499,
530.
Temps, p. 530.
Teodora, p. 256.
TEODORET (Bisbe), p. 7, 476.
TEÒFIL, p. 16, 20.
Terrassa, p. 396, 456, 461,
462.
TERTULIÀ, p. 528.
Testament (Nou), p. 304. —
V. Antic.
Tetramorfe, p. 38, 137, 376.
— V. Símbols dels Evan-
gelistes.
Tiber, p. 433.
TIMOR (Guillem), p. 404.
Tissús, p. 492.
Tolosa, p. 148, 525.
Tomàs (Sant), p. 156, 166,
416, 420. — V. Apòstols.
Torpe, p. 363.
Torrella (Pere de), p. 46.
TORRENTS, p. 361.
Tortosa, p. 67.
Tosses, p. 202, 366, 527,
529.
Totpoderós, p. 133, 161, 162,
235. — V. Pantocrator.
Tradicció romana, p. 288.
Trajà (Emperador), p. 256,
268.
Tresserres, p. 247, 252.
Tuscus, p. 17.
Urbà (Papa), p. 288.
Urceol (Pere), p. 31.
Urgell (Santa Maria de),
p. 28, 31, 32, 33, 213,
353, 360, 365, 380, 398,
498.
(Sant Miquel), p. 133, 372.
(Sant Pere), p. 360, 361.
Ursula (Santa), p. 429, 430.
Urtg, p. 300, 492, 527.
- Vaixella de fusta policromada**,
p. 472.
València, p. 338, 400, 401,
493, 526.
Valeri (Sant), p. 66, 426,
492, 493.
Valerià, p. 288.
Valltarga o *Valldarga*, p. 163,
519.
Vallès (Sant Cugat del), p. 28,
46, 456, 467, 469, 471,
473, 492, 503, 504, 505,
507, 508, 509, 514, 517,
526, 527.

- VALLS I TABERNER (Ferran),
p. 357.
Venècia, p. 31, 402.
(Draps de), p. 495.—
V. Teixits.
Vents, p. 480.
VENTURI (Adolf), p. 34, 37,
67, 349, 501.
Verdú, p. 473.
Vezelay, p. 524.
Vicens (Sant), p. 66, 236,
245, 247-252, 349, 426,
429, 523.
Victòria (Santa), p. 345, 347,
353, 221, 525.
Vidrà, p. 219.
Vich:
Arxiu Capitular, p. 27, 28,
32, 38, 68, 471, 472, 494,
497, 498.
Museu Episcopal, p. 10,
23, 24, 41, 47, 48, 66, 68,
69, 72-77, 86, 93-99, 100-
109, 111-124, 135-141,
148-155, 157, 174, 175-
185, 187, 194-201, 207-
215, 217-225, 268-286,
301-304, 366-375, 384,
385, 387, 389, 402, 403,
404, 453, 456, 457, 459,
463, 465, 466, 469, 487,
492, 493, 501, 502, 503,
505-509, 514, 518, 521,
522-524, 526, 534.
Vilabertran, p. 357.
Vilac, p. 503.
Vilalta (Joan), p. 213.
Vilanova (Berenguer de),
p. 472.
Vilanova i Geltrú, p. 49.
VILARÓ (Joan), p. 109.
VILLANUEVA (Jaume), p. 28,
29, 30, 213, 362, 363,
400-401, 494, 495-497.
VINTRÓ (Juli), p. 47.
Vinyoles de Portabella, p. 389.
Visitació de la Verge, p. 35,
147, 171, 179, 193, 333,
407-409, 411, 504, 515.—
V. Maria.
VIVES I ESCUDERO (Antoni),
p. 52, 421.
VOAUX (Léon), p. 519, 524.
Volta baida, p. 354.
VORAGINE (Jaume de), p. 429.
WALTERS (Henry), p. 227,
231.
Worms, p. 67.
WULFF (Oscar), p. 6.
Xàtiva, p. 494.
Xipre, p. 495, 496.
Zacaries, p. 124, 327, 526,
527.
Zebedeu, p. 443.

TAULA DE FIGURES O GRAVATS

	Pàgs.
Fig. 1.—Pal·li marmori de Santa Tecla, (Catedral de Tarragona)	39
Fig. 2.—Pal·li de fusta esculpida, (Museu Episcopal de Vich)	41
Fig. 3.—Pal·li de fusta esculpida, (Santa Maria de Tahull)	43
Fig. 4.—Pal·li de fusta esculpida, (Col·lecció Oleguer Junyent)	44
Fig. 5.—Pal·li de fusta esculpida, (Museu Diocesà de Lleida)	46
Fig. 6.—Pal·li de fusta esculpida, (Museu Episcopal de Vich)	48
Fig. 7.—Pal·li amb relleu de pasta guixosa, (Museu de la Ciutadella de Barcelona)	53
Fig. 8.—Pal·li amb relleu de pasta guixosa, (Metropolitan Museum of Art, de New-York)	55
Fig. 9.—Pal·li amb relleu de pasta guixosa, (Museu de la Ciutadella de Barcelona)	59
Fig. 10.—Pal·li amb relleu de pasta guixosa, (Museu de la Ciutadella de Barcelona)	61
Fig. 11.—Detall del pal·li anterior	64
Fig. 12.— " " " "	65
Fig. 13.—Pal·li de Sant Martí de Tours, (Museu Episcopal de Vich).	69
Fig. 14.—Detall del pal·li anterior	72
Fig. 15.— " " " "	73
Fig. 16.— " " " "	74
Fig. 17.— " " " "	75

	<u>Pàgs.</u>
Fig. 18.—Detall del pal·li anterior	76
Fig. 19.— " " " "	77
2 Fig. 20.—Pal·li dels Apòstols i de Sant Martí, (Mus. Ciutat. Barna.)	79
Fig. 21.—Detall del pal·li anterior	82
Fig. 22.— " " " "	83
Fig. 23.— " " " "	84
3 Fig. 24.—Pal·li dels Dotze Apòstols, (Mus. Ciutat. Barna.)	87
Fig. 25.—Detall del pal·li anterior	89
Fig. 26.— " " " "	90
Fig. 27.— " " " "	91
4 Fig. 28.—Pal·li de Sant Llorenç (Mus. Epis. de Vich.)	93
Fig. 29.— " " " "	95
Fig. 30.— " " " "	96
Fig. 31.— " " " "	97
Fig. 32.— " " " "	98
Fig. 33.— " " " "	99
5 Fig. 34.—Pal·li de la Mare de Déu, (Mus. Epis. de Vich)	101
Fig. 35.—Detall del pal·li anterior	103
Fig. 36.— " " " "	104
Fig. 37.— " " " "	105
Fig. 38.— " " " "	106
6 Fig. 39.—Pal·li de Santa Marguerida, (Mus. Epis. de Vich)	107
Fig. 40.—Detall del pal·li anterior	111
Fig. 41.— " " " "	112
Fig. 42.— " " " "	114
Fig. 43.— " " " "	115
7 Fig. 44.—Pal·li dels Sis Profetes, (Mus. Epis. de Vich)	117
Fig. 45.—Detall del pal·li anterior	119
Fig. 46.— " " " "	120
Fig. 47.— " " " "	121
Fig. 48.— " " " "	122
Fig. 49.— " " " "	123
Fig. 50.— " " " "	124

	<u>Pàgs.</u>
8 Fig. 51.—Pal·li dels Dotze Apòstols, (Col·lecció de Santiago Espona)	125
Fig. 52.—Detall del pal·li anterior	127
Fig. 53.— " " " "	128
Fig. 54.— " " " "	129
Fig. 55.— " " " "	130
9 Fig. 56.—Pal·li de Sant Esteve (Parròquia de Llanàs)	131
10 Fig. 57.—Pal·li de Sant Andreu, (Mus. Epis. de Vich)	135
Fig. 58.—Detall del pal·li anterior	138
Fig. 59.— " " " "	139
Fig. 60.— " " " "	140
Fig. 61.— " " " "	141
11 Fig. 62.—Pal·li d'Adam i Eva, (Museu Diocesà de Solsona)	143
12 Fig. 63.—Pal·li de l'Adoració dels Reis, (Mus. Diocesà de Solsona)	145
13 Fig. 64.—Pal·li de Sant Sadurní, (Mus. Epis. de Vich)	149
Fig. 65.—Detall del pal·li anterior	151
Fig. 66.— " " " "	152
Fig. 67.— " " " "	153
Fig. 68.— " " " "	154
14 Fig. 69.—Pal·li de l'Angel, (Mus. Epis. de Vich)	157
15 Fig. 70.—Pal·li dels Dotze Apòstols, (Mus. Ciutad. Barna.)	159
16 Fig. 71.—Pal·li del Martiri de Sant Andreu, (Mus. Ciutad. Barna.)	163
Fig. 72.—Detall del pal·li anterior	165
Fig. 73.— " " " "	166
17 Fig. 74.—Pal·li de la Nativitat de Crist, (Mus. Ciutad. Barna.)	169
Fig. 75.—Detall del pal·li anterior	171
Fig. 76.— " " " "	172
Fig. 77.— " " " "	173
18 Fig. 78.—Pal·li de la Fugida a Egipte, (Mus. Epis. de Vich)	175
Fig. 79.—Detall del pal·li anterior	177

	<u>Pàgs.</u>
Fig. 80.—Detall del pal·li anterior	179
Fig. 81.— " " " "	180
Fig. 82.— " " " "	181
19 Fig. 83.—Pal·li de la Coronació de la Verge, (Mus. Epis. de Vich)	183
20 Fig. 84.—Pal·li dels Set Dons de l'Esperit Sant, (Mus. Epis. de Vich)	185
21 Fig. 85.—Pal·li de la Mort de la Mare de Déu, (Museu de la Ciutadella de Barcelona).	189
22 Fig. 86.—Pal·li de la Mort de la Mare de Déu, (Museu de la Ciutadella de Barcelona)	191
23 Fig. 87.—Pal·li de Sant Pere i Sant Pau, (Museu Episcopal de Vich).	195
Fig. 88.—Detall del pal·li anterior	197
Fig. 89.— " " " "	198
24 Fig. 90.—Pal·li del Judici de les Animes, (Museu Episcopal de Vich).	199
Fig. 91.—Detall del pal·li anterior	201
25 Fig. 92.—Pal·li de Sant Pere, una ànima i Sant Pau, (Col·lecció Ròmul Bosch i Catarineu).	203
26 Fig. 93.—Pal·li de Sant Miquel Arcàngel judicant les ànimes, (Col·lecció Ròmul Bosch i Catarineu).	205
27 Fig. 94.—Pal·li de Sant Pere, (Museu Epis. de Vich).	207
Fig. 95.—Detall del pal·li anterior	209
28 Fig. 96.—Pal·li de Sant Pau, (Museu Epis. de Vich).	211
Fig. 97.—Detall del pal·li anterior	214
29 Fig. 98.—Detall d'un pal·li de Sant Miquel Arcàngel, (Museu Episcopal de Vich).	215
30 Fig. 99.—Detall d'un pal·li de Sant Miquel Arcàngel, (Museu Episcopal de Vich).	216
31 Fig. 100.—Pal·li de Sant Hilari, (Mus. Epis. de Vich).	217
Fig. 101.—Detall del pal·li anterior	220
Fig. 102.— " " " "	221
Fig. 103.— " " " "	223
Fig. 104.— " " " "	224

	<u>Pàgs.</u>
Fig. 105.—Detall del pal·li anterior	225
32 Fig. 106.—Pal·li de Sant Martí, (Col·lecció Mr. Henry Walters).	227
33 Fig. 107.—Pal·li de Sant Llorenç, (Museu de la Ciutadella de Barcelona).	229
Fig. 108.—Detall del pal·li anterior	233
Fig. 109.— " " " "	234
34 Fig. 110.—Pal·li dels Vuit Apòstols, (Museu de la Ciutadella de Barcelona).	237
35 Fig. 111.—Pal·li dels Vuit Apòstols, (Museu de la Ciutadella de Barcelona).	239
36 Fig. 112.—Pal·li dels Tres Apòstols, (Mus. de la Ciutadella de Barcelona).	241
37 Fig. 113.—Pal·li de l'Assumpció, (Museu de la Ciutadella de Barcelona).	243
38 Fig. 114.—Pal·li de Sant Vicens, Diaca i Màrtir, (Museu Diocesà de Lleida).	245
Fig. 115.—Detall del pal·li anterior	248
Fig. 116.— " " " "	249
Fig. 117.— " " " "	250
Fig. 118.— " " " "	251
39 Fig. 119.—Pal·li de Sant Martí, (Col·lecció Plandiura).	253
40 Fig. 120.—Pal·li de la Mare de Déu de la Llet, (Col·lecció Ròmul Bosch i Catarineu).	259
Fig. 121.—Detall del pal·li anterior	261
Fig. 122.— " " " "	262
Fig. 123.— " " " "	263
Fig. 124.— " " " "	264
Fig. 125.— " " " "	265
41 Fig. 126.—Pal·li de Santa Cristina, (Museu Episcopal de Vich).	169
Fig. 127.—Detall del pal·li anterior	171
Fig. 128.— " " " "	172
Fig. 129.— " " " "	173
Fig. 130.— " " " "	174
Fig. 131.— " " " "	175

	<u>Pàgs.</u>
Fig. 132.—Detall del pal·li anterior	176
42 Fig. 133.—Pal·li de Sant Cebrià, (Museu Episcopal de Vich).	177
Fig. 134.—Detall del pal·li anterior	279
Fig. 135.— " " " "	280
Fig. 136.— " " " "	281
Fig. 137.— " " " "	282
Fig. 138.— " " " "	283
Fig. 139.— " " " "	284
Fig. 140.— " " " "	285
Fig. 141.— " " " "	286
43 Fig. 142.—Pal·li de Santa Cecília, (Museu de la Ciutadella de Barcelona).	289
44 Fig. 143.—Pal·li de Sant Quirze i Santa Julita, (Museu de la Ciutadella de Barcelona).	291
Fig. 144.—Detall del pal·li anterior	294
Fig. 145.— " " " "	295
45 Fig. 146.—Pal·li de Sant Andreu, (Museu de les Arts Decoratives de París).	297
46 Fig. 147.—Fragments d'un pal·li amb la Fugida a Egipte, (Museu Episcopal de Vich).	301
47 Fig. 148.—Pal·li de Santa Perpètua, (Museu Diocesà de Barcelona).	305
Fig. 149.—Detall del pal·li anterior	308
Fig. 150.— " " " "	309
Fig. 151.— " " " "	311
48 Fig. 152.—Pal·li de Sant Llorenç, (Museu Diocesà de Solsona).	313
49 Fig. 153.—Pal·li dels Dotze Apòstols, (Mus. Diocesà de Lleida).	316 i 317
Fig. 154.—Detall del pal·li anterior	319
Fig. 155.— " " " "	320
Fig. 156.— " " " "	321
50 Fig. 157.—Pal·li de Sant Joan Baptista, (Col·lecció Ròmul Bosch i Catarineu)	323
Fig. 158.—Detall del pal·li anterior	325

	<u>Pàgs.</u>
Fig. 159.—Detall del pal·li anterior	326
51 Fig. 160.—Pal·li de la Passió de Crist, (Museu de la Ciutadella de Barcelona).	329
Fig. 161.—Detall del pal·li anterior	331
Fig. 162.— " " " "	332
52 Fig. 163.—Pal·li de Sant Pere, (Museu del Parc del Cinquantenari de Brussel·les).	333
Fig. 164.—Detall del pal·li anterior	335
Fig. 165.— " " " "	336
Fig. 166.— " " " "	337
53 Fig. 167.—Pal·li de Sant Antoni i Sant Bartomeu, (Església de la Sang, de Lliria).	339
54 Fig. 168.—Pal·li de Sant Jaume Apòstol, (Església de la Sang, de Lliria).	341
55 Fig. 169.—Pal·li de Santa Victòria, (Col·lecció Alexandre Soler i March)	347
Fig. 170.—Edícol protegint l'altar, (Comentari a l'Apocalipsis de Beatus. Arxiu Capitular de Girona).	355
Fig. 171.—Cimbori dels Vuit Angels, (Museu Episcopal de Vich).	367
Fig. 172.—Detall del cimbori anterior.	370
Fig. 173.— " " " "	371
Fig. 174.—Part del cimbori dels Quatre Evangelistes, (Museu Episcopal de Vich).	373
Fig. 175.—Detall del cimbori anterior	375
Fig. 176.—Cimbori de Sant Pau Apòstol, (Col·lecció Plandiura).	377
Fig. 177.—Cimbori dels Quatre Angels, (Museu de la Ciutadella de Barcelona).	381
Fig. 178.—Detall del cimbori anterior.	383
Fig. 179.—Cimbori amb sa cresteria, (Museu Episcopal de Vich).	385
Fig. 180.—Ornamentació d'una biga de cimbori, (Museu Episcopal de Vich).	387

	Pàgs.
Fig. 181.—Detall d'una biga de cimbori, (Museu de la Ciutadella de Barcelona).	390
Fig. 182.—Detall d'una biga de cimbori, (Museu de la Ciutadella de Barcelona).	301
Fig. 183.—Detall de la biga anterior.	302
Fig. 184.— " " " "	303
Fig. 185.— " " " "	304
Fig. 186.—Retaule d'Ovarra	405
Fig. 187.—Retaule de l'Anunciació i la Visitació, (Par-ròquia d'Anguistrina).	409
Fig. 188.—Detall del retaule de l'Infància de Crist, (Museu Provincial de Barcelona).	411
Fig. 189.—Detall del retaule de l'Infància de Crist, (Museu Provincial de Barcelona)	412
Figs. 190, 191, 192 i 193.—Fragments d'un retaule de la Mare de Déu i l'Epifania i Sant Pere i Sant Pau, (Museu de la Ciutadella de Barcelona).	414
Fig. 194.—Retaule de l'Anunciació i l'Epifania, (Col·lecció Ròmul Bosch i Catarineu).	417
Fig. 195.—Retaule del Redemptor entre els Dotze Apòstols, (Col·lecció Amatller).	419
Fig. 196.—Retaule dels Nou Sants Bisbes, (Museu de la Ciutadella de Barcelona).	423
Fig. 197.—Detall del retaule anterior.	425
Fig. 198.—Retaule de Sant Miquel Arcàngel, (Museu de les Arts Decoratives de París).	427
Fig. 199.—Retaule de Santa Eugènia, (Museu de les Arts Decoratives de París).	431
Fig. 200.—Retaule de Sant Domènec, (Museu de la Ciutadella de Barcelona).	435
Fig. 201.—Detall del retaule anterior.	437
Fig. 202.— " " " "	438
Fig. 203.— " " " "	439
Fig. 204.—Retaule de Santa Llúcia, (Col·lecció Ròmul Bosch)	441

	<u>Pàgs.</u>
Fig. 205.—Detall del retaule de la Traslació de les relíquies de Sant Jaume el Major, (Museu Diocesà de Solsona)	444
Fig. 206.—Detall del retaule anterior.	445
Fig. 207.— " " " "	446
Fig. 208.— " " " "	447
Fig. 209.—Crucifix-Majestat, (Museu de la Ciutadella de Barcelona)	451
Fig. 210.—Detall del Crucifix-Majestat, anterior	254
Fig. 211.— " " " "	255
Fig. 212.—Crucifix-Majestat, (Museu Epis. de Vich)	457
Fig. 213.—Crucifix (Museu Episcopal de Vich)	459
Fig. 214.—Mare de Déu, (Museu Soler i Palet de Terrassa).	461
Fig. 215.—Detall de la decoració d'una Mare de Déu, (Museu Soler i Palet de Terrassa).	462
Fig. 216.—Arqueta-Sagrari, (Mus. Episcopal de Vich).	463
Fig. 217.—Arca-Reliquier, (Museu Provincial de Barcelona)	467
Fig. 218.—Arca-Reliquier, (Museu Provincial de Barcelona)	469
Figs. 219 i 220.—Arca-Reliquier, (Museu Provincial de Barcelona).	470
Fig. 221.—Tapiç de la Creació, (Catedral de Girona).	477
Fig. 222.—Estendard de Sant Oth, (Museu de la Ciutadella de Barcelona).	483
Fig. 223.—Brodats del Canigó, (Museu de Cluny a París)	486
Fig. 224.—Mitra de Sant Bernat Calvó, (Museu Episcopal de Vich).	487
Fig. 225 i 226.—Mitra de Sant Oleguer, (Catedral de Barcelona).	489
Fig. 227.—Sant Sopar, (Detall d'un pal·li del Museu de la Ciutadella de Barcelona)	510
Fig. 228.—El Lavatori, (Detall d'un pal·li del Museu de la Ciutadella de Barcelona)	511

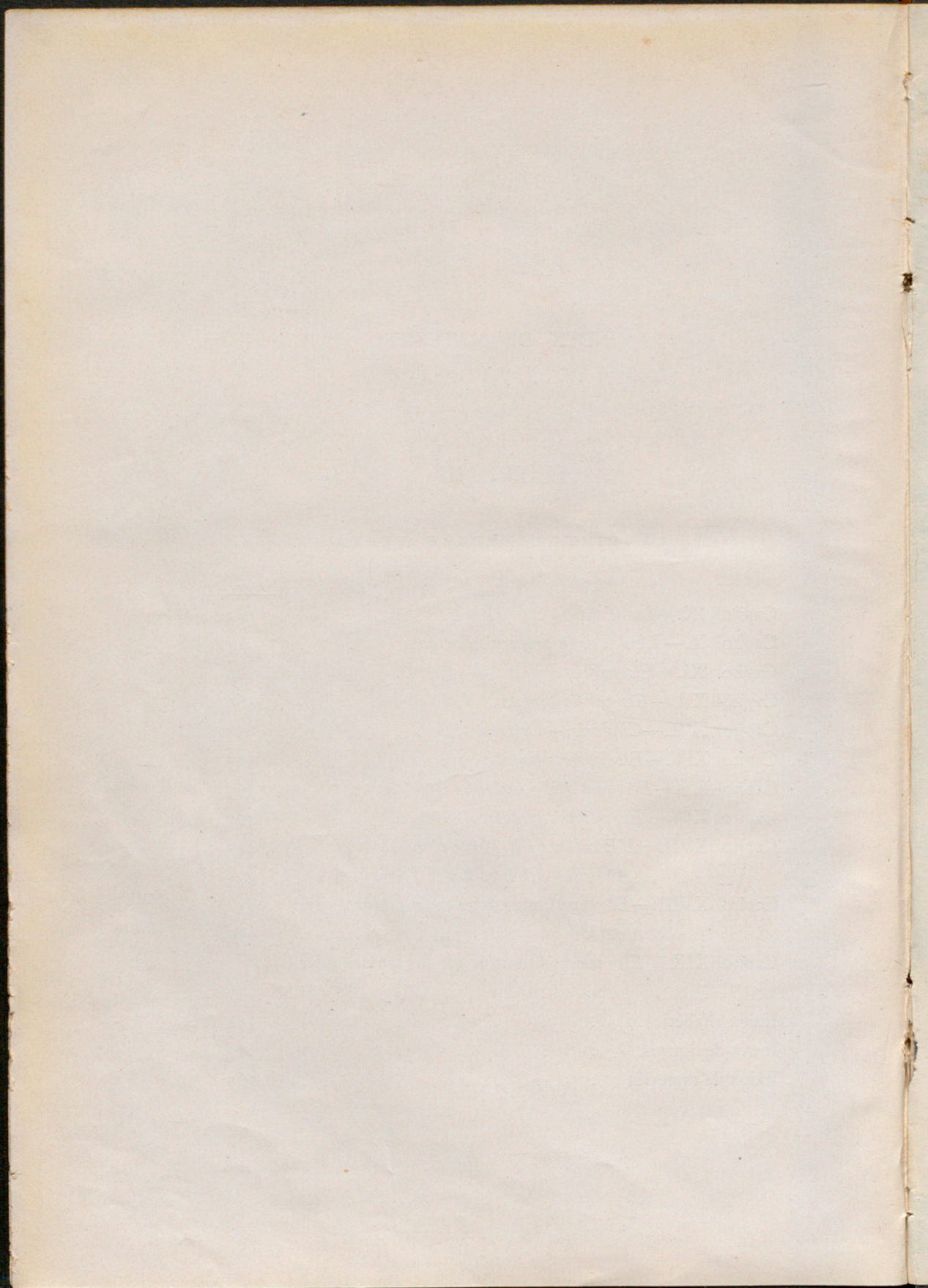
INDEX DE MATÈRIES

LLIBRE III

LA PINTURA SOBRE FUSTA

	Pàgs.
Capítol IX.— <i>La Tradició</i>	3
Capítol X.— <i>Tècnica de la pintura sobre taula</i>	11
Capítol XI.— <i>Els pal·lis d'altar</i> .— <i>Orígens</i>	26
Capítol XII.— <i>Els pal·lis pintats</i>	68
Capítol XIII.— <i>Cimboris</i> .— <i>Orígens</i>	351
Capítol XIV.— <i>Els cimboris pintats</i>	365
Capítol XV.— <i>Els retaules</i> .— <i>Orígens</i>	395
Capítol XVI.— <i>Els retaules pintats</i>	407
Capítol XVII.— <i>L'Escultura i el Moble pintat</i>	449
<i>Addició</i> .— <i>El Brodat i el Teixit</i>	475
Capítol XVIII.— <i>Els temes iconogràfics en la pintura sobre taula</i>	499
Capítol XIX.— <i>Els temes decoratius en la pintura sobre fusta</i>	
Índex alfabètic	531
Índex de figures.	537
Índex de matèries	569

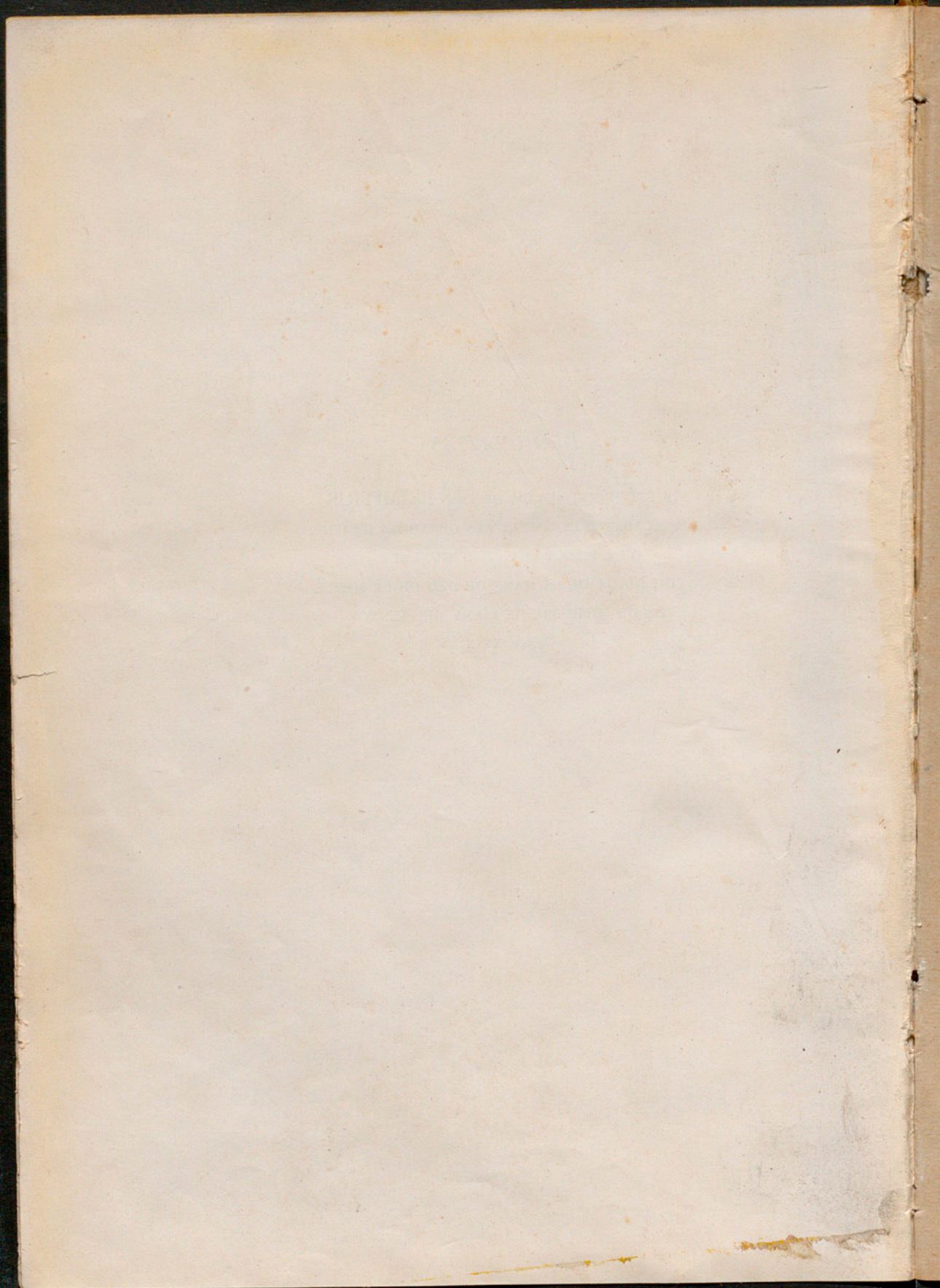

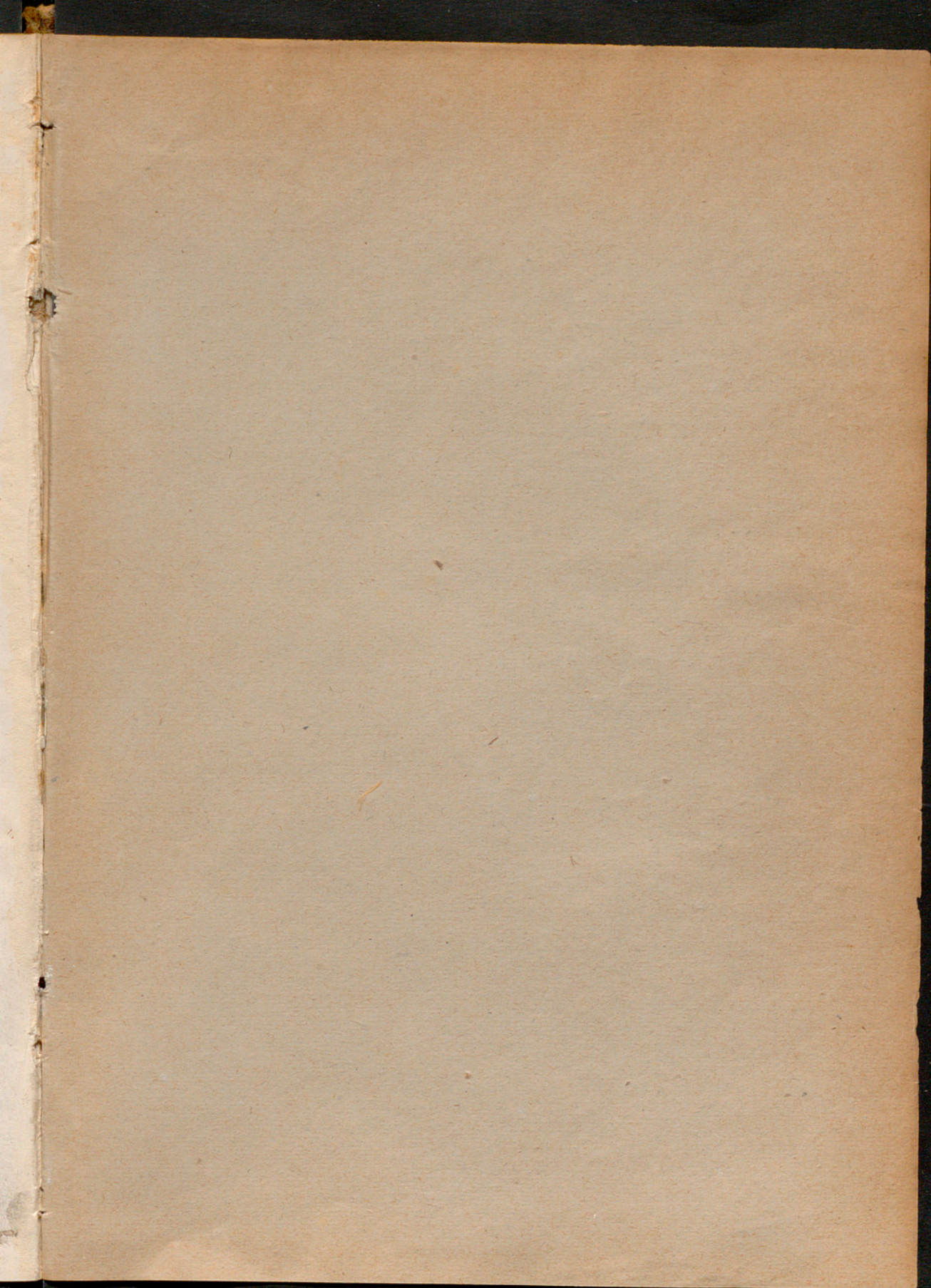
DEO GRATIAS

AQUEST SEGON VOLUM DE ELS PRIMITIUS,
S'ÉS ACABAT D'ESTAMPAR ALS OBRADORS GRÀFICS
D'EN PERE BAS VICH D'IGUALADA,
AVUI, DIADA DE LA MARE DE DÉU DE LA MERCÈ
24 DE SETEMBRE DE L'ANY DEL SENYOR
M.CM.XXIX

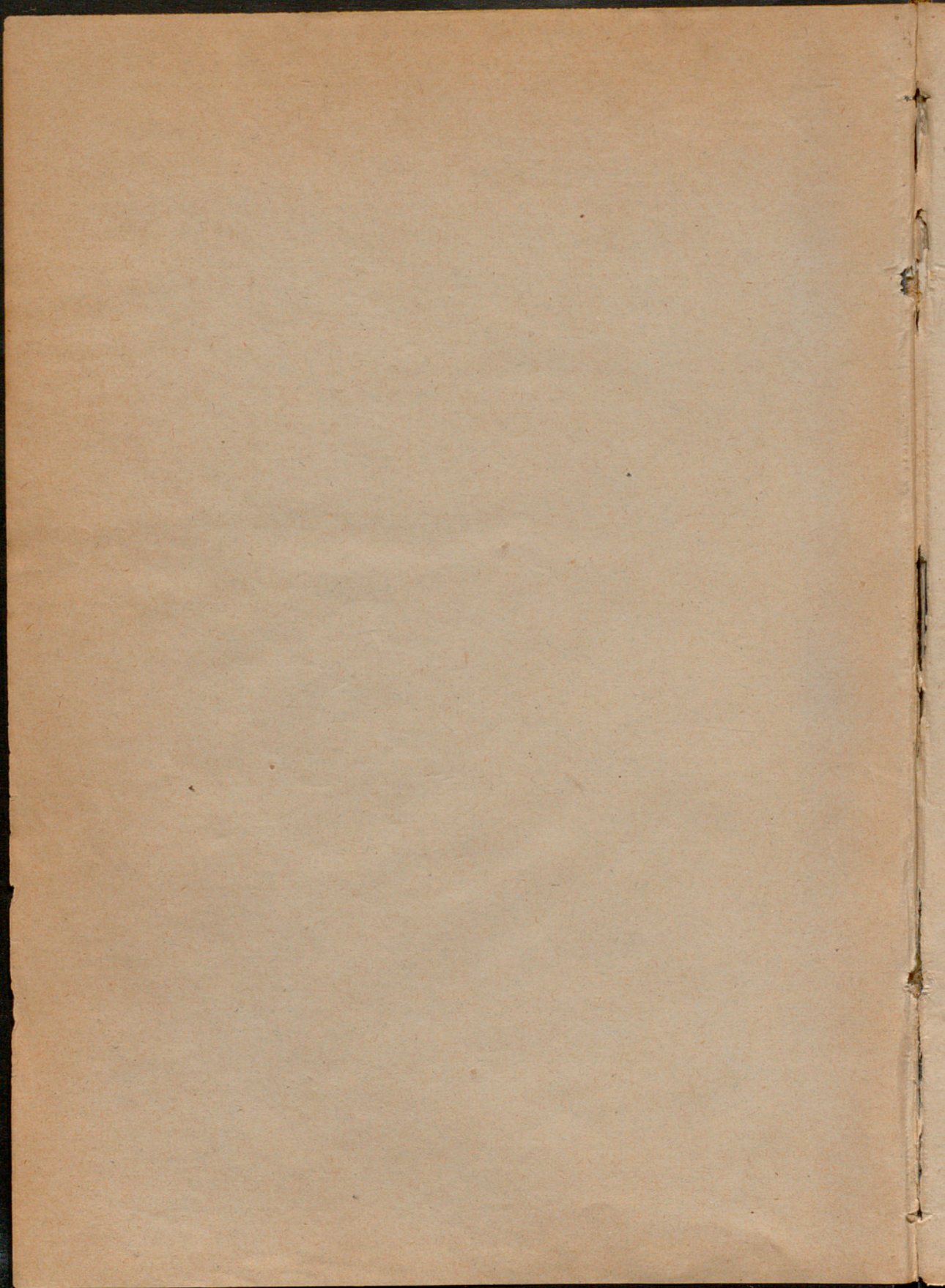

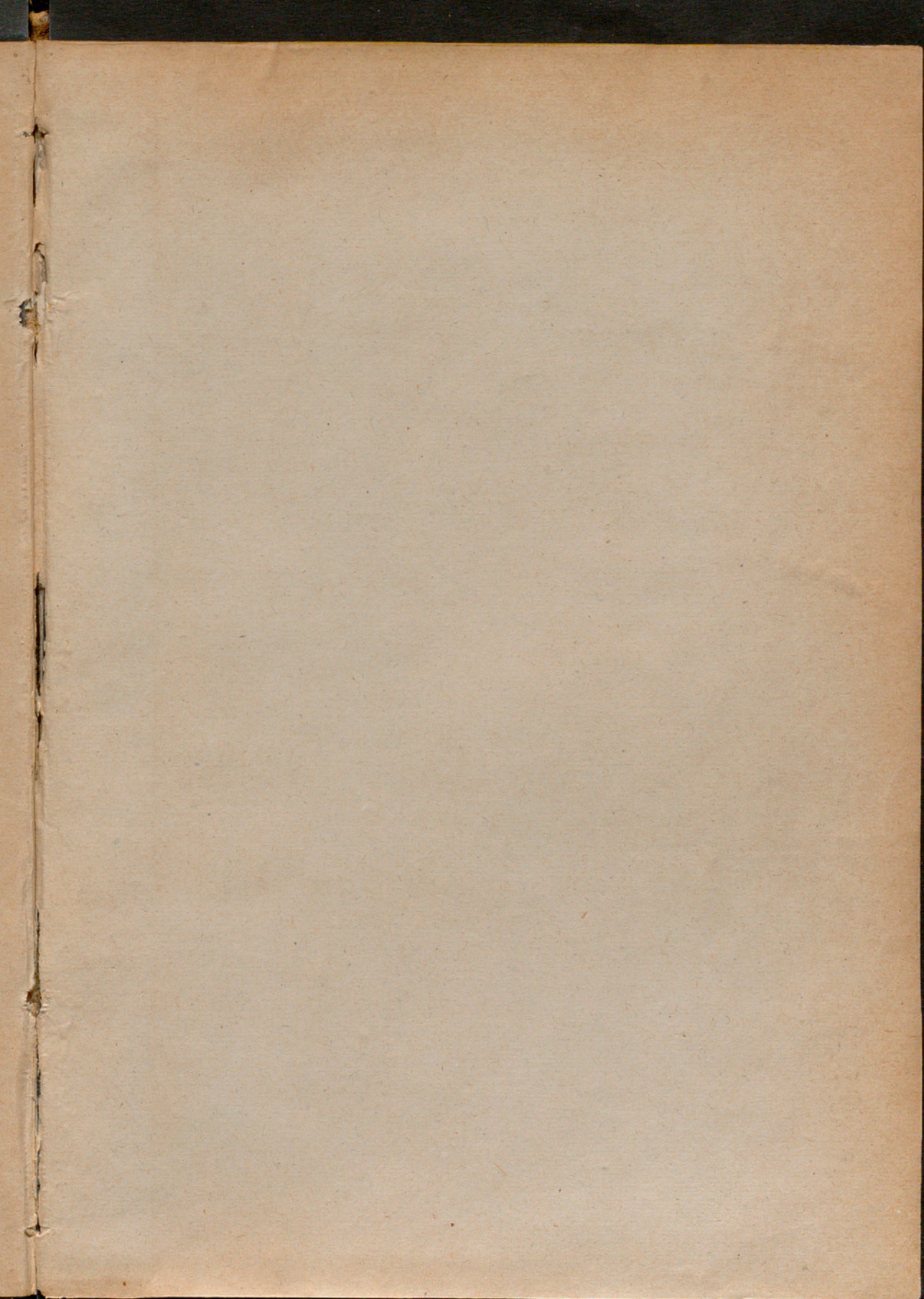

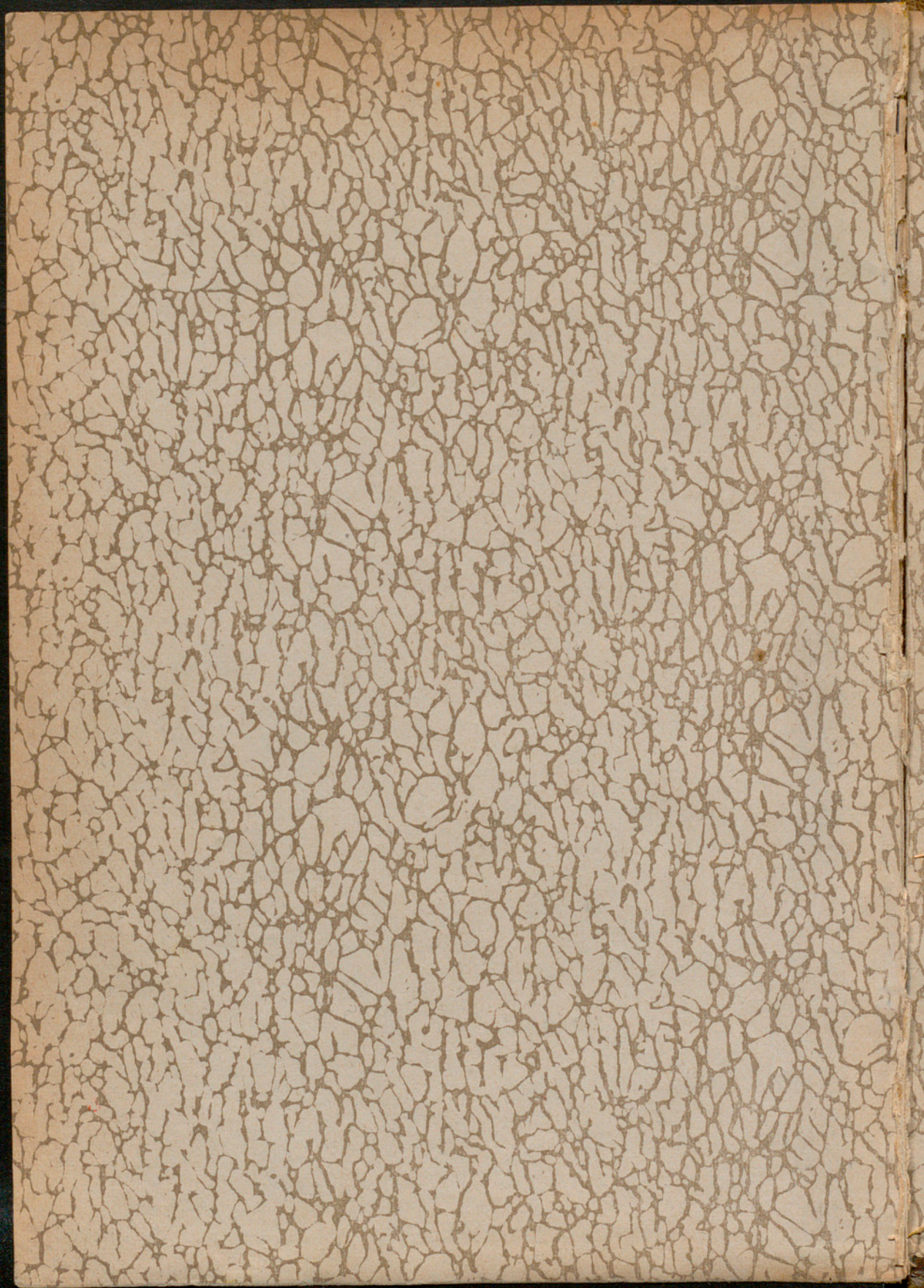

PIN (M-12) [CAT] 1929. Gnd

INSTITUTO AMATLLER
DE ARTE HISPÁNICO

N.º Registro: 563

Signatura: Pint

Sala: X

Armario: IDBIB

Estante: 18196

I. GUDIOL
—
ELS
PRIMITIUS

PIN (14-12) [CAT] 1929. Gud